

ร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

โดย

นางสาวมณศัฑิชา โมสลียานนท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ร່องรอยของคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

โดย

นางสาวมณศัฑิชา โมสลียานนท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE TRACE OF MAHAYANA BUDDHISM IN NAKHON SI THAMMARAT BEFORE 14 A.D.

By

Monthicha Mosaleeyanon

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ร่องรอยของคติพุทธ
ศาสนamahayan ในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19” เสนอโดย นางสาวมณศัฑิชา
โมสลียานนท์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุก อินทราวุธ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.สฤษดิ์พงศ์ ชุนทรง)

...../...../.....

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.อมรา ศรีสุชาติ)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุก อินทราวุธ)

...../...../.....

50101209 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : พุทธศาสนานิกายมหายาน / นครศรีธรรมราช

มณศศิชา โมสลียานนท์ : ร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: ศ.เกียรติคุณ ดร. ผาสุก อินทรารุณ, 142 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยในตอนต้นของงานวิจัย ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพุทธศาสนานิกายมหายานนิกายต่างๆ ที่เผยแพร่จากอินเดียเข้าสู่เอเชีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย ภาคใต้ของประเทศไทย และพระพุทธรูปพุทธศาสนานิกายมหายานที่ปรากฏในพื้นที่นครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 และต่อมาได้ศึกษาร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 จากหลักฐานทางด้านโบราณคดี ทั้งที่เป็นลายลักษณ์และหลักฐานทางด้านศิลปกรรม

ผลของการวิจัยพบว่า คติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 สามารถแบ่งได้เป็น 2 ช่วง โดยช่วงแรกเป็นคติพุทธศาสนานิกายมหายานที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรศรีวิชัย ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 และช่วงต่อมาเป็นคติพุทธศาสนานิกายตันตระจากเขมรที่แพร่เข้าสู่ภาคใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 นครศรีธรรมราชซึ่งได้อยู่ภายใต้อาณาจักรศรีวิชัยและมีการนับถือพุทธศาสนามหายานตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัย และได้มีการส่งอิทธิพลของพุทธศาสนามหายานไปยังอาณาจักรทวารวดี ราว 13-16 เนื่องจากปรากฏพบพระพิมพ์ตามคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครปฐม นครสวรรค์ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 อันเป็นช่วงที่อาณาจักรศรีวิชัยได้เสื่อมอำนาจลง เป็นผลให้อาณาจักรเขมรที่เจริญอยู่ทางภาคกลางได้ส่งอิทธิพลพุทธศาสนามหายาน สู่ภาคใต้ รวมทั้งนครศรีธรรมราช โดยมีการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดี อาทิเช่น พระพิมพ์ศิลปะเขมร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19

ภาควิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2554
ลายมือชื่อนักศึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

50101209 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORDS : MAHAYANA BUDDHISM / NAKORNSRITAMMARAT

MONTHICHA MOSALEEYANON : THE TRACE OF MAHAYANA BUDDHISM IN
NAKHON SI THAMMARAT BEFORE 14 A.D. THESIS ADVISOR : PROF. EMERITUS PHASUK
INTRAWUT, Ph. D. 142 pp.

The purpose of this thesis is to illustrate the traces of Mahayana Buddhism in Nakhonsitammarat before 14 A.D. The first chapter focuses on the importance of southern history in the south of Thailand, with an emphasis on Nakornsritammarat. The second chapter shows the historical background of Buddhism until the rise of Mahayana Buddhism into Asia, Southeast Asia, Thailand in each sections, the south of Thailand and Nakornsitammarat province. The third chapter focuses on inscriptions and icons, related to Mahayana Buddhism found in the south of Thailand and Nakornsitammarat (before 14th century A.D.). The fourth chapter provides an analysis of all the historical and archaeological evidence, while the final chapter concludes the results of this thesis.

For the results of this thesis, the trace of Mahayana Buddhism in Nakhonsitammarat before 14 A.D can be divided into 2 periods. The first period shows the influence of Srivijaya Mahayana Buddhism during 8-13 A.D, while the second period shows the influence of Khmer Mahayana Buddhism during 13-14 A.D.

In 8-13 A.D, Nakornsritammarat was under control of the Srivijaya kingdom and accepted Mahayana Buddhism, following Srivijaya kingdom. In addition, Mahayana Buddhism was spread throughout Nakornsritammarat to the Dhavaravati Kingdom around 8 A.D. Therefore, there were some patterns of tablets, imitated from Nakornsritammarat, found in Nakornpratom and Nakornsawan.

During 13-14 A.D, the Srivijaya kingdom deteriorated. This allowed the Khmer kingdom to flourish in central Thailand and spread Khmer Mahayana Buddhism to the south of Thailand, including Nakornsritammarat. As a result there were numerous Khmer influences discovered in Nakornsritammarat such as Buddha, Khmer art tablets and many others.

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature

Thesis Advisor's signature

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
ขอบเขตของการศึกษา.....	3
วิธีการศึกษา.....	4
แหล่งข้อมูล	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
2 คติพุทธศาสนามหายาน	6
กำเนิดพัฒนาการแนวคิดทางคติพุทธศาสนามหายาน.....	6
การศึกษาค้นคว้าพุทธศาสนามหายานในภาคใต้ที่ผ่านมาแล้ว	16
3 ร่องรอยหลักฐานทางด้านโบราณคดีของพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏใน	
นครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.....	21
สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานในนครศรีธรรมราชก่อนการเข้ามา	
ของพุทธศาสนา	21
พัฒนาการของชุมชนโบราณสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในนครศรีธรรมราช.....	22
รายละเอียดหลักฐานทางด้านโบราณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่พบใน	
นครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19	23
หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรในพุทธศาสนา.....	24
หลักฐานศิลปกรรม.....	30

บทที่	หน้า
4	
บทวิเคราะห์ร่องรอยหลักฐานทางด้านโบราณคดีของพุทธศาสนิกายมหายาน ที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.....	60
การวิเคราะห์หลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนิกายมหายาน ที่มีการค้นพบในจังหวัดนครศรีธรรมราช.....	60
หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์.....	60
หลักฐานศิลปกรรม.....	68
การวิเคราะห์แบบแผนการกระจายตัวของหลักฐานศิลปกรรมพุทธศาสนา มหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.....	94
ความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนามหายานระหว่างนครศรีธรรมราช และ อาณาจักรภายนอกก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.....	97
5	
สรุปร่องรอยคติพุทธศาสนามหายานในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่19 ...	100
บรรณานุกรม	138
ประวัติผู้วิจัย	142

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	เปรียบเทียบหลักฐานลายลักษณ์อักษรในพุทธศาสนamahayana อิทธิพลอาณาจักร ศรีวิชัยที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 103
2	แสดงการเปรียบเทียบหลักฐานลายลักษณ์อักษรในพุทธศาสนamahayana อิทธิพล อาณาจักรเขมรที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 106
3	แสดงการเปรียบเทียบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนamahayana อิทธิพลอาณาจักรศรีวิชัยที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 109
4	แสดงการเปรียบเทียบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนamahayana อิทธิพลอาณาจักรเขมรที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 125

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 จารึกวัดมเหยงค์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช.....	25
2 จารึกวัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช.....	26
3 จารึกวัดเสมาเมือง นครศรีธรรมราช.....	27
4 จารึกฐานพระพุทธรูปนาคนปรก	28
5 จารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา พุทธศักราช 1773	28
6 จารึกโพธิ์ลังการาวพุทธศักราช 1775-1825 พบที่วิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุ รวมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช	29
7 เศียรพระพุทธรูป อิทธิพลของศิลปะอินเดียสกุลอมราวดี รวพุทธศตวรรษที่ 10-11 พบที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช	31
8 ส่วนองค์พระพุทธรูปศิลา พบที่วัดห้วยยาน (ร้าง).....	32
9 ชิ้นส่วนธรรมจักร ดินเผา	33
10 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พบที่วัดพระพรหม อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช	34
11 พระโพธิสัตว์ พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช	35
12 เศียรพระพุทธรูป ศิลา พุทธศตวรรษที่ 14 พบที่ วัดคั่นนาราม	36
13 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พบที่ ตำบลท่าเรือ	37
14 นางปรัชญาปารมิตา สำริด กำหนดอายุราวครั้งแรกพุทธศตวรรษที่ 17 พบที่ วัดพระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช	38
15 นางปรัชญาปารมิตา สำริด พบที่ตำบลท่าเรือ	39
16 พระพุทธรูปประทับยืน สำริด พบที่วัดจอมทอง.....	40
17 พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรมสำริด พบที่วัดนางตรา	41
18 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ ค้นพบที่วัดท่าวโคตร.....	43
19 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท และพระโพธิสัตว์ ค้นพบที่วัดกำแพงถม	44
20 พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับยืน ขนานข้างด้วยสถูป พบที่กรุกำแพงถม.....	45
21 พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่ง รวพุทธศตวรรษที่ 13-16 พบที่กรุกำแพงถม.....	46
22 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางมารวิชัย พบที่ถ้ำเขาชุม	47

ภาพที่		หน้า
23	พระพิมพ์ดินเผาปางสมาธิเพชร ขนาบข้างด้วยสลู๊ป พบที่ถ้ำหมื่นยม เขาเหมน	48
24	พระพิมพ์ดินเผาปางมารวิชัยทรงเครื่องน้อย พบที่กรุวัดนาสน.....	49
25	พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับยืน ปางประทานพร พบที่เขาชุมทอง อำเภอ ร้อนพิบูลย์.....	50
26	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าและโพธิสัตว์ขนาบข้าง พบที่เขาชุมทอง	51
27	พิมพ์พระพุทธรูปเจ้าปางมารวิชัย อยู่ภายในกรอบรูปเปลวเพลิง พบที่เขาชุมทอง	52
28	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางนาคปรก ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ พบที่กรุ วัดพระนางตรา	53
29	พระพิมพ์ปางมารวิชัย ดินเผา พบที่กรุวัดพระนางตรา.....	54
30	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางนาคปรก ขนาบด้วยพระโพธิสัตว์ พบที่กรุ วัดพระเขียน	55
31	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ปางมารวิชัย พบที่กรุวัดนาสน และวัดโพธิ์.....	56
32	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางมารวิชัย พบที่กรุวัดนาสน.....	57
33	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหลายพระองค์ พบที่กรุวัดโพธิ์ ท่าเรือ	58
34	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหกพระองค์ พบที่กรุวัดนาขอม	59
35	การเปรียบเทียบจารึกวัดมเหยงค์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และจารึก Kutai ประเทศอินโดนีเซีย.....	62
36	การเปรียบเทียบ จารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรกวัดเวียง, จารึกศาลสูงภาษาเขมร และจารึกหลังพระพุทธรูปนาคปรก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี	65
37	การเปรียบเทียบจารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา พุทธศักราช 1773 และจารึก ดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์	67
38	การเปรียบเทียบนางปรัชญาปารมิตา สำนิด อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และ พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สัมฤทธิ์ ศิลปะบายน.....	69
39	การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร สำนิด จากแหล่งต่างๆ ที่อยู่ ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-14.....	71
40	การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร ในช่วงราวพุทธศตวรรษ ที่ 14-15.....	72

ภาพที่	หน้า
41	การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร สำริด จากแหล่งต่าง ๆ ที่อยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-15..... 73
42	การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สำริด พบที่วัดพระเดิม และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตาศิลา จากชาวตะวันตก..... 74
43	การเปรียบเทียบนางปรัชญาปารมิตา สำริด อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สัมฤทธิ์ ศิลปะบาเยน ราวพุทธศตวรรษที่ 18..... 75
44	การเปรียบเทียบพระพิมพ์ที่มีสณฺฑขนาบข้าง ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 79
45	ภาพการเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าทรงมงกุฎ และพระพุทธรูปทรงมงกุฎ..... 78
46	การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางประทานพร ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-18..... 79
47	ภาพการเปรียบเทียบพระพิมพ์ดินเผาปางมารวิชัย ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-15..... 80
48	การเปรียบเทียบพระพิมพ์ที่ขนาบข้างด้วยเจดีย์ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-18..... 81
49	การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางมารวิชัยอยู่ในกรอบเปลวเพลิง..... 82
50	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 83
51	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท และพระโพธิสัตว์ขนาบข้างที่พบในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-16..... 84
52	พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท พบที่กรุกำแพงฉม และพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ศิลปะทวารวดี พบที่จากวัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-16..... 85
53	การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าและโพธิสัตว์ขนาบข้าง ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-18..... 86
54	การเปรียบเทียบพระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาบข้างด้วยพระสาวก ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 87

ภาพที่		หน้า
55	ภาพเปรียบเทียบพระพิมพ์ตรีกาย ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18-19	88
56	การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัยในซุ้มเรือนแก้วปรกโพธิ์ ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17-19	89
57	การเปรียบเทียบพระพิมพ์รัตนตรัยมหายาน ศิลปะลพบุรี ช่วงราวพุทธศตวรรษ ที่ 18-19	90
58	การเปรียบเทียบคติการสร้างพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางนาคปรก ขนาบข้าง ด้วยพระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19	91
59	การเปรียบเทียบพระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าหลายพระองค์ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18-19	92
60	การเปรียบเทียบพระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าหกพระองค์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19	93
61	การกระจายตัวของหลักฐานศิลปกรรมพุทธศาสนamahayan ในจังหวัด นครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19	96
62	ความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนamahayanระหว่างนครศรีธรรมราชและอาณาจักร ภายนอกก่อนพุทธศตวรรษที่ 19	99

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย เป็นแผ่นดินแคบที่ทอดในแนวเหนือใต้ มีทะเลขนานทั้ง 2 ด้าน คือ มหาสมุทรอินเดีย ที่อยู่ทางด้านตะวันตกหรือฝั่งอันดามัน และมหาสมุทรแปซิฟิก อยู่ทางด้านฝั่งตะวันออกหรืออ่าวไทย ภาคใต้ประกอบด้วย 14 จังหวัด จึงนิยมเรียกว่าปักษ์ใต้ ได้แก่ ชุมพร ระนอง พังงา ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง กระบี่ ตรัง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ 2542 : 5600) เขตแดนของภาคใต้ทางด้านตะวันตกติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ทิศใต้ติดกับประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ตลอดแนวชายแดนในเขตจังหวัดสตูล สงขลา ยะลาและนราธิวาส

จากลักษณะภูมิศาสตร์มีผลต่อการเข้ามาติดต่อของแหล่งอารยธรรมที่สำคัญ ได้แก่ จีนและอินเดีย ทั้งในด้านการค้าและการเผยแพร่ศาสนา ทำให้ภาคใต้ก็เป็นพื้นที่แห่งหนึ่งที่มีการเข้ามาผสมผสานทางด้านอารยธรรมอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอารยธรรมอินเดียที่มีความสำคัญอย่างมากในพื้นที่ภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคใต้ทางฝั่งตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน ทำให้มีการสันนิษฐานได้มีการเดินทางของคนอินเดียในสมัยโบราณได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน และมีการแต่งงานกับคนพื้นเมือง ซึ่งได้นำเอาอารยธรรมที่สำคัญเข้ามา คือ ศาสนา

พื้นที่ในภาคใต้ก่อนที่จะมีการรับศาสนาเข้ามานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สันนิษฐานได้ว่าชุมชนแถบนี้มีความเชื่อดั้งเดิมปรากฏอยู่ก่อนแล้ว เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และหลังจากการที่เข้าสู่ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ก็ปรากฏการรับวัฒนธรรมดองซอน เนื่องจากมีการค้นพบกลองมโหระทึก ในภาคใต้หลายใบด้วยกัน อาทิเช่น พบกลองมโหระทึกในนครศรีธรรมราช, จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดสงขลา กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 5-11

ต่อมาเมื่อเริ่มเข้าสู่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ก็ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมากมาย ทั้งเนื่องในศาสนาพุทธและพราหมณ์-ฮินดู แต่ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงหลักฐานทางด้านพุทธศาสนา

หลักฐานทางโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนาในภาคใต้ สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 เป็นช่วงเดียวกับที่อาณาจักรทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางภาคกลาง ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้แพร่เข้าสู่ภาคใต้ อาทิเช่น เศียรและส่วนองค์พระพุทธรูปจากแหล่งโบราณคดีควนพุนพิน เป็นลักษณะของพระพุทธรูปแบบอมราวดี มีต้นแบบมาจากลุ่มแม่น้ำกฤษณา ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 พระพุทธรูป พบที่เวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 11 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าศรีศากยมุนี พบที่กระบี่ อายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 11 และเศียรพระพุทธรูปพบที่ลิซล จังหวัดนครศรีธรรมราช อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 10-11 และโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่พบในเมืองปัตตานี อาทิเช่น ธรรมจักร และพระพุทธรูป

พัฒนาการทางพุทธศาสนาในภาคใต้มีอย่างต่อเนื่องทั้งพุทธศาสนาหินยานและมหายาน เรื่อยมาตั้งแต่สมัยตามพรลิงค์ (สุริยวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2542 : 5601) กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 สมัยศรีวิชัย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 และสมัยนครศรีธรรมราช ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18-19 (อมรา ศรีสุชาติ และ ธราพงษ์ ศรีสุชาติ 2542 : 2131) แต่ในช่วงที่พุทธศาสนามหายานมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด อยู่ในช่วงสมัยศรีวิชัย

สมัยตามพรลิงค์ อาจกล่าวได้ว่าอยู่ในช่วงแรกเริ่มประวัติศาสตร์ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 เป็นช่วงร่วมสมัยกับสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยเป็นช่วงที่พุทธศาสนาเถรวาทหินยานซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ที่เข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 -16 ได้แพร่เข้าสู่ภาคใต้และพื้นที่ในคาบสมุทรมลายูภาคใต้

สมัยศรีวิชัย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 กล่าวได้ว่า เป็นช่วงที่พุทธศาสนามหายาน มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดจากหลักฐานทางด้านโบราณคดี หลักฐานที่พบในภาคใต้ อาทิเช่น พระพิมพ์รูปแบบต่าง ๆ ที่พบภายในนครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 โบราณสถานตุมปังที่ตั้งอยู่ภายในมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ อำเภอท่าศาลา ที่มีการพบพระโพธิสัตว์ศิลา วัดพระนางตราที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นแหล่งโบราณสถานเนื่องในพุทธศาสนามหายาน เนื่องจากมีการพบพระพิมพ์เนื่องในพุทธศาสนามหายาน พระอวโลกิเตศวรที่ไชยาหลายองค์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 พระพุทธรูปเจ้าอภัยกษัตริย์ จากเจดีย์วัดแก้ว อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 178) พระบรมธาตุไชยา ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 เป็นต้น จังหวัดสงขลา มีการค้นพบนางตาราที่ อำเภอสทิงพระ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 พระโพธิสัตว์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 188) เป็นต้น หลักฐานที่เป็นลาย

ลักษณะที่พบในสมัยศรีวิชัย ที่สำคัญ คือจารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) นครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 12 จารึกวัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ราวพุทธศตวรรษที่ 16 และชาวเผ่าอำนาจมายังศรีวิชัย และราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 เป็นช่วงที่อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมลง เนื่องจากโจฬะ ได้ยกทัพมาตีและชนะศรีวิชัย และเขมรที่ยึดครองอยู่ในภาคกลาง ก็แผ่อำนาจลงมาที่ศรีวิชัยเช่นกัน ทำให้นครศรีธรรมราช ได้รับอิทธิพลทั้งจากอินเดียได้ จากราชวงศ์โจฬะและจากเขมรทั้งจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายานเข้ามา สำหรับประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลของอินเดียได้ และเขมร อาทิ เช่น พระพุทธรูปประทับยืน แสดงอิทธิพลของอินเดียได้จากเมืองนาคปุฏฐินัมในระยะแรก (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 63) นางปรัชญาปารมิตา ส่ำริด และพระพิมพ์ดินเผา ที่แสดงอิทธิพลเขมร เป็นต้น การเสื่อมอำนาจศรีวิชัย ทำให้นครศรีธรรมราชในขณะนั้น ได้ตั้งตนเป็นใหญ่ ปกครองเมือง 12 นักษัตริย์ เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้รับอิทธิพลจากเมืองนาคปุฏฐินัมในอินเดียได้ ระยะหลังและจากลังกา ซึ่งเจริญอย่างมากราวพุทธศตวรรษที่ 18

จากการได้ศึกษาเรื่องราวของพัฒนาการทางด้านพุทธศาสนาในภาคใต้ ทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาร่องรอยของพุทธศาสนามหายาน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยใช้หลักฐานทางด้านเอกสาร ประกอบกับหลักฐานทางด้านโบราณคดีอื่น ๆ ตลอดจนงานวิจัยต่าง ๆ ที่มีการศึกษาไว้แล้ว เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา ร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายาน ที่ยังคงปรากฏอยู่ในนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในสภาพสังคมและวัฒนธรรมและมีความเข้าใจที่ถูกต้องในคติความเชื่อต่าง ๆ ที่อาจมีความสอดคล้องและมีความสัมพันธ์ต่อระบบความเชื่อของผู้คนในภาคใต้ได้ดียิ่งขึ้นและเป็นประโยชน์กับการศึกษาในบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับภาคใต้ต่อไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาจากหลักฐานทางด้านเอกสาร เช่น จารึก ที่ปรากฏคติของพุทธศาสนามหายาน แฝงอยู่ ตลอดจนงานวิชาการและงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว ประกอบกับหลักฐานทางด้านโบราณคดีต่าง ๆ ที่พบในจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อหาร่องรอยของพุทธศาสนามหายานที่ยังคงปรากฏอยู่ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

วิธีการศึกษา

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงร่องรอยของพุทธศาสนา
นิกายมหายาน

1.2 เก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสำรวจหลักฐานทางด้านโบราณคดีต่าง ๆ ที่ปรากฏ
คติพุทธศาสนามหายาน หรือหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ที่อยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 อันเป็นช่วงที่
พุทธศาสนามหายานยังคงปรากฏอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียง

2. ขั้นศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ศึกษาหลักฐานที่ได้จากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และสำรวจภาคสนามใน
พื้นที่ศึกษา ตลอดจนหลักฐานโบราณคดีอื่น ๆ นำมาศึกษาและจัดประเภทข้อมูล เพื่อให้ทราบถึง
ความเป็นมา ร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏ

2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานข้อมูลที่ได้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์

2.3 เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และการสำรวจภาคสนาม
ตลอดจนผลการวิเคราะห์ หลักฐานด้านต่าง ๆ ที่นำมาศึกษา มาจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

3. ขั้นสรุปผลการวิจัย

3.1 สรุปผลการวิเคราะห์

3.2 เสนอผลงานวิจัยเป็นวิทยานิพนธ์

แหล่งข้อมูล

1. เอกสาร

1.1 สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร

1.2 สำนักห้องสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

1.3 หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

1.4 หอสมุดแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

2. ภาคสนาม

2.1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

2.2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

2.3 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา

2.4 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไชยา

2.5 พิพิธภัณฑ์ชยันนาทมนี

2.6 ห่องสมุด สำนักโบราณคดี นครศรีธรรมราชที่ 11

2.7 แหล่งโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนาที่สำคัญต่าง ๆ ที่ปรากฏในนครศรีธรรมราช และพื้นที่ใกล้เคียง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทราบถึงความเป็นมาของร่องรอยของคติพุทธศาสนamahayan ตลอดจนหลักฐานต่าง ๆ ที่ยังคงปรากฏในพื้นที่นครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

บทที่ 2

คติพุทธศาสนamahayan

ในบทนี้ ขอกล่าวถึงเรื่องราวของคติพุทธศาสนamahayan ใน 2 หัวข้อ คือ

1. กำเนิดพัฒนาการแนวคิดทางคติพุทธศาสนamahayan และ
2. การศึกษาค้นคว้าพุทธศาสนamahayanในภาคใต้ที่ผ่านมาแล้ว

กำเนิดพัฒนาการแนวคิดทางคติพุทธศาสนamahayan

พุทธศาสนาเป็นหนึ่งในศาสนาที่สำคัญของโลกและมีผู้นับถือมากมาย พุทธศาสนามีต้นกำเนิดในประเทศอินเดีย อันเป็นดินแดนที่มีอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก เมื่อราว 2,500 ปี โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา และพุทธศาสนาก็เป็นเช่นเดียวกับศาสนาอื่นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและยุคสมัย โดยจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระพุทธรูปยังไม่มีพระชนมชีพอยู่ แต่ชัดเจนยิ่งขึ้นหลังจากพระพุทธรูปเสด็จปรินิพพาน ซึ่งคณะสงฆ์ได้มีการรวบรวมหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธรูปได้ทรงสั่งสอนไว้ ซึ่งเรียกว่าการสังคายนา โดยปฐมสังคายนาเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธรูปปรินิพพานเพียงไม่กี่สัปดาห์ หลังจากนั้นราวพุทธศตวรรษที่ 1 ได้เกิดเหตุสังคายนาเกิดขึ้น ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นการแตกแยกของพุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนาแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่ายสำคัญ ได้แก่ เถรวาทและมหาสังฆิกะ

พุทธศาสนาเถรวาท หรือ สทวิรวาทิน (Theravada or Sthaviravada) เป็นฝ่ายดั้งเดิม คัมภีร์บาลีและสันสกฤตในลังกาจะเรียกกันยกย่องว่า เถรวาท หรือ สทวิรวาท และใช้คัมภีร์ที่เป็นภาษาบาลี ยึดถือคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธรูปและสืบทอดรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธรูปเหมือนครั้งพระพุทธรูปยังมีพระชนมชีพ โดยยึดถือว่าพระพุทธรูปเป็นมนุษย์ ไม่ได้เป็นเทวดา พระเจ้าหรืออมมนุษย์ เพียงแต่พระองค์มีคุณสมบัติบางอย่างที่เหนือมนุษย์โดยทั่วไป (อนุฎล จันทร 2542 : 4) จุดมุ่งหมายสำคัญคือการบรรลุนิพพาน ฝ่ายเถรวาทรุ่งเรืองอย่างมากในภาคกลางของอินเดีย ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู และพระเจ้าอโศกมหาราช รวมเวลากว่า 300 ปี และนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ไปแล้วพุทธศาสนาเถรวาทก็หลงเหลือเพียงประปรายแต่กลับไปเจริญอยู่ที่ ประเทศศรีลังกา ซึ่งต่อมาได้พัฒนากลายเป็นต้นแบบของพุทธศาสนาเถรวาทมากกว่า 2,000 ปี (อภิชาติ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ 2551 : 45)

พุทธศาสนาเถรวาทจะยึดถือคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าและสืบทอดรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเหมือนครั้งพระพุทธองค์ยังมีพระชนม์ชีพ โดยยึดถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ ไม่ได้เป็นเทวดา พระเจ้าหรืออมมนุษย์ เพียงแต่พระองค์มีคุณสมบัติบางอย่างที่เหนือมนุษย์โดยทั่วไป (อนุกุล จันทร 2542 : 4) หลักคำสอนสำคัญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีล คือ ความประพฤติดีซึ่งเป็นรากฐานแห่งความก้าวหน้าของมนุษย์ การทำสมาธิเพื่อทำให้จิตใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว เมื่อจิตใจตั้งมั่นแล้วย่อมรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งความรู้เห็นตามความเป็นจริงเรียกว่าปัญญา เมื่อปัญญาเจริญขึ้นก็สามารถตรัสรู้อริยสัจ 4 ได้ และยึดถือหลักสามัญลักษณะ 3 ประการ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และอนัตตา ซึ่งสามารถดับได้ด้วย การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถดับกิเลสได้แล้ว ก็จะกลายเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นอุดมคติของนิกายนี้ ซึ่งหมายถึงสภาวะที่ไม่มีการเกิดอีก (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 41)

สำหรับการปรับเปลี่ยนของพุทธศาสนาเถรวาท เริ่มต้นเมื่อมหาสังฆิกะ ซึ่งเป็นฝ่ายที่แตกเมื่อมีการสังคายนาครั้งที่ 2 (อภิชาต โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ 2551 : 45) โดยได้แยกออกมาทำการสังคายนาต่างหากเอง และมีการแต่งเติมเสริมพระสูตรและพระวินัย เพิ่มเติมและกล่าวว่าล้วนเป็นพระพุทธพจน์ทั้งสิ้น (อนุกุล จันทร 2542 : 15) ไม่รับธรรมวินัยในการสังคายนาครั้งที่ 1 และฝ่ายมหาสังฆิกะ เป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ฝ่ายมหาสังฆิกะ หรือ มหาสังฆิกาวาท เป็นฝ่ายใหญ่ที่แตกมาจากพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมเมื่อเกิดการสังคายนาครั้งที่ 2 (อภิชาต โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ 2551 : 45) โดยฝ่ายนี้ได้แยกออกมาทำการสังคายนาต่างหากเอง ได้ทำการลดหย่อนพระวินัยบางประการ (วัตถุ 10 ประการ) และมีการแต่งเติมเสริมพระสูตรและพระวินัย เพิ่มเติมและกล่าวว่าล้วนเป็นพระพุทธพจน์ทั้งสิ้น (อนุกุล จันทร 2542 : 15) ไม่รับธรรมวินัยในการสังคายนาครั้งที่ 1 โดยถือว่าไม่ใช่พุทธพจน์ เช่น คัมภีร์บริวาร อภิธรรมปิฎก ปฏิสัมภิทามรรคนิเทศ และชาดกบางส่วน (พระอภิธรรมปิฎกเพิ่งได้มีการรวบรวมเกิดขึ้นในการสังคายนาครั้งที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช) จึงได้มีการเรียกคัมภีร์นี้ว่าอาจารย์วาท (ผาสุข อินทราวุธ 2530 : 42) โดยนิกายนี้ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นโลกุตตระ หมายถึงอยู่นอกโลก คือพ้นจากกิเลสทั้งปวง อานุภาพของพระองค์ไม่สิ้นสุด พระองค์ไม่หลับ ไม่ฝัน มีสติควบคุมพระองค์และอยู่ในสมาธิเสมอ พระองค์ทรงทราบทุกสิ่งทุกอย่างในขณะจิตเดียว (Monier 1970 : 907) ต่อมาก่อให้เกิดความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ขึ้น และถือว่า พระโพธิสัตว์เป็นโลกุตระเช่นกัน (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 3) แนวความคิดนี้ก่อให้เกิดแนวคิดเรื่อง ตรีกาย อันหมายถึงสภาวะหรือองค์พระพุทธรูป ปรางภูมิ 3 ลักษณะตามแนวคิดมหายาน คือธรรมกาย นิรมาณกายและ สัมโภคกาย (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 35)

พุทธศาสนามหายาน จึงเริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 โดยมีหลายปัจจัยด้วยกัน ได้แก่ ความขัดแย้งในหมู่สงฆ์ การปรับเปลี่ยนเพื่อแข่งขันกับศาสนาอื่น ความเชื่อที่เปลี่ยนไปในเรื่องของพระพุทธเจ้า และการก่อกำเนิดของพระโพธิสัตว์ ความเชื่อที่เปลี่ยนไปในเรื่องพระธรรมต่าง ๆ โดยมีฝ่ายที่สำคัญ อาทิเช่น ฝ่ายศูนยวาท หรือ ฝ่ายมหายมิก อยู่ในราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 ฝ่ายโยคจาระ ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้น การเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนามหายาน เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้ากนิษกะ ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกที่ส่งเสริมให้มีการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในรูปแบบศิลปะสมัยคันธาระ โดยมหายานในยุคนี้ เริ่มเป็นยุคต้นของพุทธศาสนามหายาน โดยเริ่มปรากฏแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ เทพ และเทพี การบำเพ็ญบารมี ปรัชญาและมหากรุณาของพระโพธิสัตว์ และแนวคิดเรื่องอภิปรัชญา (บุญญ์ นิลเกษ 2526 : 140) ในส่วนของการนับถือพระโพธิสัตว์นั้นก็เนื่องมาจากการที่พระพุทธศาสนามหายานได้เน้นหลักการ ที่ต้องการให้พระสงฆ์ปฏิบัติธรรมเพื่อปัญญา หรือโพธิญาณก่อน แต่ยังมีให้ดับกิเลส เข้านิพพานไปจากโลกแต่เพียงผู้เดียว แต่คงระงับการตรัสรู้ธรรมไว้ก่อน เพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏให้หมดก่อน แล้วจึงนิพพาน (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 40)

พุทธศาสนามหายาน กล่าวว่า พุทธศาสนามหายาน หมายถึง ยานพาหนะขนาดใหญ่ที่จะสามารถนำพาสรรพสัตว์จำนวนมากให้หลุดพ้น และมีการกล่าวว่าพุทธศาสนาหินยาน หรือเถรวาท เป็นพุทธศาสนาที่สามารถนำพาสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นได้เพียงน้อยนิด

พุทธศาสนามหายาน ได้ถูกเพิ่มเติมคติต่าง ๆ โดยเริ่มปรากฏเรื่องราวของพระสูตรต่าง ๆ พระอาทิพุทธเจ้าต่าง ๆ พระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ต่าง ๆ อาทิเช่น

คัมภีร์วิมลเกียรตินิเทศสูตร สันนิษฐานว่าพระสูตรนี้มีกำเนิดราวปลายพุทธศตวรรษที่ 5 แต่ได้สูญหายไป ปรากฏแค่บางฉบับที่มีการแปล เช่น ฉบับแปลของอุบาสกจีเหลียน ในพุทธศตวรรษที่ 7 กล่าวถึง การจะเป็นพระโพธิสัตว์และดำรงชีวิตตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์นั้น ใคร ๆ ก็สามารถปฏิบัติตามได้ (วิทยาลัยศาสนาศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล 2555 : 15)

คัมภีร์วัชรปรัชญาปารมิตสูตร พระสูตรนี้ได้แปลออกเป็นภาคจีนประมาณพ.ศ.713 โดยท่านกุมารชีฟ (วิทยาลัยศาสนาศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล 2555 : 12) มีการกล่าวถึง พุทธปรัชญาฝ่ายมหายานและการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ (เสถียร โพธิ์นันทะ 2548 : 2)

คัมภีร์สังฆธรรมปฐกาสูต สันนิษฐานว่ามีการแต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 เมื่อพิจารณาโดยรูปแบบของตัวอักษร มีการแปลเป็นภาษาจีน ในปี พ.ศ.829 แปลโดยท่านธรรมรักษ์

(ผาสุข อินทราวุธ 2546 : 183) มีการกล่าวถึง พระสูตรต่าง ๆ อาทิเช่น สมันตมุขปรีวรรต ธารณี ปรีวรรต สมันตภัทโรตสาหนปรีวรรต เป็นต้น (ชะเอม แก้วคล้าย 2547 : 3)

คัมภีร์สุขาวดีวยุหสูตร มีการแปลเป็นภาษาจีน ในปีพ.ศ. 945 โดยกุมารชีพ มีการกล่าวถึง พระอมิตาภะพุทธเจ้าพระโลกนาถมหายศพระอวโลกิเตศวร พระมหาสถามปราปตะ (ผาสุข อินทราวุธ 2546 : 184) เป็นต้น

คัมภีร์ไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตร สันนิษฐานว่ามีการแปลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 โดยหลวงจีนอี้จิง มีการกล่าวถึง พระมัญชุศรี ไภษัชยคุรุ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ 2548 : 3) เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วได้มีการแบ่งสกุลของพระชินพุทธะห้าพระองค์ ตามคติพุทธศาสนา มหายาน ดังนี้

1. วชิรโคตร-พระอักษะภยพุทธะ
 - 1.1 พระพุทธเจ้าในรูปสัณโศคกาย : พระอักษะภยพุทธะ
 - 1.2 ศักติ : ปรีชญาปารมิตา
 - 1.3 สัญลักษณ์ประจำพระองค์ : คทาเพชร (วชิระ กับ กระดิ่งหรือระฆัง)
 - 1.4 ทำประจํองค์พระชินพุทธะ : ทำภูมิตสปรคมุทรา
 - 1.5 ทิศที่สถิตแห่งองค์พระชินพุทธะ : ตะวันออก
 - 1.6 พระโพธิสัตว์ในรูปสัณโศคกาย : วชิรปาณิ และกษิตีครรภ
 - 1.7 ตัวแทนของพระพุทธเจ้าในรูปมนุษย์ : พระโกนาคมนะ
2. รัตนโคตร-พระรัตนสัมภวพุทธะ
 - 2.1 พระพุทธเจ้าในรูปสัณโศคกาย : พระรัตนสัมภวพุทธะ
 - 2.2 ศักติ : มามกั
 - 2.3 สัญลักษณ์ประจำพระองค์ : จินดามณี
 - 2.4 ทำประจํองค์พระชินพุทธะ : ทานมูมรา
 - 2.5 ทิศที่สถิตแห่งองค์พระชินพุทธะ : ใต้
 - 2.6 พระโพธิสัตว์ในรูปสัณโศคกาย : กุเวระ
 - 2.7 ตัวแทนของพระพุทธเจ้าในรูปมนุษย์ : พระกัสสปะ
3. ปัทมโคตร-พระอมิตาภพุทธะ
 - 3.1 พระพุทธเจ้าในรูปสัณโศคกาย : พระอมิตาภพุทธะ
 - 3.2 ศักติ : ปาณทรา-วาสินี

- 3.3 สัญลักษณ์ประจำพระองค์ : ปัทมะ (ดอกบัวแดง)
- 3.4 ทำประจําองค์พระชินพุทธะ : ทำยานมูทรา
- 3.5 ทิศที่สถิตแห่งองค์พระชินพุทธะ : ตะวันตก
- 3.6 พระโพธิสัตว์ในรูปสัมโมคคกาย : อวโลกิเตศวร, มหาสถามปราบต์ และปัทมปาณี
- 3.7 ตัวแทนของพระพุทธเจ้าในรูปมนุษย์ : พระศากยมุนีหรือพระโคตมะ
- 4. กรรมโคตร-พระอโมฆสิทธิพุทธะ
 - 4.1 พระพุทธเจ้าในรูปสัมโมคคกาย : พระอโมฆสิทธิ
 - 4.2 ศักติ : ตารา
 - 4.3 สัญลักษณ์ประจำพระองค์ : วิศววัชร (คทาแฝด)
 - 4.4 ทำประจําองค์พระชินพุทธะ : ทำอภยมูทรา
 - 4.5 ทิศที่สถิตแห่งองค์พระชินพุทธะ : เหนือ
 - 4.6 พระโพธิสัตว์ในรูปสัมโมคคกาย : เมตไตรยะ, ตารา และวิศวาปาณี
 - 4.7 ตัวแทนของพระพุทธเจ้าในรูปมนุษย์ : พระเมตไตรยะ
- 5. ตถาคตโคตร-พระไวโรจนพุทธะ
 - 5.1 พระพุทธเจ้าในรูปสัมโมคคกาย : พระไวโรจนพุทธะ
 - 5.2 ศักติ : วัชรธาวีศวรี
 - 5.3 สัญลักษณ์ประจำพระองค์ : ธรรมจักร
 - 5.4 ทำประจําองค์พระชินพุทธะ : ทำธรรมจักรมูทรา
 - 5.5 ทิศที่สถิตแห่งองค์พระชินพุทธะ : ตรงกลาง
 - 5.6 พระโพธิสัตว์ในรูปสัมโมคคกาย : สมันตภัทรและมัญชุศรี
 - 5.7 ตัวแทนของพระพุทธเจ้าในรูปมนุษย์ : พระกฤษณะ (สุมาลี มหณรงค์ชัย 2547: 45-136)

45-136)

อย่างไรต่อไปนี้อ่านเสนอเกี่ยวกับพุทธศาสนาหายานลัทธิวัชรยาน หรือตันตระ ที่ได้รับการนับถือในช่วงสมัยศรีวิชัย ที่ได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองในคาบสมุทรมลายูได้ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 ถึงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นช่วงนั้นนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียงทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายูได้นั้นยังอยู่ภายใต้การอำนาจของอาณาจักรศรีวิชัย

พุทธศาสนาหายานลัทธิวัชรยาน หรือ พุทธตันตระ ได้แพร่หลายในประเทศอินเดียราวพุทธศตวรรษที่ 12-17 (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 14) เจริญอย่างมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณแคว้นเบงกอล มีศูนย์กลางอยู่ที่วิกรมศิลาวิหาร เกิดขึ้นเนื่องจากชาวพุทธที่นับถือพุทธ

ศาสนาได้นำเอาหลักของตันตระเข้ามาผสมผสานกับพุทธศาสนาในยุคปลาย และได้เผยแพร่พุทธศาสนามหายานนี้ไปยังทิเบต มองโกเลีย จีน และญี่ปุ่น และเมื่อมุสลิมได้ทำการยึดครองอินเดีย ทำให้พุทธตันตระ เสื่อมลงจากอินเดีย และไปเจริญยังเนปาลและทิเบตแทน ทำให้วรรณกรรมที่หลงเหลือในลัทธินี้ เหลือแต่ฉบับที่มีการแปลเป็นภาษาทิเบต สำหรับต้นกำเนิดของนิกายนี้ ชาวพุทธลัทธินี้ยึดถือว่า ลัทธินี้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงสั่งสอน ณ เมืองศรีธานยกฤกะ เกี่ยวกับทางลี้ลับทางลัด ที่เรียกว่า มันตรยาน ที่ทรงเคยสั่งสอน แก่มหายานที่เขาธิชุกฏ ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการเชื่อถือจาก นักประวัติศาสตร์ทิเบตและอินเดีย แต่จากร่องรอยทางประวัติศาสตร์ กล่าวว่า พุทธศาสนาฝ่ายนี้เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 อันเป็นช่วงที่เริ่มปรากฏผลงานวรรณกรรมของฝ่ายนี้ โดยมีวรรณกรรมที่สำคัญ ได้แก่ ปรัชญาปารมิตาคุหยสมัช มัญจุศรีมูลกะ เหว้ชะระตันตระ สารณมาลา เป็นต้น แต่ก็มีนักวิชาการอินเดียอีกหลายท่านที่พยายามที่จะสืบอายุของพุทธศาสนามหานิกายนี้ไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 8-9 ในสมัยของ เมไตรยานาถ และอสังคะ อันเป็นช่วงที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรุ่งเรือง จึงต้องมีการแข่งขันกันเกิดขึ้น จึงทำให้ท่านอสังคะ ได้ ก่อตั้งนิกายนี้ขึ้น เพื่อการสร้างวาระประนีประนอมระหว่าง ชาวพุทธยุคใหม่และชาวฮินดูที่นับถือไศวะนิกาย ดังนั้นทั้งนิกายพุทธตันตระและศาสนาฮินดู จึงมีลักษณะที่ปะปนผสมผสานกันอย่างมาก โดยทางพระพุทธศาสนาก็ตั้งใจที่จะแข่งขันกับทางศาสนาฮินดู ผลก็คือทำให้ประชาชนหันกลับมานับถือพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสามารถที่จะเข้าถึงต่อความต้องการที่แท้จริงได้ (การสนองกิเลส) มีการเน้นในเรื่องของเวทมนต์ คาถาอาคม ของขลัง พิธีเป่าเสก มณฑล เลขยันต์ต่าง ๆ (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 7) โดยมีหลักการดังนี้

1. ถือว่ามี พระอาทิพุทธะ คือ พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นประธานในสากลโลก เป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง พระศากยมุนีพุทธเจ้า เป็นภาคหนึ่งของพระอาทิพุทธะแบ่งลงมา ปฏิมาพระอาทิพุทธะแทนที่จะอยู่ในเพศบรรพชิตกลับเป็นพระทรงเครื่อง พระพุทธรูปทรงเครื่องมีกำเนิดจากลัทธินี้เอง ในคัมภีร์สวยามภูปุราณะกล่าวว่าพระอาทิพุทธปรากฏในโลกมนุษย์ครั้งแรกเป็นเปลวไฟและพระโพธิสัตว์มีนุชศรีได้ไปสร้างวัดครอบไว้ วัดดังกล่าวได้ชื่อว่าสวามภูเจดีย์ในรูปของมนุษย์นั้น อาทิพุทธจะทำเป็นรูปของวัชรธร (ทรงธรรม ปานสกุณ 2548 : 57)

2. นับถือพระธยานิพุทธะ 5 พระองค์มากเป็นพิเศษ คือ พระไวโรจนะ, พระอักโษภยะ, พระอมิตายุติ, พระอมิตากะ และ พระรัตนสังกัระ โดยพระธยานิพุทธทั้ง 5 นี้ก็เปรียบได้กับชั้นทั้ง 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ นั่นเอง (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 8)

3. สร้างสรรค์ให้พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มีปางดู ปางโกรธ และปางเมตตา เหมือนกับเทพเจ้าเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระอิศวร ในปางดูเป็นไภรวะ ปางโกรธเป็น

มหากาฬ พระอุมาในปางดุร้ายเป็นทศรดา ปางโกรธเป็นกาลิ ปางเมตตาเป็นพระอุมา พระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์มีปางเช่นนี้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ดูหรือโกรธอะไร ลักษณะที่ดุร้ายเป็นเพียงมายา เป็นลักษณะที่พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นเพื่อการปราบมาร ทำนองหนามยอกต้องเอาหนามบ่ง เหมือนพวก อัมพาลจะปราบด้วยความใจดีอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีอำนาจบังคับเด็ดขาดด้วยจึงสำเร็จ เช่น พระ โพธิสัตว์มัญชุศรีในปางดุร้าย พระองค์เนรมิตกายเป็นนยมานตกะ (แปลว่าที่ตายของพระยม) เพื่อ ปราบพระยม

4. บัญญัติให้มีมนตร์ เรียกว่า ธาณิ ประจำองค์พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ยาวสั้นบ้างมนตร์แต่ละบทมีอำนาจพลังต่าง ๆ ทั้งนั้น เช่น สวดจบเดียวก็มีอำนาจสูงเป็นพระอินทร์ ร้อยชาติ หรือเพียงแต่เขียนคำมนตร์ลงในผืนผ้าแขวนเอาไว้ ใครเดินลอดมีอำนาจสูงทำให้บาปกรรม ที่ทำมา 90 กัลป์สูญ คาถาเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น โอม มณี ปัทเม หุม แปลว่า โอม ดวงแก้วมณี เกิดอยู่ในดอกบัวนั่นเอง

5. กำหนดมูทรา คือ เครื่องหมายที่แสดงออกมาเป็น ท่าต่าง ๆ มีการกรีดนิ้วก็มีอยู่ ปางพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่หลายปาง อาการเช่นนี้เป็นเครื่องหมายของอำนาจลึกลับ เช่น ผู้ตริกันถึง พระโพธิสัตว์องค์ใดองค์หนึ่ง ก็ยอมทำมูทราตามปางของพระโพธิสัตว์องค์นั้น มูทราที่สำคัญ เช่น สมามิมูทรา อภัยมูทรา วรมูทรา(ประทานพร) เป็นต้น

6. บัญญัติมณฑลบูชา หรือเรียกกันว่า มนต์เวท เช่น จะทำพิธีใดพิธีหนึ่ง บูชาพระ โพธิสัตว์องค์ใดองค์หนึ่ง จะต้องมีการบูชาเท่านั้นเท่านั้น จะต้องจัดบริเวณพิธีด้วยอุปกรณ์อย่าง นั้นอย่างนี้ วัชรยาน นิยมใช้มณฑลเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีทางศาสนา มณฑลก็คือแผนที่ จักรวาล มักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมโดยภายในประกอบไปด้วยรูปวงกลมต่าง ๆ ข้างในวงกลมก็อาจเป็น รูปเทพต่าง ๆ ในศาสนาพุทธ เช่นพระธยานิพุทธ หรือพระโพธิสัตว์ เป็นต้น มณฑลมักถูกนำมาใช้ ในพิธีกรรมทั้งโดยนักบวชและฆราวาส โดยนักบวชจะใช้มณฑลในการเป็นสื่อกลางของพิธีกรรม อันศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ส่วนฆราวาสนั้นจะใช้มณฑลเป็นวัตถุในการบูชา เหมือนกันกับ พระพุทธรูปหรือภาพศักดิ์สิทธิ์ (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 9)

ปรัชญาตันตระ

แม้ว่านิกายตันตระยานยังคงยึดหลักปรัชญาของฝ่ายมหายานเป็นพื้นฐานอยู่ แต่ได้ เพิ่มเติมแนวคิดที่แปลกใหม่เข้าไปอีกหลายประการ เป็นต้นว่า ได้ปรับเปลี่ยนปรัชญาตรีกายหรือ พุทธภาวะ 3 ให้เป็นพุทธภาวะ 4 โดยเพิ่มเติมสุญตาภาวะเข้าไปด้วย นอกจากนี้ยังได้สร้างภาษา ทางจิตวิทยา หรืออภิปรัชญาให้ยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นไปอีกอย่างไรก็ตามตันตระยานได้มีการพัฒนา

หลักการ และแนวคิดทั้งในทางลบและทางบวก ซึ่งสามารถแบ่งแยกออกได้เป็น 4 ช่วงหรือ 4 แนวคิด (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 10) คือ

1. ปรัชญามันตรยาน
2. ปรัชญาวัชรยาน
3. ปรัชญาสหัชยาน
4. ปรัชญากาลจักรยาน

1. ปรัชญามันตรยาน ยังยึดหลักปรัชญามหายาน แต่เน้นเรื่องการท่องมนต์หรือภาวนาให้จิตใจสงบ และเพิ่มเติมการใช้เวทมนต์คาถาต่าง ๆ อย่างมากมาย เพื่อให้รอดพ้นจากอำนาจของกิเลส และช่วยให้การแสวงหาพระโพธิญาณง่ายขึ้น มีการใช้สื่อต่าง ๆ ช่วย เช่น ธาณีย์ (มนตร์) ยันต์หรือมณฑล มุทรา เป็นต้น พวกมันตรยานเรียกตัวเองว่า “พุทธลัทธิ” แตกต่างจากนิกายเดิม (นิกายหินยานและนิกายมหายาน) ซึ่งเรียกว่า “พุทธเปิดเผย” เนื่องจากหลักธรรมของนิกายตันตระยานเป็นหลักธรรมที่พระไวโรจนะตรัส เป็นหลักธรรมที่สมบูรณ์ อยู่เหนือกาละ-เทศะต่างจากหลักคำสอนของฝ่าย “พุทธเปิดเผย” ซึ่งแสดงโดยพระศากยมุนี ด้วยพระหัตถ์ที่กำหนดขีดจำกัดทางปัญญาของผู้ฟัง

ในทางปรัชญามันตรยาน ถือว่าโลกียะภาวะกับโลกุตระภาวะเป็นสิ่งเดียวกันโดยกำเนิด พระไวโรจนะเป็นมูลธาตุของสากลจักรวาลและสรรพสิ่งทั้งปวง ดังนั้นสรรพสิ่งทั้งปวงล้วนมีภาวะธาตุเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระไวโรจนะ ทุกคนล้วนมีธาตุพุทธะอยู่แล้วในตนเอง แต่ถูกอวิชชากำบังพุทธภาวะจึงไม่ปรากฏ การบำเพ็ญเพียรมิใช่การมุ่งกำจัดกิเลสให้หมดไป แต่เป็นการมุ่งสู่สภาวะดั้งเดิมของตนเองและสากลจักรวาล หากผู้ใดรู้ชัดว่าจิตของตนเป็นเช่นนั้นเองไม่เกิดดับมาแต่ดั้งเดิม ผู้นั้นก็จะบรรลุพุทธภูมิ

หลักปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ ตามหลักคำสอนของมันตรยานคือ การบำเพ็ญสมาธิร่วมกับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ สื่อที่ใช้ในการปฏิบัติได้แก่ รัศมีแห่งไตรทวาร (กาย วาจา ใจ) ธาณีย์ มุทรา ส่วนเครื่องใช้ในพิธีกรรมมีหลายอย่าง เช่น มณฑล วัชระ ดอกบัว กระดิ่ง ยันต์ ธงมนต์ เป็นต้น

ปรัชญามันตรยานเป็นต้นกำเนิดของนิกายตันตระสายอื่น ๆ ซึ่งถือกำเนิดตามมาในยุคหลัง เช่น สายวัชรยาน สายนิกายสหัชยาน และสายนิกายกาลจักรยาน แต่ละสกุลหรือแต่ละสายได้พยายามสร้างหลักการ และวิธีการก็แปลกใหม่ขึ้นมาตามแนวโน้มของสังคมในยุคนั้น แต่สกุลที่มีบทบาทมากที่สุดและมีการสร้างรูปเคารพมากที่สุดคือสกุลวัชรยาน (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 10)

2. ปรัชญาวัชรยาน ให้ความสำคัญกับเวทมนต์คาถาเช่นกัน แต่ได้เน้นหนักด้านการนับถือพระอาทิพุทธ พระธยานิพุทธ และพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ มากขึ้น วัชรยานได้จัดลำดับและจัดกลุ่มเทพ เทพีที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นให้เป็นระเบียบขึ้น

ในทางปรัชญานั้น วัชรยาน ถือว่าอวิชชาเป็นต้นเหตุทำให้คนเรามองเห็นโลกแตกต่างกันออกไป ซึ่งแท้จริงแล้วสภาวะของโลกมีอย่างเดียวคือ สิ่งที่เราเรียกว่า “ปรมาตม” โดยธาตุแท้แล้วตัวเราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับปรมาตม หรือว่าปรมาตมอยู่ในตัวเรา ผู้ปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาจะทราบว่า ตัวเองถูกรอบด้วยอวิชชา และสามารถทำลายสิ่งเหล่านี้ให้หมดไป แล้วก้าวขึ้นสู่สภาพอันแท้จริงของตัวเอง (คล้ายกับหลักปรัชญาของนิยายโยคาจารย์)

ในทางศิลปะนั้นวัชรยานได้สร้างรูปผู้หญิงและผู้ชาย ให้เป็นตัวแทนโลกียะ และโลกุตระ และแสดงภาพการร่วมระหว่างเพศชาย-หญิง โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่า ผู้ปฏิบัติได้สัมผัสกับรสแห่งธรรมะ หรือเพื่อให้เห็นว่าการบรรลุมรรคผล ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนมีโอกาสสัมผัสด้วยตนเอง

ในการอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับสรวงสวรรค์ อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ นั้น วัชรยานก็มีแนวคิดเช่นเดียวกับนิกายมหายานทั่วไป โดยจะแบ่งที่ประทับ (มณฑล) ออกเป็นเขตเท่า ๆ กันดังนี้

ทิศตะวันออก เป็นเขตของพระธยานิพุทธ อักโขภยะ

ทิศตะวันตก เป็นเขตของพระธยานิพุทธอมิตาภะ

ทิศเหนือ เป็นเขตของพระธยานิพุทธอโมลสิทธิ

ทิศใต้ เป็นเขตของพระธยานิพุทธรัตนสัมภวะ

พระธยานิพุทธแต่ละองค์ก็ประทับเป็นประธานของแต่ละเขต เพื่อที่จะช่วยขนปวงสัตว์ไปสู่องค์พระอาทิพุทธซึ่งประทับตรงกลางสวรรค์ เพื่อคอยต้อนรับผู้เข้าถึงนิพพาน และถือว่าการหลุดพ้นจากกองทุกข์อย่างแท้จริง (ผาสุก อินทราวุธ 2543 : 11-12)

3. ปรัชญาสหัชยาน คำว่า “สหัชยาน” (สห+ช+ยาน) เป็นชื่อพระพุทธศาสนานิกายตันตระสายหนึ่งซึ่งยึดหลักปรัชญาที่ว่า สังสารวัฏและนิพพานนั้นมีอยู่ในดวงจิตเดียวกันอยู่ก่อนแล้ว และเกิดมาพร้อมกันในดวงจิตนั้น ๆ แล้ว สภาวะเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่หรือไม่มีอยู่ มันเป็นภาวะที่ปรากฏอยู่เช่นนั้น แต่จิตของเราเองเป็นตัวการที่มองเห็นว่าสิ่งทั้งหลายแตกต่างกันไปเอง

สหัชยานเน้นว่าผู้ปฏิบัติธรรมต้องแสวงหาครูบาอาจารย์ มาเป็นผู้ชี้แนะช่องทางที่ถูกต้อง และมีความเห็นว่าการปฏิบัติตนเพื่อบรรลุธรรม มิได้จำกัดอยู่แต่ในพวกนักบวชเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ก็มีโอกาสบรรลุธรรมเช่นกัน

ปรัชญาสาขานี้ไม่สนับสนุนการดำเนินชีวิตที่ต้องผูกมัดตัวเองอยู่กับข้อปฏิบัติหรือพิธีกรรมต่าง ๆ แต่เน้นให้ผู้ปฏิบัติยึดหลัก 2 ประการ คือ อุทิศตัวเองเพื่อสังคม และ ให้ความสำคัญเมตตากรุณาต่อผู้อื่น (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 12)

4. ปรัชญากาลจักรยาน ให้ความสำคัญกับเวทมนต์คาถาเช่นกัน แต่เน้นถึงความสำคัญของสภาวะแห่งปัญญา+อุบายะ หรือความรู้+ความฉลาด (หรือสภาวะแห่งมหาปัญญาและมหากรุณา) ซึ่งฝ่ายมหายานถือว่าเป็นคุณธรรมที่จะนำไปสู่การตรัสรู้ธรรม

กาลจักรยานถือว่า องค์พระอาทิพุทธนั้นทรงเป็นต้นกำเนิดของสุริยะจักรวาลทั้งหมด นิยายนี้ได้นำเอาระบบดาราศาสตร์มาอธิบายให้เข้ากับทางศาสนา โดยถือว่าชีวิตของปวงสัตว์เป็นระบบที่ดำเนินไปภายใต้ ภาวการณ์ทางตรรกศาสตร์หรือสุริยะจักรวาล หากเราสามารถหยั่งรู้ถึงความสัมพันธ์ ภายในระหว่างมนุษย์กับระบบสากลจักรวาลแล้ว ก็จะทำให้เราก้าวเข้าไปสู่ดวงปัญญาอันสูงสุด ซึ่งจะนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 13)

พุทธศาสนามหายานก็ได้มีการนับถือเรื่อยมาควบคู่กันไปกับพุทธศาสนาหินยาน แต่แล้วแต่ว่าในสมัยใด มหาปรัชตริยในชวงนั้นจะให้การสนับสนุนนิยายฝ่ายใดเป็นสำคัญ โดยต่อมาราวสมัยพุทธศตวรรษที่ 9-12 ในสมัยคุปตะ พุทธศาสนาหินยานเป็นที่นับถืออย่างยิ่ง แต่ก็ยังคงมีการนับถือพุทธศาสนามหายานควบคู่กันไป ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พุทธศาสนามหายานได้เจริญอย่างมาก โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ มหาวิทยาลัยนาลันทา ที่ก่อตั้งโดย พระเจ้าหรรษาวรรณะ และมหาวิทยาลัยนาลันทาก็เป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนามหายาน และเพราะความมีชื่อเสียงของการศึกษาพุทธศาสนามหายาน (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2545 : 35)จึงทำให้มีผู้คนเดินทางมาจากต่างประเทศหลายแห่ง เช่น จีน ญี่ปุ่น เอเชียกลาง สุมাত্রา ชวา ทิเบต และมองโกเลีย มาศึกษา ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้เป็นจำนวนมาก หลักฐานทางโบราณคดี อาทิเช่น บันทึกร่องของหลวงจีนอี้จิง ที่มีการเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของอินเดีย เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 (บุญ นิลเกษ 2526 : 89) มหาวิทยาลัยแห่งนี้รุ่งเรืองเป็นเวลาหลายร้อยปีจนถึงสมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะ ราวพุทธศตวรรษที่ 14-18 กษัตริย์ราชวงศ์นี้ก็ทรงอุปถัมภ์มหาวิทยาลัยแห่งนี้เช่นกัน นอกจากนี้ก็ยังมีสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้พุทธศาสนามหายาน อาทิเช่น วิกรมศิลาวิหาร และโถทานตะปรีที่เจริญขึ้นทางภาคตะวันออก และเป็นศูนย์เผยแผ่พุทธศาสนาไปยังทวีปเอเชีย ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 9) และในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15 นี้เองที่พุทธศาสนามหายานลัทธิตันตระ อิทธิพลราชวงศ์ปาละ-เสนะ ได้แพร่ไปสู่อาณาจักรพุกาม (พม่าตอนบน) และอาณาจักรศรีวิชัย

สำหรับพุทธศาสนาสายตันตระยาน ที่เข้าสู่พม่า นั้น เรียกว่านิกายอารี ซึ่งเป็นลัทธิที่ชาวพม่า เคยให้การนับถือในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 โดยปรากฏหลักฐานในพงศาวดารหอแก้ว และ คัมภีร์ศาสนวงศ์ ที่มีการกล่าวถึงพระสงฆ์ที่สามารถดื่มเหล้า และมีภรรยาได้ (วรรณะ มุลข่า 2545 : 9)

นอกจากนี้แล้วยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ที่แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรศรีวิชัย มีการติดต่อกับอินเดียทางภาคใต้เช่นกัน อาทิเช่น จารึกสมัยราชวงศ์โจปะ แห่งอินเดียใต้ ที่มีการบันทึกไว้ว่า พระเจ้าจุฬามณิธรรมเทวะกษัตริย์แห่งเมืองศรีวิชัย โปรดให้สร้างวัดขึ้นที่นาคปฏินันท์ และกษัตริย์โจปะ นามว่า ราชะราชะที่ 1 ได้ถวายรายได้ของหมู่บ้านใหญ่เป็นการช่วยเหลือวัดแห่งนี้ (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 59) และต่อมาวัดแห่งนี้ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น จุฬามณิธรรมมหาวิหาร ตามพระนามกษัตริย์ผู้สร้างวัดแห่งนี้

อย่างไรก็ตามเมื่อเมื่อมุสลิมได้บุกเข้าครอบครองหลายแคว้นในอินเดีย เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นเหตุให้พุทธศาสนาสาบสูญไปจากอินเดีย แต่เนื่องจากการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องจากยุคต่าง ๆ ที่ผ่านมา ทำให้พุทธศาสนาไปเจริญรุ่งเรืองให้พื้นที่อื่น ๆ แทนที่ เช่น พุทธศาสนานิกายเถรวาทได้ไปเจริญที่ศรีลังกา พุทธศาสนามหายานไปเจริญที่จีน ญี่ปุ่น เกาหลี พุทธศาสนามหายานลัทธิตันตระไปเจริญที่อาณาจักรศรีวิชัย กัมพูชา เป็นต้น

การศึกษาค้นคว้าพุทธศาสนามหายานในภาคใต้ที่ผ่านมาแล้ว

การศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา ทั้งทางด้านคติความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี ในนครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียงที่ผ่านมานั้นมีนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาเอาไว้มากมายเรื่อง ได้แก่

ยอร์ช เซเดส์ (2469) กล่าวถึง ประเภทของพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในสมัยโบราณสถานที่ค้นพบ ลักษณะเด่นของพระพิมพ์สมัยต่างๆ โดยมีเนื้อหาบางที่กล่าวถึง พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย โดยมีการเปรียบเทียบพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในภาคใต้ เช่น พระพิมพ์จากจังหวัดพัทลุง กับจังหวัดนครปฐม พระพิมพ์ที่มีการค้นพบจากนครศรีธรรมราช เปรียบเทียบกับพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในจังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี ในหนังสือตำนานพระพิมพ์ เป็นต้น

Stanley J . O. Connor (1974) กล่าวถึง พุทธศาสนามหายานเริ่มมีการเผยแพร่ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 และพุทธศาสนามหายานวัชรยาน มีการเผยแพร่ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 สำหรับพระพิมพ์ที่มีการศึกษานั้นโดยมากเป็นพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในพัทลุง ตรัง ปัตตานี และจังหวัดใกล้เคียง

ประทีป ชุมพล (2521) กล่าวถึง พระพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช และพยายามเชื่อมโยงหลักฐาน เกี่ยวกับตำนานพระบรมมหาธาตุและเรื่องราวของฝ่ายสงฆ์ในศรีลังกาเพื่ออธิบายว่า พุทธศาสนาที่นครศรีธรรมราชรับมาจากลังกา ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นพุทธศาสนาเถรวาท มิใช่พุทธศาสนาเถรวาท

ประเสริฐ ณ นคร (2521) กล่าวถึงจารึกต่างๆ ประวัติ ภาษาที่ใช้ในการจารึก รูปแบบอักษร เนื้อหาของจารึกต่างๆ โดยจารึกที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช ได้แก่ วัดมเหยงค์ (ร้าง) ตำบลบ้านสระแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 12 จารึกวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 12 จารึกวัดเสมาเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช จารึกฐานพระพุทธรูปนาคนปอก ปางมารวิชัย (จารึกพระพุทธรูปแห่งครหิ) พุทธศักราช 1726 จารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานี พุทธศักราช 1773 และจารึกวิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ราวพุทธศักราชที่ 1775-1825

ธรรมทาส พานิช (2521) กล่าวถึง ชื่อเรียกของคาบสมุทรภาคใต้ว่า สุวรรณทวีป โดยมีศูนย์กลางเรียกว่าสุวรรณปุระ (ไชยา) และธรรมราชปุระ (นครศรีธรรมราช) โดยใช้ตำนานต่างๆ มาอธิบายเรื่องราว เช่น ชาวสุวรรณทวีปรับพุทธศาสนาแบบลังกา พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชในตำนาน เรื่องราวกรุงลังกาที่เมืองนครศรีธรรมราชโบราณ กรุงตามวลิงค์ของพระเจ้าไชยเดง กรุงตามพรลิงค์-เซียะไท้ว นครคู่กัน ไชยา นครศรีธรรมราช พระเจ้าชีวกจากสิริธัมมนครยกไปยึดเมืองลวปุระ กองทัพกัมพูชามายึดสุวรรณปุระ ต้องย้ายกรุงจากธรรมราชปุระ เจ้าชายนิสคังกะมัลละจากสิงหลปุระ ไปครองกรุงลังกา พ.ศ. 1730-1739 เจ้าชายจันทรภาณุยกกองทัพเรือจากนครศรีธรรมราช และสุวรรณทวีปมีนครหลวงที่ไชยาและนครศรีธรรมราช โยหวัชข้อต่างๆ ที่กล่าวมานั้นมักโน้มเอียงไปกับการรับพุทธศาสนาจากลังกา แต่ไม่มีหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่สามารถมาสืบสนับสนุนเรื่องราวเหล่านี้ได้

พิริยะ ไกรฤกษ์ (2523) กล่าวถึงหลักฐานทางด้านโบราณคดีบางส่วนที่มีลักษณะเด่นที่มีการค้นพบในภาคใต้ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 และประวัติศาสตร์ทางด้านโบราณคดี โดยแบ่งเป็นแต่ละยุคสมัย ได้แก่ สมัยอิทธิพล อินเดีย ราวพุทธกลางพุทธศตวรรษที่ 8 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 10 สมัยอิทธิพลมอญและอาณาจักรทมิฬ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 10-13 สมัยอิทธิพลอินเดียและชวา ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 และสมัยอิทธิพล ศิลปะเขมร ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 19 สำหรับช่วงที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเถรวาท คือช่วง สมัยอิทธิพลอินเดียและชวา ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงกลาง

พุทธศตวรรษที่ 16 และสมัยอิทธิพลศิลปะเขมร ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 19

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2523) กล่าวถึงเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางด้านต่างๆ รวมทั้งพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช แต่เน้นถึงพัฒนาการของชุมชนที่มีผลจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน หรือพื้นที่ในนครศรีธรรมราชที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่า ที่ส่งผลให้เกิดการค้นพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่สนับสนุนสภาพของพื้นที่นั้นๆ เช่น พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่บนสันทรายแนวยาวที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งไม่ไกลกับชายฝั่ง ทำให้พื้นที่ตรงนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ เป็นต้น

นันทนา ชุตินวงศ์ (2527) กล่าวในบทที่ 4 เกี่ยวกับพระอวโลกิเตศวรในประเทศไทย โดยกล่าวถึงอาณาจักรทวารวดี และการค้นพบหลักฐานทางด้านโบราณคดี ราวพุทธศตวรรษที่ 9 โดยแสดงอิทธิพลศิลปะคันธาระและศรีลังกา สำหรับพุทธศตวรรษที่ 12 แต่มีการพบอวโลกิเตศวรในภาคกลางที่แสดงอิทธิพลจากคาบสมุทรมลายูได้ราวพุทธศตวรรษที่ 14 หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย

หม่อมหลวง สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา (2528) กล่าวถึง พระพิมพ์รูปแบบต่างๆ ที่มีการค้นพบในภาคใต้ คติการสร้าง แหล่งที่พบ อายุสมัย โดยได้แบ่งพระพิมพ์ภาคใต้ออกเป็น 2 ยุค ได้แก่ ยุคแรก คือ พระพิมพ์สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 13-14 ซึ่งพระพิมพ์ในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนาเถรวาท พุทธศาสนาสุรวาสติวาท ซึ่งแพร่จากภาคใต้และตะวันตกของประเทศอินเดีย และพุทธศตวรรษที่ 14-15 ซึ่งในยุคนี้นี้ ยังคงมีอิทธิพลของ พุทธศาสนานิกายเถรวาท พุทธศาสนาสุรวาสติวาท และพุทธศาสนามหายาน แต่เริ่มปรากฏอิทธิพลวัชรยานจากอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือและชวาภาคกลางเข้ามาผสมผสาน

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และวิเชียร ณ นคร (2542) กล่าวว่า พระพิมพ์ที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชนั้น มีอายุตั้งแต่สมัยศรีวิชัย และมีการพบพระพิมพ์แบบลพบุรีมากที่สุด และสำหรับการศึกษานั้น ได้แบ่งการศึกษาพระพิมพ์จากวัดต่างๆ และอธิบายลักษณะพื้นฐานของพิมพ์นั้น แต่มิได้ระบุอายุและศิลปะ ว่าเป็นศิลปะใด ได้แก่ วัดพระนางตรา วัดท้าวโคตร วัดพระเขียน วัดหัวมีนา วัดนาสน วัดโพธิ์ วัดนาขอม วัดพระเวียง ถ้าที่วัง เขาเหมุน วัดจันทร์ ถ้าเขาแดง บ้านกำแพงถม ถ้าเขาชุมทอง

พิริยะ ไกรฤกษ์ (2542) กล่าวถึงเทพในพุทธศาสนาลัทธิวัชรยาน ที่มีการค้นพบในภาคใต้ อันได้แก่ นางตารา นางจันทา นางปรัชญาปารมิตา ท้าวชุมพล และวัชรสัตว์ และคติการสร้างที่ได้รับจากอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ ที่มีการติดต่อกันราวพุทธศตวรรษที่ 14 โดยพบมากในเขตจังหวัดสงขลา สุราษฎร์ธานี ยะลา และในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17 ได้มีการรับอิทธิพลจากอาณาจักรขอม ซึ่งได้แพร่อิทธิพลมาจากทางภาคกลาง

พิริยะ ไกรฤกษ์ (2542) กล่าวถึงพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในภาคใต้แบ่งตามอายุสมัยที่มีการค้นพบ ได้แก่ 1.พระพิมพ์ที่ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งสันนิษฐานว่าพระพิมพ์ที่มีความเก่าแก่ที่สุดในภาคใต้ อาจเป็นพระพิมพ์ที่มีการค้นพบที่ถ้ำเขาชนาน้ำจังหวัดกระบี่ 2.พระพิมพ์ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13 กล่าวถึงพระพิมพ์ที่สันนิษฐานว่า มีการสร้างผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานเข้าด้วยกัน อาทิเช่น พระพิมพ์ที่มีการค้นพบที่ยะลา พัทลุง เป็นต้น 3.พระพิมพ์ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14 กล่าวถึงพระพิมพ์ที่มีลักษณะร่วมของศิลปะอินเดียแบบปาละ และศิลปะชวาภาคกลาง อาทิเช่นพระพิมพ์ที่พบที่พัทลุง เขาขรุม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตรัง เป็นต้น 4.พระพิมพ์ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 กล่าวถึงพระพิมพ์ที่มีลักษณะศิลปะร่วมกับพม่าตอนล่าง และเขมร โดยพระพิมพ์เหล่านี้ พบในจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช เป็นต้น

พิริยะ ไกรฤกษ์ (2542) กล่าวถึงเรื่องราวของพุทธศาสนามหายานในหัวข้อ “พระโพธิสัตว์ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้” โดยกล่าวถึง ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ต่างๆที่มีการค้นพบในภาคใต้ โดยพระโพธิสัตว์ตามพุทธศาสนามหายาน สามารถแบ่งได้เป็นมนุษย์โพธิสัตว์และเทวโพธิสัตว์ ซึ่งได้กล่าวถึง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีการพบมากที่สุด ในฐานะต่างๆ ได้แก่ บริวารของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ บริวารของพระพุทธเจ้าศากยมุนี ผู้ปกป้องจากภัยพิบัติต่างๆในช่วงแรกพุทธศตวรรษที่ 12 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงมีศักดิ์เป็นมหาสัตว์โพธิสัตว์ในช่วงครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 14 พระโพธิสัตว์ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าแห่งจักรวาล ในช่วงครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 14 โดยมีการพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรราว 48 ชิ้น ในพื้นที่หลายจังหวัด อาทิเช่น ยะลา พัทลุง สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลานั้นยังมีการพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ไม่เตรญะอีก 2 องค์ โดยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-17 พบที่ปัตตานีและยะลา พระโพธิสัตว์มีญชุศรีอีก 1 องค์พระพิมพ์ พบที่ยะลา ราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 14 ประติมากรรมพระโพธิสัตว์วิหิตยภีระ 2 องค์ อายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่ยะลา และสงขลา

เมื่อมีการศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามหายานในภาคใต้พบว่า มีการศึกษาเรื่องราวของพระพุทธรูปศาสนาในหลายแง่มุม โดยมากมักเป็นการศึกษาในภาพรวมของภาคใต้ เช่น การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้ของไทย เทพในพุทธศาสนาลัทธิวัชรยาน เป็นต้น หรือเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในนครศรีธรรมราช แต่ไม่สามารถอธิบายภาพที่ชัดเจนของพระพุทธรูปศาสนา เช่น พระเครื่อง : กรุเมืองนครฯ ดังนั้นจึงได้ทำการศึกษาร่องรอยของพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เพื่อแสดงภาพที่ชัดเจนของพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชในยุคนั้น

บทที่ 3

ร่องรอยหลักฐานทางด้านโบราณคดีของพุทธศาสนมหายาน ที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

บทนี้ขอกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานในนครศรีธรรมราช ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา พัฒนาการของชุมชนโบราณสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในนครศรีธรรมราช และหลักฐานทางด้านโบราณคดีของพุทธศาสนาที่พบในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานในนครศรีธรรมราช ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา

นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดมีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 2 ใน 14 จังหวัดในภาคใต้ (รองจากสุราษฎร์ธานี) นครศรีธรรมราชตั้งอยู่ทางด้านฝั่งอ่าวไทย ติดต่อกับจังหวัดสงขลา พัทลุง ตรัง กระบี่ สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

นครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของแหลมมลายู ค่อนมาทางภาคเหนือของมลายูเล็กน้อย ห่างจากทะเลอ่าวไทยประมาณ 13 กิโลเมตร และตั้งอยู่ห่างจากทิวเขาสูงทางด้านตะวันตกประมาณ 20 กิโลเมตร ทำให้เส้นทางน้ำสาย ๆ ต่าง ๆ ในนครศรีธรรมราช ไหลจากทางตะวันออกและไหลออกสู่ทะเลฝั่งอ่าวไทยทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังตั้งอยู่บนสันทราย ซึ่งมีความกว้างประมาณครึ่งกิโลเมตรเศษ ขนาบด้วยที่ราบลุ่มทั้งทางฝั่งตะวันออกและตกของพื้นที่ จึงสามารถแผ่ขยายตัวเป็นแนวยาวทอดไปทั้งทางเหนือและใต้ได้ไกลมาก และเมื่อพื้นที่ที่เป็นสันทราย ก็จะเป็นที่ราบลุ่มสำหรับเพาะปลูก ซึ่งสามารถสรุปลักษณะสำคัญของนครศรีธรรมราชได้ดังนี้

1. นครศรีธรรมราชตั้งอยู่ริมทะเลส่วนคาบสมุทรไทยและอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางที่มีอาณาจักรสำคัญ ๆ อยู่รายรอบ ได้แก่อาณาจักรทวารวดีและศรีเกษตรอยู่ด้านทิศเหนือ อาณาจักรเจนละหรืออีสานปุระอยู่ด้านตะวันออก และอาณาจักรศรีวิชัยอยู่ทางด้านทิศใต้ ในระยะทางที่ไม่ต่างกันมากนักและภายในเมืองก็มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย ไหลออกสู่ทะเล ที่ทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองโดยทางเรือ และเหมาะแก่การเป็นศูนย์กลางเมืองท่าทะเล คืออาศัยหลบลคลื่นลมในช่วงมรสุม แวะซ่อมเรือ หาเสบียงและอาหาร ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ก่อน

เดินทางค้าขายต่อไปยังพื้นที่อื่น ๆ เช่น พื้นที่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และแหลมอินโดจีน คือ เขมร พุนาน และจามปา ได้อย่างสะดวก ดังนั้นเมืองตามพหุลิงค์จึงเปรียบเสมือนชุมทางการเดินเรือนานาชาติ

2. นครศรีธรรมราชตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นสันทรายยาวตลอดแนว มีความยาวเหนือใต้ประมาณ 100 กิโลเมตร กว้าง 400 กิโลเมตร สันทรายด้านในอยู่ห่างจากทะเลเป็นชั้น ๆ เหมือนลูกคลื่น มีขนาดสั้นและเป็นช่วง ๆ เล็กบ้างใหญ่บ้าง แต่อยู่ในแนวช่วงละ 10-20 กิโลเมตร ขนานไปกับสันทรายด้านนอก เป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง สลับกับพื้นที่ราบลุ่ม ที่ราบชายทะเล ที่ราบชายภูเขา ด้านตะวันตก ทำให้พื้นที่เหมาะแก่การเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเหมาะสมกับการเพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าว ปัจจัยนี้ทำให้เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดบน แหลมมลายู

3. อาณาเขตเดิมของเมืองนครศรีธรรมราชเดิม จดริมฝั่งทะเลทางด้านตะวันออก และตะวันตก ซึ่งมีอาณาเขตกินพื้นที่จังหวัดตรัง พังงาและกระบี่ในปัจจุบัน ซึ่งจัดว่าอยู่ในส่วนของเขตชั้นใน จึงทำให้สามารถทำให้สามารถควบคุมเส้นทางการค้าทั้ง 2 ฝั่ง โดยตรง นอกจากนี้ยังมีเส้นทางเดินบกจากปากแม่น้ำตรัง มายังนครศรีธรรมราช และทำให้สามารถควบคุมคอคอดกระได้ตลอดแนว

4. ทิวเขานครศรีธรรมราชเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของนครศรีธรรมราชและหลายจังหวัดในภาคใต้ อาทิเช่น แม่น้ำตาปี่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์และ ยอดเขาหลวง ซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในพื้นที่นี้ และเป็นเหมือนจุดที่ทำให้นักเดินเรือสามารถสังเกตได้ว่าได้เดินทางมาถึงนครศรีธรรมราชแล้ว (ถวัลย์ภัทร จันทวิช 2540 : 12)

พัฒนาการของชุมชนโบราณสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราช หรืออาณาจักรตามพหุลิงค์ เป็นเมืองที่ถือได้ว่าเป็นเมืองหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมากในภาคใต้ โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุด ที่มีการกล่าวถึงตามพหุลิงค์หรือนครศรีธรรมราช คือ คัมภีร์บาลีมหานิเทศน์ ซึ่งมีการสันนิษฐานว่า แต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 แสดงการให้เห็นถึงการเป็นเมืองท่าที่สำคัญ แต่หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีการอยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ช่วงยุคหินกลาง ถึงช่วงยุคหินใหม่ ต่อมาราว พุทธศตวรรษที่ 5-11 เป็นช่วงแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเดินทางเข้ามาติดต่อจากภายนอก โดยเฉพาะจากจีน และอินเดีย เริ่มปรากฏการเป็นเมืองท่า มีหลักฐานที่สำคัญคือ กลองมโหระทึก (ถวัลย์ภัทร จันทวิช 2540 : 44)

เริ่มมีการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 โดยเนื่องจากการพบหลักฐานทางโบราณคดีเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่พระวิฆณุศิลา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ที่หอพระนารายณ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนี้แล้วยังพบเศียรพระพุทธรูปศิลา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นช่วงที่เข้าสู่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี อาทิเช่น จารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวของพุทธศาสนา (ถัมภูงูภัทร จันทวิช 2540 : 101) การพบศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย ซึ่งกล่าวถึงการบูชาพระศิวะ ในศาสนาพราหมณ์

พุทธศตวรรษที่ 13-15 เป็นช่วงที่นครศรีธรรมราช เป็นส่วนหนึ่งของสมพันธรัฐศรีวิชัย โดยมีการรับอิทธิพลของศาสนาพุทธมหายาน อาทิเช่น พระอวโลกิเตศวรสำริด ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 (ถัมภูงูภัทร จันทวิช 2540 : 54) และสันนิษฐานได้ว่าการติดต่อด้านค้าขายกับจีน เนื่องจากการพบเครื่องถ้วยจีน จากบริเวณคลองท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราชและในหลายพื้นที่ในนครศรีธรรมราช เช่น กระปุกสองหู เคลือบสีเขียวมะกอก สมัยราชวงศ์ถัง ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นต้น (ถัมภูงูภัทร จันทวิช 2540 : 148)

พุทธศตวรรษที่ 16-18 เป็นช่วงที่นครศรีธรรมราช มีการติดต่อกับอาณาจักรทางภาคกลาง และมีการรับอิทธิพลจากอาณาจักรเขมร ทำให้พบหลักฐานทางด้านโบราณคดี อาทิเช่น พระนางปรัชญาปารมิตา ศิลปะลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 18 พระวิฆณุ 4 กร สำริด ศิลปะลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ต่อมาราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 นครศรีธรรมราช ได้พัฒนาเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญอย่างมาก ทางด้านการค้า พบเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ซ่ง-หยวน, เครื่องถ้วยสุโขทัย, เครื่องถ้วยลพบุรี เป็นศูนย์กลางปกครองเมือง 12 นักษัตริย์ และมีการนำศาสนาพุทธนิกายลังกาวงศ์เข้ามาจากลังกา โดยหลักฐานที่สำคัญคือ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลังกา หลังจากศรีวิชัยได้ล่มสลายไปราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 นครศรีธรรมราช มีการติดต่อกับอาณาจักรสุโขทัย และเมืองต่าง ๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา นิกายลังกาวงศ์ และมีการเผยแพร่ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ

รายละเอียดหลักฐานทางด้านโบราณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่พบในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

การศึกษาทางด้านโบราณคดี ได้แบ่งการศึกษาหลักฐานทางด้านโบราณคดีเป็น 2 รูปแบบที่สำคัญคือ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์ และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์(หลักฐานด้านศิลปกรรม) โดยหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์ ได้แก่ จารึก ตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ คำให้การบันทึกรความทรงจำ เอกสารทางราชการ เอกสารกฎหมาย จดหมายเหตุส่วนตัว วรรณกรรม เอกสาร

ต่างชาติ ตลอดจนเอกสารท้องถิ่น (มยุรี วีระประเสริฐ 2545 : 25) และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรมต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามในที่นี้ขอกำหนดขอบเขตของหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่ใช้ในการศึกษา ครั้งนี้ให้หมายถึง โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรมที่พบในนครศรีธรรมราช ทั้งที่อยู่ในแหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑสถานในความครอบครอง โดยเรียงตามอายุสมัยและประเภทของหลักฐานทางด้านโบราณคดี โดยประเภทของหลักฐานโบราณคดีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้แก่ จารึก หลักฐานทางด้านศิลปกรรม และพระพิมพ์แบบต่าง ๆ

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรในพุทธศาสนา

ในที่นี้ขอกล่าวถึงเฉพาะหลักฐานประเภทจารึกที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชและจังหวัดสุราษฎร์ธานี เนื่องจากนครศรีธรรมราชและจังหวัดสุราษฎร์ธานีธานีเป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตเชื่อมต่อกัน และเป็นพื้นที่เดียวกันในสมัยอดีต

จารึก

หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชที่ได้รวบรวมในการค้นคว้าในครั้งนี้ ได้แก่ จารึก ซึ่งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรในพระพุทธรูปที่พบในเขตนครศรีธรรมราช และจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีจารึกที่สำคัญที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช ได้แก่

1. จารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) นครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 12
2. จารึกวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 12
3. จารึกวัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช พุทธศักราช 1318
4. จารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรก พุทธศักราช 1726
5. จารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พุทธศักราช 1773
6. จารึกโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช พุทธศักราช 1775-1825

1. จารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

จารึกวัดมเหยงค์ เป็นจารึกที่ใช้ตัวอักษรปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 จารึกเป็นภาษาสันสกฤต พบที่วัดมเหยงค์(ร้าง) บ้านสระแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร โดยใจความระบุเกี่ยวกับเรื่องราวของวัด การปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ โดยมีข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “.....(ป) ญญณยานุยทปิ ปุริทิจญมนิศา ธรรมมะ ปุริชาปาลมนุ อิชฏานิชฏ สมตวมินุทริยชยะ เขตสุ สุ. ฤ. ฤ.....” แปลว่า บุญกุศลอื่น ๆ ตามคำสอน คือการปฏิบัติพระธรรมไม่ขาดสักเวลา การบริหารปราชญ์ ความสุขความทุกข์ การปราบอินทรีสังวรณ์ (ให้สงบ) (เชเดส์ 2509 : 101)

ภาพที่ 1 จารึกวัดมเหยงค์ อำเภอท่าศาลา

ที่มา : ญัฏฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช**. (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 103.

2. จารึกวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

จารึกวัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ค้นพบที่วัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันยังคงเก็บรักษาไว้ที่ วัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีคำจารึกที่เขียนว่า “ ภา// ตมายาลงเคสวะ//” แปลว่า รูปจำลอง// พ่อมายาแห่งหัวเมืองชั้นนอก ผู้งามสว่างประดุจ ถ่านไฟที่กำลังลุกโชน// (ยอร์ช เซเดส์ 2509 : 100) ใจความอาจมิได้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง แต่เนื่องจารึกฉบับนี้สามารถทำให้สันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาเถรวาท ได้มีการเผยแพร่เข้าสู่เมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากภาษามอญเป็นภาษาที่ใช้ในพุทธศาสนาเถรวาท และเป็นช่วงเดียวกับที่พุทธศาสนาเถรวาท ได้เจริญอยู่ในภาคกลางของประเทศไทยในวัฒนธรรมทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12

ภาพที่ 2 จารึกวัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

ที่มา : ญัตติภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช**. (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 103.

3. จารึกวัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

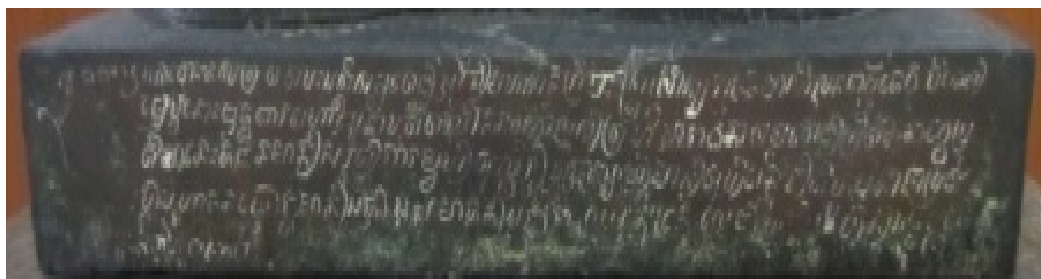
จารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกเป็นภาษาสันสกฤต อักษรหลังปัลลวะ จารึกมี 2 ด้าน ด้านที่ 1 จารึกในศักราช 697 ตรงกับ พ.ศ.1318 และด้านที่ 2 จารึก พ.ศ.1325 ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร มีข้อความตอนหนึ่งของจารึก กล่าวว่า “เอกะ ปถาปิต ไอยะฎีกเคหะวตฺตเมตต กชกรมารนิ สุธนพชฺฐินิवास” ซึ่งอาจหมายถึงพระราชผู้เป็นเอก ทรงสร้างอาคารอิฐมีส่วยงามทั้งสามหลังนี้ให้เป็นของพระโพธิสัตว์ผู้มีดอกบัวในพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมารและพระโพธิสัตว์ผู้มีวัชระ” (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทย์ 2529 : 201-203)

ภาพที่ 3 จารึกวัดเสมาเมือง นครศรีธรรมราช

4. จารึกฐานพระพุทธรูปขนาดปรก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

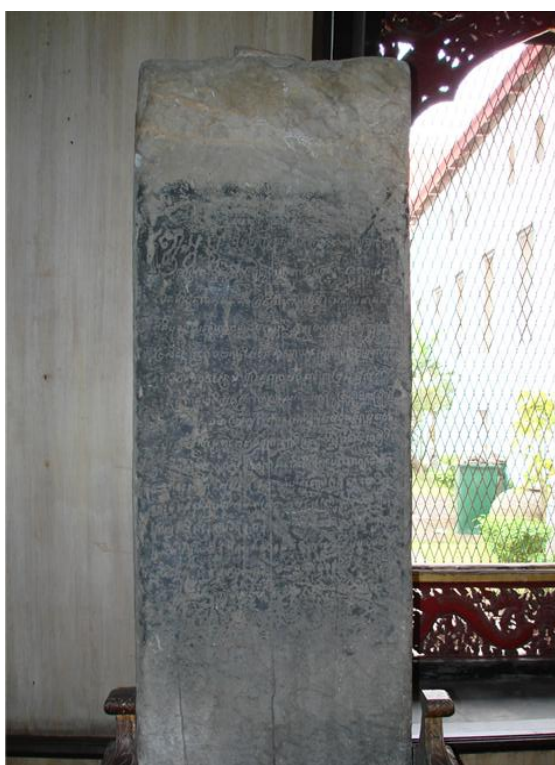
จารึกฐานพระพุทธรูปขนาดปรก(พระพุทธรูปแห่งครหิ) พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พุทธศักราช 1726 โดยพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่ใต้เศียรนาค พระหัตถ์ขวาชี้ พระธรรมิปปางมารวิชัย องค์พระกับตัวนามิได้เป็นชิ้นเดียวกัน ตัวนาคตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งหล่อติดกันเป็นชิ้นเดียว ด้านหน้าของฐานมีจารึกภาษาเขมร 4 บรรทัด โดยมีข้อความตอนหนึ่งแสดงถึงการสร้างพระพุทธรูปขนาดปรกว่า “.....อาราธนา ต มรเตง ศรีญาโน เทว ปุริ ตีมา เนะ ทังน มาน สิริต ภาร มุขย ตูล พิริ ต ชา พุยาย มาส ตป ตนูลิง ตี ษุถาปนา ชา ปุริติ...” แปลว่า....โปรดให้อาราธนา มรเตง ศรีญาโน ให้ทำ ปฎิมากรนี้สำริดมี น้ำหนัก 1 ภาระ 2 ตูละ ทองคำ (ที่ปิด) มีราคา 10 ตำลึง สถาปนา....สำหรับใจความโดยรวมนั้น กล่าวถึง เจ้าเมืองครหิ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าศรีมัต ไตรโลกยราช ภูษนวรรมเทวะ ให้หล่อพระพุทธรูป เมื่อ พ.ศ. 1726 (ยอร์ช เซเดส์ 2529 : 117)

ภาพที่ 4 จารึกหลักที่ 25 จารึกฐานพระพุทธรูปขนาดปรก

5. จารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

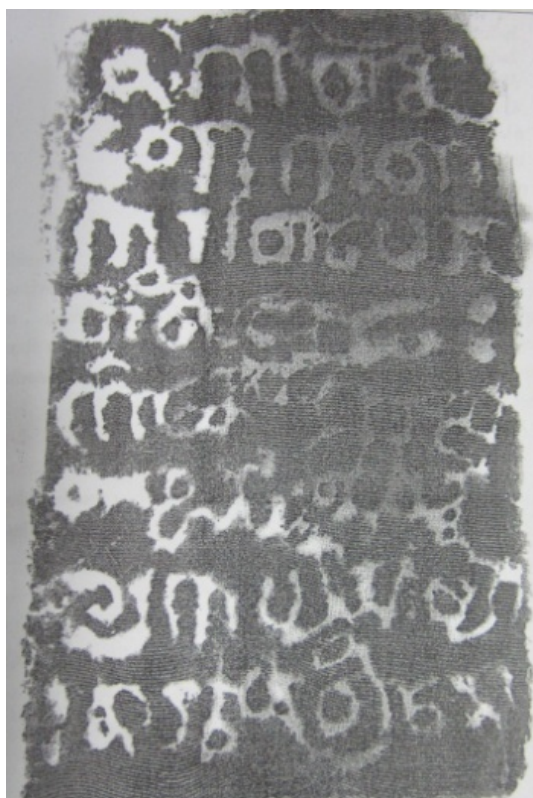
จารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาสันสกฤต พุทธศักราช 1773 มีคำจารึกตอนหนึ่งกล่าวว่า “.....สวสฺติศรี กมลกฺขสมฺตฺภา (ต) ตามพรลึงฺเคญฺวร” ซึ่งอาจมีนัยยะว่า พระเจ้าจันทรภาณุทรงค้าฐหรือเชิดฐไว้สูงสุด ต่อตระกูลดอกบัวหลวง(กมล) ซึ่งเป็นตระกูลของพระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ (อมรา ศรีสฐาติ 2555 : 57-72)

ภาพที่ 5 จารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา พุทธศักราช 1773

6. จารึกวิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

จารึกวิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรมอญ ภาษา
มอญและภาษาพม่าโบราณ รวบรวมพุทธศักราชที่ 1775-1825 ค้นพบที่วิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุ
รวมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันก็ยังคงเก็บรักษาที่วิหารโพธิ์ลังกา เช่นเดิมโดย
ใจความกล่าวถึง พญานาค 2 ตน ที่มีความสง่า กำลังเคลื่อนตัวไปอย่างช้า แสดงความนอบน้อม
ต่อพระอาทิตย์ (เทิม มีเต็ม และ จำปา เยื้องเจริญ 2529 : 112-118) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่า
เนื้อความ ไม่มีความเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาโดยตรง แต่การใช้ตัวอักษรและภาษามอญ พม่า
อาจมีนัยยะที่แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มเข้ามามีบทบาทอีกครั้ง หลังจากพุทธศาสนา
มหายานมีบทบาทในพื้นที่ภาคใต้มาหลายร้อยปี

ภาพที่ 6 จารึกโพธิ์ลังการวพุทธศักราช 1775-1825 พบที่วิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุ
รวมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
ที่มา : เทิม มีเต็ม และ จำปา เยื้องเจริญ, **จารึกในประเทศไทย** (กรุงเทพมหานคร : หอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 113.

หลักฐานศิลปกรรม

หลักฐานศิลปกรรม ได้แก่หลักฐานทางด้านศิลปกรรมต่าง ๆ ที่สามารถบ่งบอกถึงการติดต่อ ความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ และสามารถช่วยสื่อถึงการสร้างภาพทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในยุคนั้น ๆ ซึ่งต่อไปนี้จะขอกล่าวถึงเรื่องราวของหลักฐานทางด้านพุทธศาสนาทั้งพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชที่สามารถแสดงถึงร่องรอยของพุทธศาสนา ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 อันได้แก่ ประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนา อาทิเช่น พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ต่าง ๆ และพระพิมพ์โดยในที่นี้ขอเรียงลำดับหลักฐานตามอายุสมัย อย่างไรก็ตามขอแยกเรื่องหลักฐานพระพิมพ์ มาเรียงลำดับหลักฐานตามอายุสมัย โดยมีได้สลับกับหลักฐานประเภทอื่น ๆ

หลักฐานศิลปกรรม เนื่องในพุทธศาสนาที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ได้แก่

1. เศียรพระพุทธรูป อิทธิพลของศิลปะอินเดียสกุลอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 พบที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. พระพุทธรูปศิลา พบที่วัดห้วยยาน(ร้าง) ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
3. ชิ้นส่วนธรรมจักร ดินเผา ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พบที่วัดมเหยงค์ (ร้าง)ตำบลกะหรอ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช
4. พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่วัดพระพรหม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
5. พระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช
6. เศียรพระพุทธรูป ศิลา ราวพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่ วัดคั่นนาราม ตำบลนาสาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
7. พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
8. นางปรัชญาปารมิตา สัมริด ราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 17พบที่วัดพระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
9. นางปรัชญาปารมิตา สัมริด ราวพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

10. พระพุทธรูปประทับยืน สำริด ปางเทศนา ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 พบที่วัดจอมทอง อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

11. พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรมสำริด ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 พบที่วัดนางตรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครศรีธรรมราช

12. พระพิมพ์รูปแบบต่าง ๆ ที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

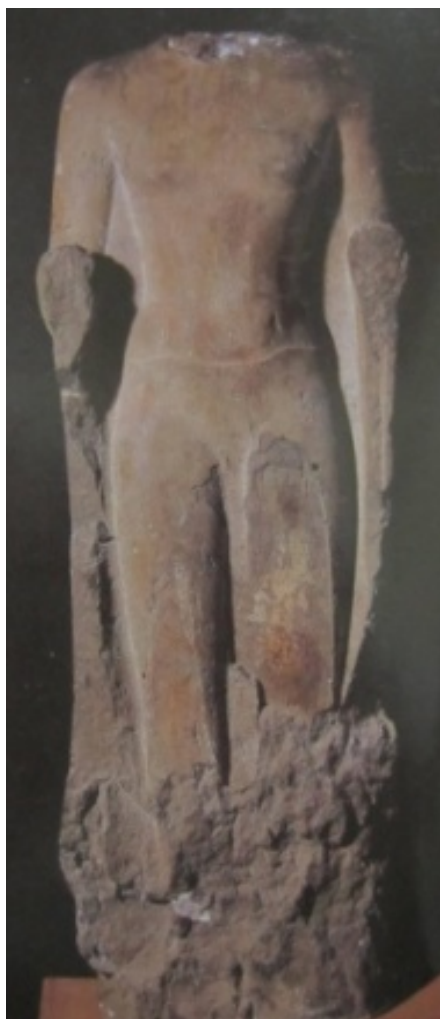
1. **เศียรพระพุทธรูปศิลา** พบที่อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 พระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างกลม เม็ดพระศกปมใหญ่ เกตุมาลาเตี้ย เกือบจะอยู่ในแนวเศียรกับเม็ดพระศก แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะอินเดีย สกุลช่างอมราวดีแห่งลุ่มแม่น้ำกษณาของทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (ณัฐฐภัทร จันทวิช 2529 : 49)

ภาพที่ 7 เศียรพระพุทธรูป อิทธิพลของศิลปะอินเดียสกุลอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 พบที่อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

ที่มา : ณัฐฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 49.

2. ส่วนองค์พระพุทธรูปประทับยืน ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พบที่วัดห้วยยาน (ร้าง) อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช พระเศียรและพระหัตถ์ทั้งสองข้างหักหายไป การครองจีวรแบบ ห่มคลุม และจีวรแนบพระวรกาย เป็นลักษณะของศิลปกรรมในสมัยทวารวดี เก็บรักษาที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (ณัฐสุภัทร จันทวิช 2529 : 50)

ภาพที่ 8 ส่วนองค์พระพุทธรูปศิลา พบที่วัดห้วยยาน(ร้าง)

ที่มา : ณัฐสุภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 49.

3. **ธรรมจักร** พบที่ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เป็นสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาที่หมายถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ในยุคต่อมาธรรมจักรสามารถเป็นหลักฐานที่สื่อให้เห็นถึงคติความเชื่อทั้งในพุทธศาสนานิกายมหายานและหินยาน สำหรับความเชื่อทางด้านมหายานนั้น วัชรอาสน์ ของพระพุทธองค์ประดิษฐานอยู่บนแนวเส้นรอบวงของวงล้อที่มีซี่ล้อพันซี่ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน วงล้อที่มีซี่ 1,000 ซี่ ก็ได้ปรากฏอยู่ด้านนอกของพระโกศด้วย นอกจากนี้แล้วยังเป็นสัญลักษณ์ของพระศรีอารียเมตไตรยโพธิสัตว์ (พระศรีอาริย์) พระพุทธเจ้าในอนาคตและพระไวโรจนะ(ณัฏฐภัทร จันทวิช 2529 : 61)

ภาพที่ 9 ชิ้นส่วนธรรมจักร ดินเผา

ที่มา : ณัฏฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์(1977), 2543),61.

5. **พระโพธิสัตว์** พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 13-14 องค์นี้มีลักษณะพระวรกายค่อนข้างอวบอ้วน พระหัตถ์ขวาหักหายไป พระหัตถ์ซ้ายนี้พระหัตถ์หักหายไป พระอุระต่ำ บั้นพระองค์สูง พระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระเนตรเหลือบมองลงต่ำ พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์ค่อนข้างบาง ทรงเกล้าพระเกศาเป็นรูปชฎามุกุฏทรงกรวยเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ รูปสามเหลี่ยมคล้ายช่องสำหรับใส่พระอมิตะหรือใช้บรรจุสัพพัญญูขนาดเล็กประดับ และสวมกะบังหน้าตกแต่ง ทรงยืนพระบาทชิดกัน ทรงพระภูษายาวเหนือข้อพระบาทเล็กน้อย ผูกโบที่พระโสณิพร้อมคาดปั้นเหน่งทับ พร้อมทั้งทรงสวมกรองพระศอสามเส้น

ภาพที่ 11 พระโพธิสัตว์ พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช

6. **เศียรพระพุทธรูป** ศิลาราวพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่ วัดคันนาราม ตำบลนาสาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช แสดงให้เห็นอิทธิพลอินเดีย โดยมีพระพักตร์อิมรูปสี่เหลี่ยมเม็ดพระศกรูปก้นหอยใหญ่ อุษณีย์เป็นรูปกรวย พระเนตรเหลือบมองลงต่ำ พระโอษฐ์เล็กอันเป็นลักษณะของพระพุทธรูปแบบภาคใต้ (พริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 170)

ภาพที่ 12 เศียรพระพุทธรูป ศิลาราวพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่ วัดคันนาราม
ที่มา : ญัฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์(1977), 2543),64.

7. **พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร** พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14 มีลักษณะพระวรกายผอมบาง พระอุระเล็ก ปั้นพระองค์สูงคอด พระพักตร์กลม พระเนตรเหลือบลง พระโอษฐ์อมยิ้ม ทรงยืนตรง ทรงเกล้าพระเกศาเป็นรูปชฎามุกุฏ มีพระพุทธรูปเจ้าอมิตะประทับอยู่ด้านหน้าและสวมกระบังหน้าซึ่งมีเครื่องประดับรูปสามเหลี่ยมตกแต่งที่กลางพระนลาฏและเหลือบพระกรรณทั้ง 2 ข้าง เบื้องหลังพระเศียรมีศิวจักรเป็นรูปเปลวเพลิง พระหัตถ์ขวาทรงถือลูกประคำ พระหัตถ์ขวาล่างทรงถือหม้อน้ำมนต์ พระหัตถ์ซ้ายบนทรงถือหนังสือ พระหัตถ์ซ้ายล่างทรงถือก้านดอกบัวบานสีชมพูซึ่งหักหายไป ทรงพระภูษายาว คาดปั้นเหน่งผ้าทับและตกแต่งด้วยผ้าที่ตกลงเป็นวงโค้งทางด้านหน้าของต้นพระเพลาล้วนยกเป็นใบที่พระโสณทั้ง 2 ข้าง (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5108)

ภาพที่ 13 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พบที่ ตำบลท่าเรือ

ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์, “พระโพธิสัตว์ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้,” สารานุกรม

วัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) 5108.

8. **นางปรัชญาปารมิตา 2 กร** พบที่วัดพระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด นครศรีธรรมราช สําริด สูง 27 เซนติเมตร โดยทรงมีลักษณะพระวรกาย ประทับขัดสมาธิเพชรบน ปัทมาสน์ซึ่งบานออกจากกอบัว ที่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองลดหลั่นกัน 2 ชั้น ปัทมาสน์นี้ยังมีดอกบัวขนาดเล็กรองรับ พระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในปางปฐมเทศนา ทรงพระภูษาจีบ เป็นริ้วยาวกรอมข้อพระบาทคาดทับด้วยสายปิ่นเหนงรูปลูกประคำแล้วทิ้งชายพระภูษาลง ด้านหน้าทรงสวมกรองศอ พาหุรัด ทองพระกร (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 3486)

ภาพที่ 14 นางปรัชญาปารมิตา สําริด กำหนดอายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 17 พบที่วัดพระ เดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์, “เทพในพุทธศาสนาลัทธิวัชรยาน : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้,” **สารานุกรมวัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 7** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ ,2542) 3486.

9. ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา ราวพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช สลักแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะลพบุรี ซึ่งประติมากรรมชิ้นนี้มีพระพักตร์รูปเหลี่ยม สวมอุณหิต (กระบังหน้า) พระขนงค่อนข้างตรง พระนาสิกเป็นสัน พระโอษฐ์เป็นเส้นตรง นุ่งผ้ายาวคาดปั้นเหน่งรอบพระโสณี ทำด้วยเพชรพลอยมีอุบะห้อยประดับเป็นระยะ ชายพกจะดึงต่ำลงมาปิดขอบปั้นเหน่ง ชายผ้าด้านหน้าปล่อยให้ห้อยยาว เป็นรูปคล้ายหางปลาทาบไปมาตามลักษณะศิลปะเขมรแบบบายน ซึ่งเป็นที่นิยมอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ทรงศิราภรณ์ กรองศอ พานหุรีด เกยूर และกำไลข้อพระบาท (ณัฐภัทร จันทวิช 2543 : 65) อย่างไรก็ตามเนื่องจากว่า ประติมากรรมองค์นี้มีขนาดเล็ก จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า อาจมีการนำมาจากภาคกลางของประเทศไทย (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 240)

ภาพที่ 15 นางปรัชญาปารมิตา พบที่ตำบลท่าเรือ

ที่มา : ณัฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์(1977), 2543), 65.

10. **พระพุทธรูปประทับยืน** พบที่วัดจอมทอง อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ครองจีวรแบบคลุม จีวรบางเป็นริ้วบางแนบพระองค์ พระหัตถ์ซ้ายถือ ขายจีวร หรือที่เรียกว่า กฏกมุทรา ส่วนพระหัตถ์ขวาชำรุด ซึ่งเดิมอาจจะแสดงปางแสดงธรรม ลักษณะการครองผ้าและลักษณะจีวรที่เป็นริ้ว ตลอดจนลักษณะชายผ้าต่าง ๆ แสดงลักษณะ ศิลปะภาคใต้ ที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของศิลปะอินเดียทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ (ณัฐภัทร จันทวิช 2529 : 63)

ภาพที่ 16 พระพุทธรูปประทับยืน สำริด พบที่วัดจอมทอง
ที่มา : ณัฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 63.

11. พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรม สําริด พบที่วัดนางตรา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพระพุทธรูปครองจีวรห่มคลุม พระหัตถ์ทั้งสองข้างแสดงปางประทานธรรม จากลักษณะการแสดงปางนี้เป็นอิทธิพลของศิลปะมอญ จากลักษณะขอบบนของผ้าสบงที่ตกแต่งด้วยลายดอกไม้ และมีประภาวลีโปร่ง แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากศิลปะเขมรในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 84)

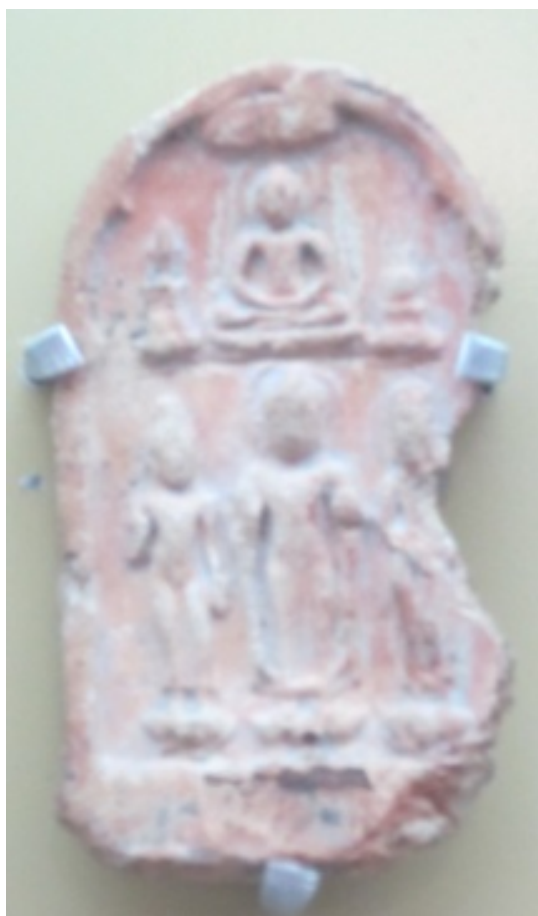

ภาพที่ 17 พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรมสําริด พบที่วัดนางตรา
ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2523), 84.

12. **พระพิมพ์รูปแบบต่าง ๆ** พระพิมพ์เป็นสิ่งสักการะอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนา และถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องบูชาแทนของพระพุทธรูป หลังจากที่ได้พระพุทธรูปแล้ว บรินิพพานไปแล้ว นอกจากนี้ยังมีการจารึกคาถาต่าง ๆ อาทิ คาถา“เย ธมมา” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นต้น สำหรับพระพิมพ์ที่พบในภาคใต้นั้นจัดอยู่ในช่วงสมัยศรีวิชัย ซึ่งพบตามถ้ำต่าง ๆ และตามวัดต่าง ๆ ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง ปัตตานี ยะลา ฯลฯ โดยการสร้างมักมีการนำเอาอิฐธาตุของพระสงฆ์เถระผู้เป็นครูบาอาจารย์ของโลกเคล้ากับดิน แล้วพิมพ์พระพุทธรูป หรือรูปพระโพธิสัตว์ไว้แล้วนำไปทิ้งไว้ตามเขาตามถ้ำต่าง ๆ สำหรับพระพิมพ์ที่พบในเมืองนครศรีธรรมราชนั้นโดยมาก พบตามเจดีย์ตามวัดต่าง ๆ ภายในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ วัดพระนางตรา (พนักตรา) วัดพระเชียน วัดหัวมีนา วัดนาสน วัดโพธิ์ วัดนาขอม วัดเขาพนมไต่ย วัดเวียงและถ้ำเขาแดง (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4913-4914)

อย่างไรก็ตามในที่นี้จะกล่าวถึงพระพิมพ์ที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยแบ่งตามอายุสมัย โดยไม่ลำดับตามพื้นที่ที่มีการค้นพบและไม่คำนึงถึงรูปแบบของพระพิมพ์ได้แก่

12.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ โดยพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับยืนบนดอกบัว พระหัตถ์แสดงวปางประทานอภัย? มีพระโพธิสัตว์ประทับยืนขวาข้างบนดอกบัว เนื้อพระพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าอีกหนึ่งพระองค์ประทับนั่งสมาธิขวาข้างด้วยองค์สฤปและธรรมจักร รวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ซึ่งมีการค้นพบที่วัดท่าวโคตร จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ภาพที่ 18 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ พบที่วัดท่าวโคตร

12.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท และพระโพธิสัตว์
 ขนาบข้าง โดยพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่ง/ยืนห้อยพระบาท และพระหัตถ์ขวาแสดง
 ปางประทานธรรม และขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ รวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ค้นพบที่กรุกำแพง
 ถม อำเภอมะนัง นครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช

ภาพที่ 19 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท และพระโพธิสัตว์ ค้นพบที่กรุ
 กำแพงถม

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม
 วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร
 ไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

12.3 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับยืน ขนาบข้างด้วยสถูป ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 มีการค้นพบที่กรุกำแพงฉม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ภาพที่ 20 พระพิมพ์พระพุทธเจ้าประทับยืน ขนาบข้างด้วยสถูป พบที่กรุกำแพงฉม
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

12.4 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ค้นพบที่กรุกำแพงฉม อำเภอมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ภาพที่ 21 พระพิมพ์พระพุทธเจ้าประทับนั่ง ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 พบที่กรุกำแพงฉม
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

12.5 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ปางมารวิชัย ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่ถ้ำเขาชุมทอง อำเภออ่อนพิบูลย์ นครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 22 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางมารวิชัย พบที่ถ้ำเขาชุม
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4926.

12.6 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางสมาธิ ทรงมงกุฏ อยู่บนฐานดอกบัว อยู่ใต้
 ชุ่ม ขนาบข้างด้วยองค์สถูป อายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14-18 พบที่ถ้ำหมื่นยม เขา
 เหมน อำเภอดงหลวง ไม่ระบุที่เก็บรักษา

ภาพที่ 23 พระพิมพ์ดินเผาปางสมาธิเพชร ขนาบข้างด้วยสถูป พบที่ถ้ำหมื่นยม เขาเหมน
 ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กุฎีเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม
 วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร
 ไทยพาณิชย์, 2542), 4918.

12.7 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้ามารวิชัย อยู่บนบัลลังก์ ภายซุ้ม ขนาบข้างด้วย องค์สฤป ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14-18 พบที่กรุวัดนาสน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช (ไม่ ระบุที่เก็บรักษา)

ภาพที่ 24 พระพิมพ์ภาพพุทธเจ้าปางมารวิชัย พบที่กรุวัดนาสน
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร ไทยพาณิชย์, 2542), 4918.

12.8 พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับยืน ปางประทานพร อยู่บนฐานดอกบัวราว ครึ่ง
แรกของพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่เขาชุมทอง อำเภอรัตนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช (สุรสวัสดิ์
สุรสวัสดิ์ 2528 : 191)

ภาพที่ 25 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับยืน ปางประทานพร พบที่เขาชุมทอง อำเภอรัตน
พิบูลย์

12.9 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า และโพธิสัตว์ขนาดข้าง รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 14-15 โดยพระพุทธเจ้าปางสมาธิ ภายใต้ปรกโพธิ์ ขนาดข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ประทับยืนอยู่บนฐานดอกบัว พบที่เขาชุมทอง จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ภาพที่ 26 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและโพธิสัตว์ขนาด พบที่เขาชุมทอง

12.10 พระพิมพ์พระพุทธรเจ้า ปาง มารวิชัย อยู่ภายในกรอบรูปเปลวเพลิง ราว พุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เขาชุมทองจังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 27 พระพิมพ์พระพุทธรเจ้า ปาง มารวิชัย อยู่ภายในกรอบรูปเปลวเพลิง พบที่เขาชุมทอง

12.11 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางนาคปรก ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดพระนางตรา โดยลักษณะของพระพิมพ์มีพระพุทธเจ้าปางนาคปรก ขนาบข้างด้วยพระอวโลกิเตศวรทางด้านขวาของพระองค์ และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตาทางด้านซ้ายของพระองค์และเหนือขึ้นไปทางด้านขวาของพระองค์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ตรงกลางเป็นพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา 11 เศียร และถัดไปเป็น พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา 2 กร ซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนamahayana ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5051)

ภาพที่ 28 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางนาคปรก ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ พบที่กรุวัดพระนางตรา

ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์: ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5050.

12.12 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ปางมารวิชัย ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดพระนางตรา และกรุพระเวียง ปัจจุบันเก็บรักษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร? โดยพระพิมพ์มีลักษณะเป็นแบบตรีกาย โดยมีพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ปางมารวิชัย และขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปเจ้านาคปรก (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5051)

ภาพที่ 29 พระพิมพ์ปางมารวิชัย ดินเผา พบที่กรุวัดพระนางตรา
ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์: ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5051.

12.13 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางนาคปรกขนาดปรกขนาดข้างซ้ายพระโพธิสัตว์อวโลกิ
เตศวรและพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา พบที่กรุวัดพระเชียน อำเภอมะนังนครศรีธรรมราช
(พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร?) ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ
วิเชียร ณ นคร 2542 : 4920)

ภาพที่ 30 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางนาคปรกขนาดปรกขนาดข้างซ้ายพระโพธิสัตว์ พบที่กรุวัดพระ
เชียน

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” สารานุกรม
วัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4920.

12.14 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ปางมารวิชัย ชุ่มเรือนแก้ว ปรกโพธิ์ รวครั้ง
หลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดนาสน และวัดโพธิ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช รวครั้งหลังพุทธ
ศตวรรษที่ 18 โดยพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าปางมารวิชัยในชุ่มเรือนแก้วปรกโพธิ์ ขนาดข้าง
ด้วยพระพุทธรูปนาคปรก บนฐานดอกบัวชุก้าน (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 :
4919)

ภาพที่ 31 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ปางมารวิชัย พบที่กรุวัดนาสน และวัดโพธิ์
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรม
วัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4918.

12.15 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาบข้างด้วยพระสาวก พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 กรุพระนางตรา กรุวัดนาสนและเจดีย์เก่าวัดท้าวโคตร อำเภอ นครศรีธรรมราช อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4918)

ภาพที่ 32 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางมารวิชัย พบที่กรุวัดนาสน

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4917.

12.16 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าหลายองค์ ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดโพธิ์ ท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และเขาชุมทอง อำเภออ่อนพิบูลย์ โดยลักษณะของพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าถูกแบ่งเป็น 3 แถว แถวล่างสุดเป็นภาพพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ปางมารวิชัย แถวกลางพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ประทับนั่งปางสมาธิ และแถบบนเป็นรูปพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ประทับยืน (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4917)

ภาพที่ 33 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ พบที่กรุวัดโพธิ์ ท่าเรือ
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4917.

12.17 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหกพระองค์ ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดนาขอม (ร้าง) อำเภอสิชล โดยพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าหกพระองค์ประทับนั่งบนบัลลังก์ภายในซุ้มโดยพระพุทธรูปเจ้าองค์บนสุด เป็นปางมารวิชัย และพระพุทธรูปเจ้าอีกห้าพระองค์ ประทับนั่งสมาธิ (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5050)

ภาพที่ 34 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหกพระองค์ พบที่กรุวัดนาขอม
ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์: ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5050.

บทที่ 4

บทวิเคราะห์ร่องรอยหลักฐานทางด้านโบราณคดีของพุทธศาสนิกายมหายาน ที่ปรากฏในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

การวิเคราะห์หลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนิกายมหายานที่มีการค้นพบ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

หลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนิกายมหายานที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช และจังหวัดใกล้เคียงที่ปรากฏก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ได้แก่ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์ และไม่เป็นลายลักษณ์ โดยหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์มีเพียงส่วนน้อย เมื่อเทียบกับหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์มักเป็นหลักฐานที่มักการกล่าวในภาพรวมของพุทธศาสนมหายาน หรือคติความเชื่อพุทธศาสนมหายานที่ที่ยังคงสอดแทรกอยู่ และสำหรับหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์นั้น โดยมากมักเป็นประติมากรรมที่มีขนาดเล็ก

หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์

หลักฐานโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์ที่หลงเหลือที่สามารถแสดงให้เห็นคติของพุทธศาสนมหายานที่แฝงอยู่ได้จากเรื่องราวที่มีการกล่าวถึงคติทางความเชื่อทางพุทธศาสนมหายาน ภาษาที่มีการใช้ในการบันทึกเรื่องราว และช่วงเวลาที่มีการบันทึกเรื่องราว และหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่นั้น ได้แก่ จารึก และจดหมายเหตุจีน โดยหลักฐานเหล่านี้สามารถแสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนมหายาน ในสมัยศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 และช่วงศรีวิชัยเสื่อมอำนาจราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 ทำให้พุทธศาสนมหายานจากภาคกลางได้แพร่เข้าสู่ภาคใต้

จารึก

เมื่อมีการวิเคราะห์จากจารึกทั้งหมดที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชในภาพรวมแสดงให้เห็นว่าทั้งพุทธศาสนมหายานและเถรวาท ได้ถูกเผยแพร่เข้าสู่ นครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียงในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 เนื่องจากมีการค้นพบจารึกจารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) นครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนมหายาน และจารึกวัดมหาธาตุวรรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ก็แสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนาเถรวาท จากภาษามอญที่ใช้ในการจารึก และเมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 13 ก็ปรากฏอย่างเด่นชัดว่า

พุทธศาสนานามหายานมีความสำคัญมากกว่าพุทธศาสนาเถรวาท เนื่องจากมีการพบจารึกหลายหลักที่แสดงคติพุทธศาสนานามหายาน ได้แก่ จารึกวัดเสมามาเมือง อำเภอมืองนครศรีธรรมราช พุทธศักราช 1318 จารึกฐานพระพุทธรูปนาคนปรก พุทธศักราช 1726 และจารึกวัดหัวเวียง อำเภอนายา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พุทธศักราช 1773 และเมื่อเข้าสู่ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 นั้นพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทอีกครั้ง เนื่องจากมีการค้นพบจารึกโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุวรมหาร นครศรีธรรมราช พุทธศักราช 1775-1825 ที่มีการจารึกด้วยอักษรขอมญ ภาษาขอมญและภาษาพม่าโบราณ

อย่างไรก็ตามในที่นี้จะขอวิเคราะห์เพียงจารึกที่สามารถแสดงให้เห็นคติพุทธศาสนานามหายาน อันได้แก่

1. จารึกจารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) นครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ 12
2. จารึกวัดเสมามาเมือง อำเภอมืองนครศรีธรรมราช พุทธศักราช 1318
3. จารึกฐานพระพุทธรูปนาคนปรก พุทธศักราช 1726
4. จารึกวัดหัวเวียง อำเภอนายา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พุทธศักราช 1773

1. จารึกวัดมเหยงค์ อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

จารึกวัดมเหยงค์ อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจารึกที่ใช้ตัวอักษรปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 จารึกเป็นภาษาสันสกฤต พบที่วัดมเหยงค์ (ร้าง) ตำบลบ้านสระแก้ว อำเภอนายา จังหวัดนครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร 2504 : 101) ลักษณะตัวอักษรที่ปรากฏมีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษรที่มีการค้นพบที่ Kutai ประเทศอินโดนีเซียโดยกษัตริย์ Mulawarman โดยเนื้อความมิได้กล่าวถึงเรื่องราวของพุทธศาสนานามหายาน แต่กล่าวถึงการการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตใกล้เคียง ซึ่งเป็นยุคที่เริ่มมีการทำเข้าสู่สมัยของอาณาจักรศรีวิชัย (Chia and Andya 2554 : 286) ทำให้รูปแบบของตัวอักษรที่มีการจารึกมีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษรที่ใช้ในจารึกวัดมเหยงค์ ซึ่งเป็นตัวอักษรปัลลวะตอนต้นเหมือนกัน แสดงถึงการติดต่อซึ่งกันและกัน และอาจมีการส่งคติพุทธศาสนานามหายานซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 35 การเปรียบเทียบจารึกวัดมเหยงค์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และจารึก Kutai ประเทศอินโดนีเซีย

ที่มา : อนุรักษ์ ทัศนวิชัย, **น้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 101.

: Department of National Heritage, Bujung valley and early civilisations in southeast Asia (Kuala Lumpur : Ministry of Information, Communications and Culture, 2554), 286.

2. จารึกวัดเสมาเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

จารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร 2529: 21-26) จารึกเป็นภาษาสันสกฤต อักษรหลังปัลลวะ จารึกมี 2 ด้าน ด้านที่ 1 จารึกในศักราช 697 ตรงกับ พ.ศ.1318 และด้านที่ 2 จารึก พ.ศ.1325 ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีข้อความตอนหนึ่งของจารึก กล่าวว่า “เอกะ ปถาปิต โยชฎิกเคหะวตฺตมเมตต กชกรมารนิ สุตุนพฺพุริณวาส” ซึ่งอาจหมายถึงพระราชผู้เป็นเอก ทรงสร้างอาคารอิฐมีส่วยงามทั้งสามหลังนี้ให้เป็นของพระโพธิสัตว์ผู้มีดอกบัวในพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมารและพระโพธิสัตว์ผู้มีวัชระ”(กรมศิลปากร 2529: 190-203)ข้อความนี้มีเนื้อความที่คล้ายกับจารึก ที่พบที่วัด Abhayagiri ที่ Ratu

Baka ในชวาภาคกลาง ที่มีการกล่าวถึง การอุปถัมภ์วัดแห่งนี้ โดยมีการอุทิศให้แด่ “Kamalapani” (กมลปานี) ผู้มีดอกบัวอยู่ในมือ และเป็นผู้ปกป้องจากความทุกข์ พุทธศักราช 1335-1336 (อมรา ศรีสุชาติ 2555 : 62)นอกจากนี้แล้วคำแปล ดังกล่าว อาจมีนัยยะหมายถึง

2.1 พระโพธิสัตว์ผู้ถือดอกบัวสีแดง (กมลปานี) อันอาจหมายถึง พระโพธิสัตว์ ปัทมปาณี หรืออวโลกิเตศวร

2.2 พระพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมาร อาจหมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมาร

2.3 พระโพธิสัตว์ผู้มีวัชรุ อาอาจหมายถึง พระโพธิสัตว์วัชรปาณี

นอกจากนี้แล้วนั้นตัวอักษรที่ใช้ในการจารึก ซึ่งเป็นอักษรหลังปัลลวะ นั้นได้มีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษรของจารึก Katukapu เป็นจารึกสมัยศรีวิชัย พบที่แม่น้ำ Menduk เกาะ Bangka อักษรหลังปัลลวะ ราว 686 CE (ราวพุทธศตวรรษที่ 12) ซึ่งตอนท้ายของจารึกมีการกล่าวถึงอาณาจักรศรีวิชัยที่พยายามยึดครอง Bhumi Java ซึ่งในขณะนั้นอาณาจักรศรีวิชัยได้เริ่มมีการรับเอาพุทธศาสนาหายานเข้ามาเป็นศาสนาสำคัญ (Chia and Andya 2011 : 289)

3. จารึกบนฐานพระพุทธรูปนาคนปรกวัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

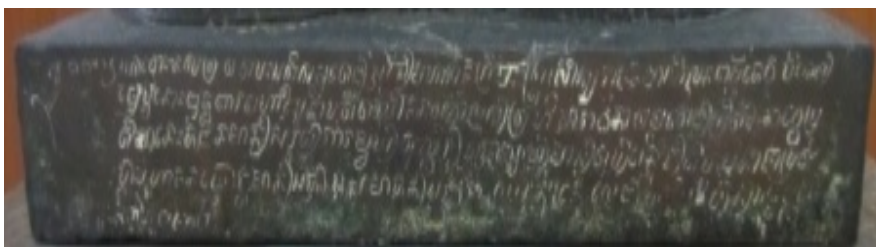
จารึกบนฐานพระพุทธรูปนาคนปรก (พระพุทธรูปแห่งครหิ) อักษรขอม พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีใจความว่า โปรดให้อาราธนา มรเตง ศรญาโน ให้ทำ ปฏิมานนี้สำหรับมีน้ำหนัก 1 ภาละ 2 ตูละ ทองคำ (ที่ปิด) มีราคา 10 ตำลึง สถาปนา....สำหรับใจความโดยรวมนั้นกล่าวถึง เจ้าเมืองครหิ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าศรีมัต ไตรโลกยราช ภูษนวรรมเทวะ ให้หล่อพระพุทธรูป เมื่อ พ.ศ.1726 (กรมศิลปากร 2529 : 117-120) แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาหายานจากขอมเข้าสู่ครหิ ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ไม่ห่างไกลจากนครศรีธรรมราช และอาจมีการกระจายอิทธิพลของพุทธศาสนาหายาน ไปสู่นครศรีธรรมราช

(มีการค้นคว้าทางด้านการนับศักราช และลักษณะของตัวอักษรที่ใช้ในการจารึก ทำให้มีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับอายุของจารึกว่าควรเป็น พุทธศักราช 1835 (De Casparis 2510 : 37)

นอกจากนี้แล้วนี้คติของพุทธศาสนาหายานที่แพร่สู่สุราษฎร์ธานี อาจได้รับอิทธิพล หลังจากที่เราเริ่มมีการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้าสู่ภาคกลาง โดยทางภาคกลางมีการพบจารึกศาลสูงภาษาเขมร ซึ่งพบที่โบราณสถานศาลสูง อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี และพระพุทธรูปนาคนปรก พ.ศ.1756 ที่มีการจารึกอยู่ด้านหลัง

จารึกศาลสูงภาษาเขมร ซึ่งพบที่โบราณสถานศาลสูง อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี กล่าวถึงเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เมื่อศักราช 944 และ 947 (พ.ศ.1565 และ 1568) ที่กล่าวถึงเรื่องราวของการบำเพ็ญตบะของนักบวชทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาทั้งมหายานและเถรวาทเพื่ออุทิศบุญกุศลให้พระมหากษัตริย์ (ยอร์ช เซเดส์ 2529 : 159) ซึ่งจารึกหลักนี้แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่พุทธศาสนา มหายานเข้าสู่ภาคกลางอย่างเด่นชัด ซึ่งอาจต้องใช้เวลานานในการเผยแพร่ให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อแทนที่พุทธศาสนาเถรวาท ตามอย่างอาณาจักรทวารวดี ที่เจริญอยู่ในภาคกลางราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 และหลังจากพุทธศาสนา มหายานจากอาณาจักรเขมร มีความเข้มแข็ง ซึ่งอาจเป็นจุดเริ่มที่มีการส่งอิทธิพลสู่ นครศรีธรรมราชและสุราษฎร์ธานี

นอกจากนี้การสร้างพระพุทธรูปนาคนครกและการจารึกอาจมีการส่งอิทธิพลซึ่งกันและกันทำให้มีการค้นพบจารึกหลังพระพุทธรูปนาคนครกที่มีการจารึกด้วยอักษรขอม ภาษาไทย เขมร และสันสกฤต จารึกใน พ.ศ.1756 กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปสมาธินาคนครกประดิษฐานใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ (กองแก้ว วีระประจักษ์ 2529 : 140-143)

ก

ก. จารึกฐานพระพุทธรูปขนาดปรกวัดเวียง

ข

ค

ข. จารึกศาลสูงภาษาเขมร จากโบราณสถานศาลสูง อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ค. จารึกหลังพระพุทธรูปขนาดปรก จากอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 36 การเปรียบเทียบจารึกฐานพระพุทธรูปขนาดปรกวัดเวียง, จารึกศาลสูงภาษาเขมร และ จารึกหลังพระพุทธรูปขนาดปรก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ที่มา : กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม 3** (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 159.

: กรมศิลปากร, **จารึกในประเทศไทย เล่ม 4** (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 140-143.

4. จารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีจารึกด้วยอักษรขอม ภาษาสันสกฤต พุทธศักราช 1773 มีคำจารึกตอนหนึ่ง กล่าวว่า “.....สวสฺติศรี กมลกุลสมฺตฺภา (ตุ) ตามุพฺรลฺิงเคณฺวร” ซึ่งอาจมีนัยยะว่า พระเจ้าจันทรภาณุทรงค้าชูหรือเชิดชูไว้สูงสุด ต่อตระกูลดอกบัวหลวง (กมล) ซึ่งเป็นตระกูลของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ (อมรา ศรีสฐาติ 2555 : 57-72)

เนื้อความของจารึกวัดหัวเวียงกล่าวถึงเรื่องราวของพุทธศาสนมหายาน ซึ่งในขณะนั้นมีการติดต่อกับอาณาจักรเขมร ในพื้นที่ภาคกลาง เนื่องจากในจารึกดงแม่นางเมือง พบที่บ้านดงแม่นางเมือง ตำบลบางตาหงาย อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ที่มีการจารึกใน พ.ศ.1710 มีการกล่าวพระนามของพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ว่าให้พระเจ้าสุทนต์ ถวายทีนา เพื่อบูชาพระธาตุ ซึ่งคำว่า พระเจ้าศรีธรรมโศกราช เป็นพระนามที่ใช้เรียกพระกษัตริย์ในนครศรีธรรมราช (นันทวงศ์วรรณ 2508 : 12-13)

ภาพที่ 37 การเปรียบเทียบจารึกวัดหัวเวียง เมืองไชยา พุทธศักราช 1773 และจารึกดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

ที่มา : จำ ทองคำวรรณ, **ประชุมศิลปจาริก ภาคที่ 3** (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 12-13.

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงคติพุทธศาสนนามหายาน ที่ปรากฏก็สามารถแบ่งได้เป็น 2 คติคือ พุทธศาสนนามหายานตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัยและพุทธศาสนนามหายานตามอย่างเขมร จารึกที่แสดงคติพุทธศาสนนามหายานที่แสดงอิทธิพลอาณาจักรศรีวิชัย ได้แก่จารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 12 และจารึกวัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ.1318

จารึกที่แสดงคติพุทธศาสนามหายานที่แสดงอิทธิพลอาณาจักรเขมร ได้แก่ จารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรก วัดเวียง อำเภอไชย จังหวัดสุราษฎร์ธานี พ.ศ.1726 และจารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี พ.ศ.1773

หลักฐานศิลปกรรม

หลักฐานศิลปกรรมที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชที่สามารถแสดงถึงร่องรอยของพุทธศาสนานิกายก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 โดยในที่นี้ขอจัดเรียงลำดับกลุ่มประติมากรรมดังนี้ พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ชาย พระโพธิสัตว์หญิง และพระพิมพ์ สำหรับหลักฐานที่มีการค้นพบมีดังนี้

1. พระพุทธรูป พระพุทธรูปที่สามารถแสดงพุทธศาสนานิกายอย่างชัดเจน มีเพียง พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรมสำริด พบที่วัดนางตรา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. พระโพธิสัตว์ชาย

2.1 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่วัดพระเพรง อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช

2.2 พระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช

2.3 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14

3. พระโพธิสัตว์หญิง

3.1 นางปรัชญาปารมิตา สำริด กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2 นางปรัชญาปารมิตา สำริด กำหนดอายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 17 พบที่วัดพระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. พระพิมพ์ พระพิมพ์รูปตามคติพุทธศาสนานิกายรูปแบบต่าง ๆ ที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

1. พระพุทธรูป

พระพุทธรูปที่สามารถแสดงพุทธศาสนานิกายอย่างชัดเจน มีเพียงพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรมสำริด พบที่วัดนางตรา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรม สำริด พบที่วัดนางตรา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช แสดงอิทธิพลของศิลปะมอญ และศิลปะเขมรในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2523 : 84) มีลักษณะของผ้าสบงและบันนึ่ง คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางประทานอภัย ศิลปะลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 19 อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์และพระพุทธรูปปางประทานอภัย ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ 18

ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ได้จากถ้ำเขาพระพุทธ อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เก็บรักษาที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 38 การเปรียบเทียบนางปรัชญาปารมิตา สำริด อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และพระ
โพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สัมฤทธิ์ ศิลปะบายน

ที่มา : พริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การ
พิมพ์, 2523), 84.

2. พระโพธิสัตว์เพศชาย

2.1 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่วัดพระเพรง อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช

2.2 พระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช

2.3. พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช อายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14

2.1 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร มี 4 กร ทำมาจากสำริด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบบริเวณใกล้วัดพระเพรง (ภาพที่ 10) แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะจากชาว ที่มีการผสมผสานกับศิลปะปาละ ที่เจริญอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยมีส่วนกลางอยู่ในแคว้นเบงกอลและพิหารทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ณัฐภักทร จันทวิช 2543 : 55) มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระโพธิสัตว์ที่มีการพบที่ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14 แสดงอิทธิพลศิลปะชาว (พริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5104) และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริดที่มีการค้นพบที่ Tekaran ประเทศอินโดนีเซีย ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 (Beguin 2009 : 140) ล้วนแสดงอิทธิพลศิลปะชาว ภายใต้อาณาจักรศรีวิชัย

ภาพที่ 39 การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร สำริด จากแหล่งต่างๆ ที่อยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

ที่มา : ญัฐภัทร จันทวิช, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 101.

: พริยะ ไกรฤกษ์. “พระโพธิสัตว์ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5104.

: Gilles Beguin. **Buddhist art: An Historical and Cultural Journey** (Bangkok : River Books, 2009), 140.

2.2 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช แสดงอิทธิพลของศิลปะชวาภาคกลาง มีลักษณะเข้มชัดคล้ายคลึงกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กรพบที่วัดดอนสัก ตำบลท่าชนะ อำเภอนาโยง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 14 สำริด และมีลักษณะของมงกุฎที่คล้ายคลึงกับองค์และพระเศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

4 กร สำริด พบที่ อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 14 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5108)

ภาพที่ 40 การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์วโลกิเตศวร 4 กร ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ที่มา : พิริยะ ไกรฤกษ์. “พระโพธิสัตว์ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5108.

2.3 พระโพธิสัตว์ พบที่โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราชราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ลักษณะของพระเกศาเป็นรูปขลุ่ยมวงกุฎทรงกรวย สูง พระวรกายประทับยืนในลักษณะตรง และมวงกุฎทรงสูง ซึ่งลักษณะของมวงกุฎทรงสูง คล้ายกับพระโพธิสัตว์วโลกิเตศวร สำริด พบที่จังหวัด Binhinh ประเทศเวียดนาม ศิลปะจาม กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 -15 (Guillon 2001 : 35)

ภาพที่ 41 การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร สำริด จากแหล่งต่าง ๆ ที่อยู่ในช่วง
 ราวพุทธศตวรรษที่ 13-15

ที่มา : Emmanuel Guillon, *Cham art : Treasure from the Da Nang museum, Vietnam*
 (Bangkok : River Books, 2001), 35.

3. พระโพธิสัตว์เพศหญิง

3.1 นางปรัชญาปารมิตา สำริด กำหนดอายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 17 พบที่วัด
 พระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2 นางปรัชญาปารมิตา สำริด กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่ตำบล
 ท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.1 นางปรัชญาปารมิตา 2 กร พบที่วัดพระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ราวช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 17 (พริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 3486) มี

ลักษณะท่อนั่ง เครื่องประดับ และฐานบัวที่คล้ายกับพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตาศิลา พบที่ Cungkup Putri ใกล้ Singhasari Temple ชาวตะวันตก ประเทศอินโดนีเซีย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 (Sosrowardoyo 1998 : 66) พระโพธิสัตว์ทั้งสององค์นี้ล้วนแสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละ

ภาพที่ 42 การเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สารีต พบที่วัดพระเดิม และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตาศิลา จากชาวตะวันตก

ที่มา: พริยะ ไกรฤกษ์. “พระโพธิสัตว์: ประติมากรรมที่พบในภาคใต้,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 3486.

: Tara Sosrowardoyo, *Indonesian Art : Treasures of the National Museum, Jakarta* (Singapore : Periplus Edition, 1998), 66.

3.2 ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา พบที่ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช สลักแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะเขมรอย่างชัดเจน โดยลักษณะของ ชายผ้าด้านหน้าปล่อยให้ห้อยยาว เป็นรูปคล้ายหางปลาทาบไปตามาตามลักษณะศิลปะเขมรแบบ บายน (พริยะ ไกรฤกษ์ 252 3: 24) มีลักษณะของผ้านุ่งและปิ่นแห่งที่คล้ายคลึงกับพระโพธิสัตว์ ปรัชญาปารมิตา สัมฤทธิ์ ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ศิลปะลพบุรี (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 70) และ พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สัมฤทธิ์ ศิลปะบายนราวพุทธศตวรรษที่ 18 เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑ ฑ์เกีเมต์ (Baptiste and Zephir 2008 : 208)

ภาพที่ 43 การเปรียบเทียบนางปรัชญาปารมิตา สลัก อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และพระ โพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สัมฤทธิ์ ศิลปะบายน ราวพุทธศตวรรษที่ 18

ที่มา : ญัฐสุภัทร จันทวิษ, **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช** (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2543), 65.

: Jeannine Auboyer, *L'Art Khmer : Cambodge, VI-XIIIe Siecle*, Paris : Publications Filmees d'Art et d'Histoire, 1965), 208.

พิจารณาถึงคติพุทธศาสนายาน ที่แสดงอิทธิพลจากอาณาจักรต่าง ๆ ก็
สามารถแบ่งได้เป็น 3 คติ คือ พุทธศาสนายานตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัย, อาณาจักรจาม
และอาณาจักรเขมร

หลักฐานศิลปกรรมที่แสดงคติพุทธศาสนายานที่แสดงอิทธิพลอาณาจักรศรี
วิชัย ได้แก่ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร รวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากวัดพระเพรง อำเภอเมือง
นครศรีธรรมราช และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร ประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14 จาก
ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช

หลักฐานศิลปกรรมที่แสดงคติพุทธศาสนายานที่แสดงอิทธิพลอาณาจักร
จาม ได้แก่ พระโพธิสัตว์ รวพุทธศตวรรษที่ 14-15 จากโบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา
นครศรีธรรมราช

หลักฐานศิลปกรรมที่แสดงคติพุทธศาสนายานที่แสดงอิทธิพลอาณาจักรเขมร
ได้แก่ พระโพธิสัตว์ปรัญญาปารมิตา สำริด รวพุทธศตวรรษที่ 18 จากตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง
นครศรีธรรมราช, พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรม สำริด รวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึง
กลางพุทธศตวรรษที่ 19 จากวัดพระนางตรา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. พระพิมพ์รูปแบบต่างๆ

พระพิมพ์รูปตามคติพุทธศาสนายานรูปแบบต่าง ๆ ที่มีการค้นพบใน
นครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยแบ่งตามอายุ รูปแบบศิลปะของพระพิมพ์ หรือคติ
สร้าง ซึ่งสามารถจัดกลุ่มพระพิมพ์ได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ 4.1. พระพิมพ์ดินดิบแบบศรีวิชัย และ 4.2.
พระพิมพ์ดินเผาแบบเขมร ได้แก่

4.1 พระพิมพ์ดินดิบแบบศรีวิชัย สามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18
โดยพระพิมพ์ในกลุ่มนี้มักสร้างจากดินดิบ และบางครั้งอาจมีการผสมอัฐิของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วผสม
ลงในพระพิมพ์ พระพิมพ์กลุ่มนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบย่อย คือ 4.1.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า
องค์เดียว และ 4.1.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์

4.1.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าองค์เดียว ได้แก่

4.1.1.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับยืน ขนาบข้างด้วยสฤป รว
พุทธศตวรรษที่ 13-16 มีการค้นพบที่กรูกำแพงถม อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์
และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4919) มีคติการสร้างเช่นเดียวกับพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางสมาธิ
ขนาบข้างด้วยสฤปพบที่ถ้ำเขาอกทะลุ จังหวัดพัทลุงราวพุทธศตวรรษที่ 13 และพระพิมพ์

พระพุทธรูปปางสมาธิ ขนานข้างด้วยสลูปลูกบที่พบที่จังหวัดยะลา อายุประมาณครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 13 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5049)

ภาพที่ 44 การเปรียบเทียบพระพิมพ์ที่มีสลูปลูกขานข้าง รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 13-16

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

: พิริยะ ไกรฤกษ์, “พระโพธิสัตว์: ประติมากรรมที่พบในภาคใต้,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5045, 5046.

4.1.1.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางสมาธิเพชร ขนานข้างด้วยองค์สลูปลูก อายุประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14-18 พบที่ถ้ำหมื่นยม เขาเหมน มีลักษณะของมงกุฎคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัยราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ซึ่งลักษณะของการสวมมงกุฎแสดงอิทธิพลศิลปะปาละ (กรมศิลปากร 2543 : 168) และคล้ายกับพระพุทธรูปศิลปะปาละ พบที่พิหาร ประเทศอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 (Leeuw 1984 : figure 151)

: กรมศิลปากร. **พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา** (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2525), 168.

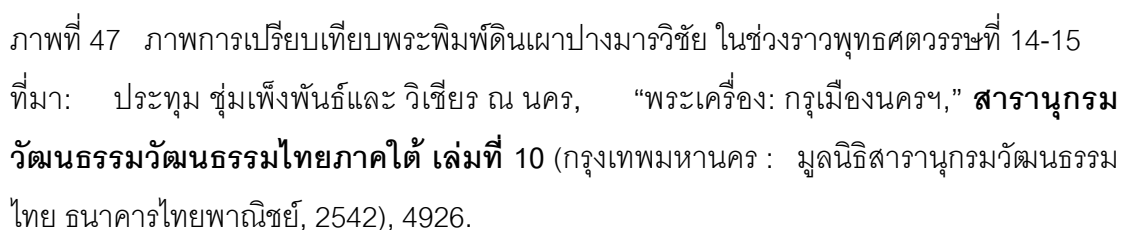
4.1.1.3 พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับยืน ปางประทานพร อยู่บนฐานดอกบัว ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่เขาคุ่มทอง อำเภอรัตนวาปีนุญ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางประทานพร พบที่ถ้ำเขาขรม จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุประมาณครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14 อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา 2528 : 191) พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าปางประทานพร พบที่ควนพนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุประมาณครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14 และพระพิมพ์

พระพุทธรูปปางประทานพร พบที่ถ้ำเขาสายจังหวัดตรังราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 (Malay Peninsula Archaeology Department 2005 : 201)

ภาพที่ 46 การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางประทานพร ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-18
 ที่มา: ศักดิ์ชัย เจียจันทร์พงษ์ และ สรัญญา สุริยรัตนกร, **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
 ปรายจินบุรี** (กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร,
 2542), 100.

: Malay Peninsula Archaeology Department, **Proceeding of the seminar on Thailand-
 Malaysia** (Malaysia : Malay Peninsula Archaeology Department Programme, 2005), 201.

4.1.1.5 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้ามารวิชัย ขนาดข้างด้วยองค์สูงปรากฏครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 14-18 พบที่กรุวัดนาสน อำเภอบึงนครศรีธรรมราช ลักษณะของพระพิมพ์สร้างตามคติพุทธศาสนาแบบมหายานซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละ โดยพระพิมพ์ทรงมงกุฎมีคติเดียวกับพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะปาละราวพุทธศตวรรษที่ 16 จากแคว้นพินาร ประเทศอินเดีย

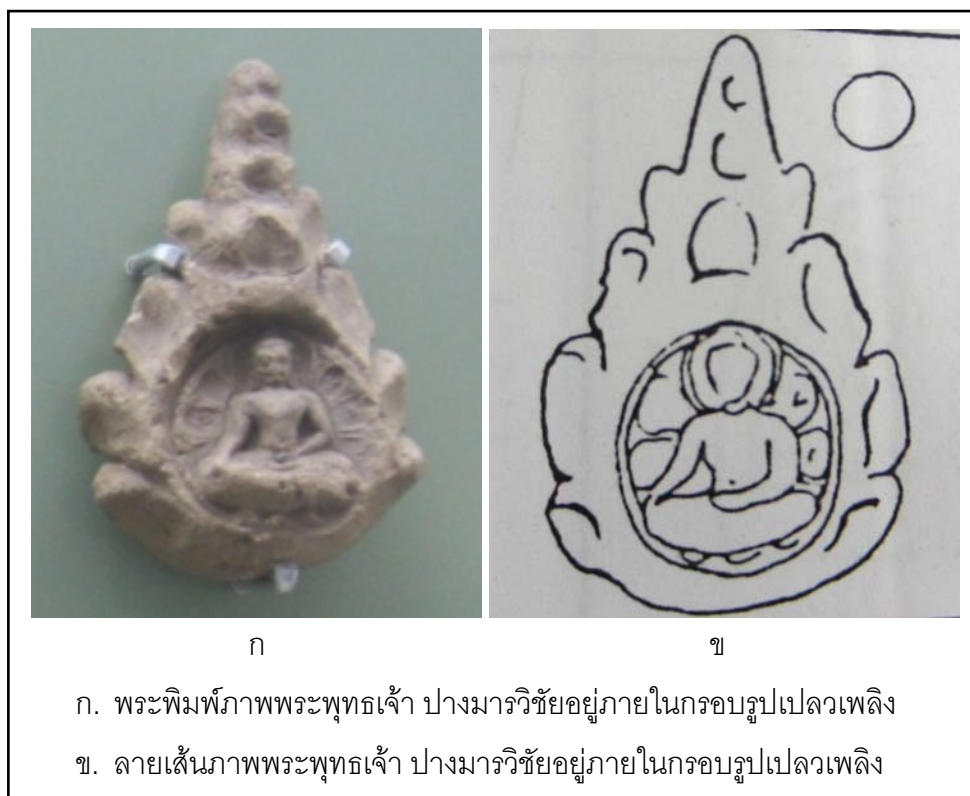

ภาพที่ 48 การเปรียบเทียบพระพิมพ์ที่ขนาบข้างด้วยเจดีย์ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-18

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4918.

: J. E. Van Lohuizen-De Leeum, “Pala-Sena Schools of Sculpture,” **Studies in South Asian Culture** (England : Institute of South Asian Archaeology University of Amsterdam, 1984), figures 156.

4.1.1.6 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ภายในกรอบรูปเปลวเพลิง ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เขาคุ่มทองจังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ที่มีการพบจากเขาประสังข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ 2528 : 191)

ภาพที่ 49 การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางมารวิชัยอยู่ภายในกรอบเปลวเพลิง
ที่มา : สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, “การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), 191.

4.1.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ได้แก่

4.1.2.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าแสดงปางประทานธรรม? และพระโพธิสัตว์ยืนชานาป โดยพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับยืนบนดอกบัว ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ซึ่งมีการค้นพบที่วัดท่าโคตร จังหวัดนครศรีธรรมราช คล้ายกับพระพิมพ์ที่ภาพพระพุทธเจ้าชานาปข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ซึ่งอาจมีการลดรูปแบบบางประการออกไป รวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ซึ่งมีการเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 50 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าขนาดข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-16

4.1.2.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท และพระโพธิสัตว์ ขนาดข้าง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 ค้นพบที่กรุกำแพงม อำเภอมือง นครศรีธรรมราช (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4919) มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ที่ได้จากเขาอกทะลุ พัทลุง ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางประทานธรรม?ดินดิบ ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ได้จากถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งมีพระโพธิสัตว์ 2 องค์ขนาดข้าง พบที่ เมืองทัพชุมพล จังหวัดนครสวรรค์ ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 และพระพิมพ์พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งมีพระโพธิสัตว์ 2 องค์ขนาดข้าง ที่มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดี Batujaya ที่ Karawang ทางตะวันตก โดยมีการพบร่วมกับจารึก ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 (Chia and Andya 2011 : 292)

ภาพที่ 51 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท และพระโพธิสัตว์ขนาบข้าง ที่พบในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-16

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

: Stephen Chia and Barbara Watson Andya. **Bujang Valley and Early Civilisations in Southeast Asia** (Malaysia : Department of National Heritage, Ministry of Information, Communications and Culture, 2011), 292.

4.1.2.3 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ เป็นภาพพระพุทธเจ้า ปางประธานธรรม? ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์และ วิเชียร ณ นคร 2542: 4919). ค้นพบที่กรุกำแพงม อำเภอมือง นครศรีธรรมราช คล้ายกับพระพิมพ์พระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ จากควนสราญรมย์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ค้นพบที่วัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 52 พระพิมพ์พระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท พบที่กรุกำแพงม และพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ศิลปะทวารวดี พบที่จากวัดพระประโทน จังหวัดนครปฐม ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-16

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

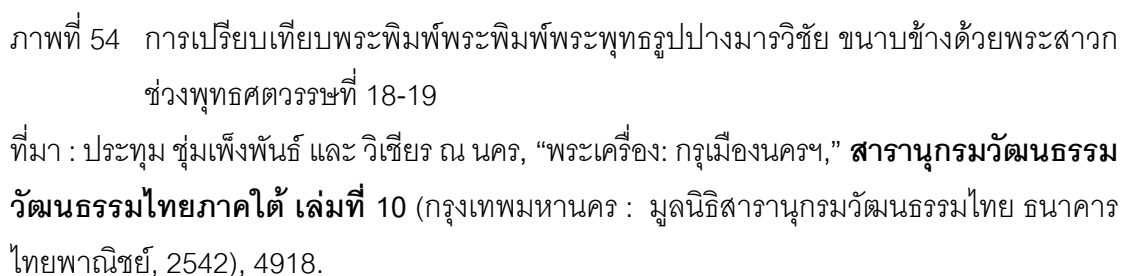
4.2.1.4 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและโพธิสัตว์ขนาบข้าง รวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เขาชุมทอง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าอยู่ภายใต้ปรกโพธิ์ ระหว่างพระโพธิสัตว์ 2 องค์ พุทธศตวรรษที่ 13-18 พบที่เขากทะเล จังหวัดพัทลุง

ภาพที่ 53 การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าและโพธิสัตว์ขนาบข้างในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 13-18

4.2 พระพิมพ์ดินเผาแบบเขมร สามารถกำหนดอายุได้ราวราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 นั้นสามารถจัดได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

- 4.2.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าองค์เดียว
- 4.2.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า 3 องค์ (ตรีกาย)
- 4.2.3 พระพิมพ์ภาพพระรัตนตรัยมหายาน
- 4.2.4 พระพิมพ์พระพุทธรูปหลายองค์
- 4.2.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าองค์เดียว ได้แก่

4.2.2.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ปางมารวิชัย ภายใต้อัมรินทร์ชาครีด้วยพระพุทธรูปขนาดปรกขาว (ตรีภาย) ครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดพระนางตรา และกรุพระเวียง (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5051) มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธศตวรรษที่ 18, พระพิมพ์ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธศตวรรษที่ 18-19 จากกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, พระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าสามองค์ จากวัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 (บัณฑิต เนียมทรัพย์ 2549 : 69)

ภาพที่ 55 ภาพเปรียบเทียบพระพิมพ์ตรีกาย ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18-19

ที่มา : พริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์: ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5051.

: บัณฑิต เนียมทรัพย์, “พระพิมพ์ที่พบในจังหวัดลำพูน,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 2549), 69.

4.2.2.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ปางมารวิชัย ชุ่มเรือนแก้วปรกโพธิ์
 ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปนาคปรก ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดนาสน และวัดโพธิ์
 อำเภอมืองนครศรีธรรมราช ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ภาพ
 พระพุทธเจ้าปางมารวิชัยในชุ่มเรือนแก้วปรกโพธิ์ ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปนาคปรก บนฐาน
 ดอกบัวฐาน พบที่จังหวัดนครสวรรค์, พระพิมพ์ดินเผาปางมารวิชัย พบที่เมืองสิงห์ จังหวัด
 กาญจนบุรีกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18, พระพิมพ์ดินเผา พบที่วัดดอนแก้ว จังหวัดลำพูน
 กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 และพระพิมพ์ พบที่เจดีย์องค์ใหญ่ วัดมหาธาตุ ชัยนาท
 กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-19

ภาพที่ 56 การเปรียบเทียบพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางมารวิชัยในซุ้มเรือนแก้วปรกโพธิ์ ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17-19

ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กุฎีเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

4.2.3 พระพิมพ์ภาพพระรัตนตรัยมหายาน ได้แก่

4.2.3.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าปางนาคนาคปรกขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ (รัตนตรัยมหายาน) พบที่กรุวัดพระเชียน ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4920) คล้ายกับแม่พิมพ์สัมฤทธิ์ รัตนตรัยมหายาน ราวพุทธศตวรรษที่ 18 จากวัดอุทัยานสวรรค์ เก็บรักษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, พระพิมพ์

ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธศตวรรษที่ 18,แม่พิมพ์สัมฤทธิ์ รัตนตรัยมหายาน ราวพุทธศตวรรษที่ 18 พบบริเวณเมืองพิมาย อำเภอพิมาย นครราชสีมา และพระพิมพ์ปางพระพุทธรูปนาครก ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ศิลปะบาเยน ราวพุทธศตวรรษที่ 18 อยู่ที่พิพิธภัณฑ์กีเมต์ (Auboyer 1965 : 202)

ภาพที่ 57 การเปรียบเทียบพระพิมพ์รัตนตรัยมหายาน ศิลปะลพบุรี ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กุฎีเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

: Jeannine Auboyer, *L'Art Khmer: Cambodge, VI-XIIIe Siecle* (Paris : Publications Filmees d'Art et d'Histoire, 1965), 202.

4.2.3.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางนาคปรก ขนานข้างด้วยพระโพธิสัตว์ รวบรวมครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดพระนางตรา (พริยะ ไกรฤกษ์ 2542 : 5051) โดยลักษณะของพระพิมพ์มีพระพุทธรูปเจ้าปางนาคปรก ขนานข้างด้วยพระอวโลกิเตศวรทางด้านขวาของพระองค์ และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตาทางด้านซ้ายของพระองค์และเหนือขึ้นไปทางด้านขวาของพระองค์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ตรงกลางเป็นพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา 11 เศียร และถัดไปเป็น พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา 2 กร ซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนamahayan ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ที่มีการค้นพบที่กรุวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 18-19 (กรมศิลปากร 2502 : รูปที่ 93)

ภาพที่ 58 การเปรียบเทียบคติการสร้างพระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางนาคปรก ขนานข้างด้วยพระโพธิสัตว์ รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 18-19

ที่มา: พริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์: ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5051.

; กรมศิลปากร. **พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา** (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2502), รูปที่ 93.

4.2.4 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหลายพระองค์ ได้แก่

4.2.4.1 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหลายองค์ รวบรวมครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดโพธิ์ ท่าเตี๋ย และเขาชุมทอง (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 4917) คล้ายกับพระพิมพ์รูปพระพุทธรูปเจ้าหลายองค์ จากกรุปราสาทประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวบรวมครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 18, พระพิมพ์พระพุทธรูปหลายพระองค์ จาก เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 18 (กรรณิกา จรรย์แสง 2552 : 82) และจากจังหวัดอยุธยา รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 19-20

ภาพที่ 59 การเปรียบเทียบพระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าหลายพระองค์ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18-19
ที่มา : ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร, “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ,” **สารานุกรมวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 4919.

: กรรณิกา จรรย์แสง, **นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส : รวมบทความแปล** (นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 82.

4.2.4.2 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าหกพระองค์ รวบรวมครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ และ วิเชียร ณ นคร 2542 : 5049) โดยพระพิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าหก พระองค์ประทับนั่งบนบัลลังก์ภายในชุ้มโดยพระพุทธเจ้าองค์บนสุด เป็นปางมารวิชัย และพระพุทธเจ้าอีก 5 พระองค์ประทับนั่งสมาธิ คล้ายกับพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ศิลปะลพบุรี รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งลักษณะของพระพิมพ์สามารถแสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบมหายานจากเขมร รวบรวมช่วงพุทธศตวรรษที่ 18

ภาพที่ 60 การเปรียบเทียบพระพิมพ์พระพุทธเจ้าหกพระองค์ รวบรวมช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 ที่มา : พริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์: ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” **สารานุกรมวัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 5049.

การวิเคราะห์แบบแผนการกระจายตัวของหลักฐานศิลปกรรมพุทธศาสนมหายานใน จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

หลักฐานทางโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนมหายานอันได้แก่หลักฐานด้านลายลักษณ์
และด้านศิลปกรรม ยังสามารถแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ในสมัยอดีต ว่าพื้นที่ใดเป็นพื้นที่ ที่มีการนับถือ
พุทธศาสนมหายานที่เด่นชัดในพื้นที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งจากการศึกษา พบว่าพื้นที่ ที่มีการ
กระจายของหลักฐานพุทธศาสนมหายาน พบว่า พื้นที่ที่มีการนับถือพุทธศาสนมหายานที่
ต่อเนื่องมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-19 ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอ
ท่าศาลา และพบบางส่วนในเขตอำเภอร่อนพิบูลย์

เขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเขตที่มีการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่อง
ในพุทธศาสนมหายานที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-19 อันได้แก่

1. จารึกเสมาเมือง ตำบลในเมือง พ.ศ.1318 และ พ.ศ.1325
2. พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากวัดพระเพรง, พระ
โพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่ ตำบลท่าเรือ, พระโพธิสัตว์
ปรัชญาปารมิตา 2 กร สำริด ราวช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 17 จากวัดพระเดิม, พระโพธิสัตว์
ปรัชญาปารมิตา สำริด อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ตำบลท่าเรือ
3. พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 พบที่วัด
ท่าวัดโคตร, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ อายุ
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 จากกรุกำแพงฉม, พระโพธิสัตว์ ขนาบข้างอายุประมาณพุทธ
ศตวรรษที่ 13-16 จากกรุกำแพงฉม, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับยืน ขนาบข้างด้วยสถูป
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 จากกรุกำแพงฉม, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งห้อย
พระบาท ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 จากกรุกำแพงฉม, พระพิมพ์ภาพ
พระพุทธรูปประทับยืน ขนาบข้างด้วยสถูป อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 จากกรุกำแพงฉม,
พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางนาคปรกขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18
พบที่กรุวัดพระเชียน, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ปางมารวิชัย ชุ่มเรือนแก้ว ปรางค์ ราวครึ่งหลัง
พุทธศตวรรษที่ 18 กรุวัดนาสน และวัดโพธิ์, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปหลายองค์ ราวครึ่งหลัง
พุทธศตวรรษที่ 18 กรุวัดโพธิ์ ท่าเรือ และเขาชุมทอง

เขตอำเภอท่าศาลา เป็นเขตที่มีการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนamahayanที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-19 เช่นเดียวกับอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช โดยหลักฐานที่พบ ได้แก่

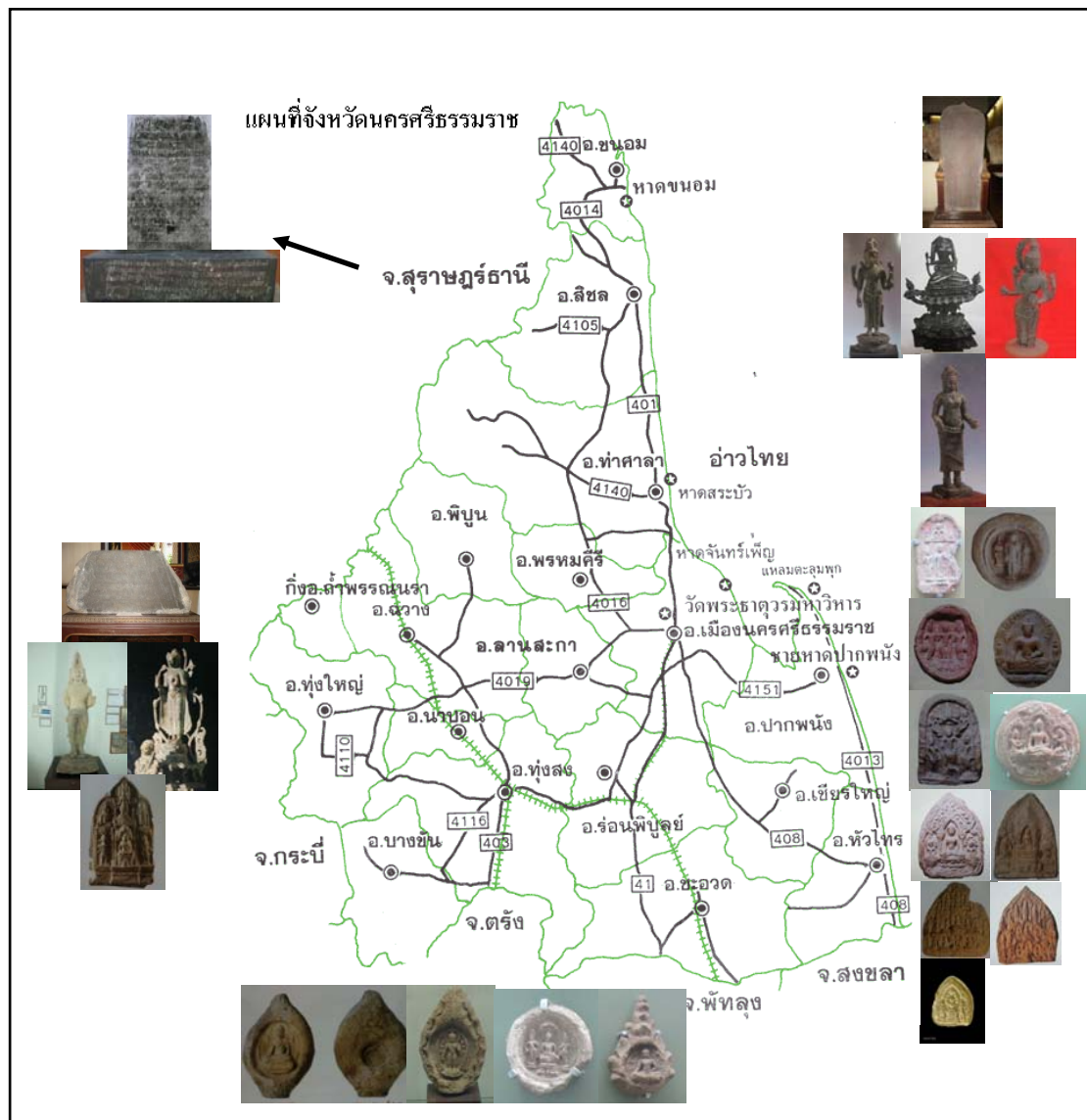
1. จารึกวัดมเหยงค์ (ร้าง) ตำบลบ้านสระแก้วอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 12

2. พระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 โบราณสถานตุมปัง อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช, พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานธรรมสำริดราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 จากกรุวัดพระนางตรา

3. พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางนาคปรก ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ราวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 กรุวัดพระนางตรา อำเภอท่าศาลา, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งบนบัลลังก์ปางมารวิชัย ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 กรุวัดพระนางตรา อำเภอท่าศาลา, พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาบข้างด้วยพระสาวก ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 กรุพระนางตรา

เขตอำเภอร่อนพิบูลย์ เป็นอีกเขตพื้นที่หนึ่งที่มีการพบพระพิมพ์ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14 -19 โดยพื้นที่สันนิษฐานได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญ คือ เขาชุมทอง

พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14-15, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับยืน ปางประทานพร ราวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14, พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปและโพธิสัตว์ขนาบข้าง ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15, พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 โดยพระพิมพ์เหล่านี้ล้วนค้นพบที่ถ้ำเขาชุมทอง

ภาพที่ 61 การกระจายตัวของหลักฐานศิลปกรรมพุทธศาสนาหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

ความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนamahayanระหว่างนครศรีธรรมราชและอาณาจักร ภายนอกก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

ความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนamahayanระหว่างของนครศรีธรรมราชกับอาณาจักร
ภายนอก ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 พุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าสู่
นครศรีธรรมราชทั้งพุทธศาสนamahayanและเถรวาท โดยหลักฐานที่แสดงการเข้ามาของพุทธ
ศาสนamahayan ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 คือจารึกวัดมเหยงค์ พุทธศตวรรษที่ 12 จารึกเป็น
ภาษาสันสกฤต และหลักฐานที่แสดงการรับพุทธศาสนาเถรวาท เช่น จารึกวัดมหาธาตุเมือง
นครศรีธรรมราช เป็นจารึกภาษาปัลลวะ และภาษามอญโบราณ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12

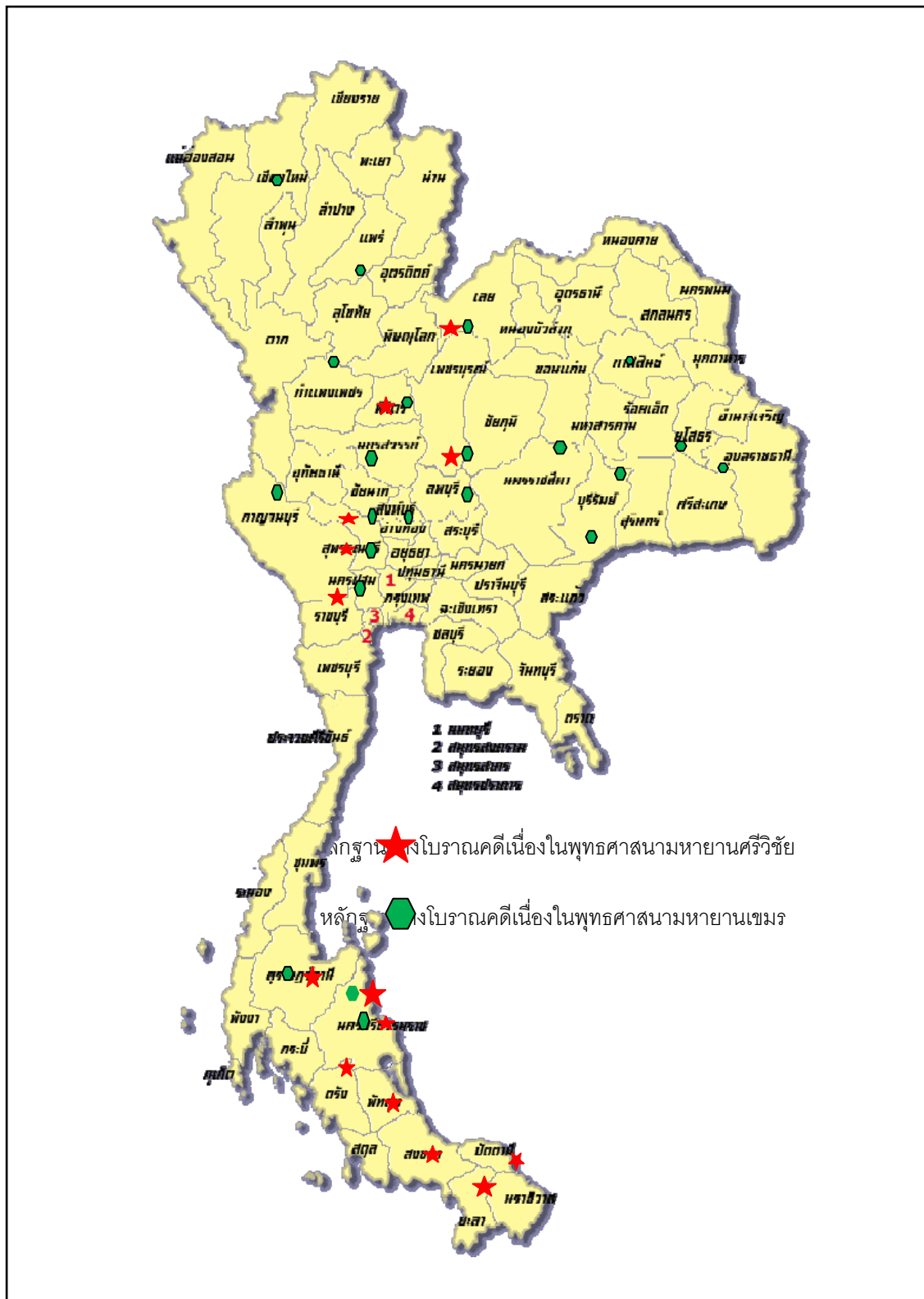
ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 อาณาจักรศรีวิชัย ได้มีอำนาจเหนือคาบสมุทรมลายูได้ ทำให้
นครศรีธรรมราช อยู่ภายใต้อาณาจักรศรีวิชัย และเป็นช่วงที่นครศรีธรรมราช ได้มีการติดต่อกับ
อาณาจักรทวารวดีทางภาคกลาง โดยมีการส่งคติพุทธศาสนamahayanไปยังอาณาจักรทวารวดี
ทางภาคกลาง อาทิเช่น พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 พบ
ที่วัดท้าวโคตร ที่มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ที่มีการเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานพระนารายณ์, พระพิมพ์
ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์อายุประมาณพุทธศตวรรษที่
13-16 จากกรุกำแพงเมือง อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช เป็นต้น

หลักฐานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนamahayanในนครศรีธรรมราช
 อาทิเช่น จารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกเป็นภาษาสันสกฤต อักษรหลังปัลลวะ
 พ.ศ.1318 และ พ.ศ.1325, พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่วัดพระพรหม
 อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช, พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง
 นครศรีธรรมราช, นางปรัชญาปารมิตา 2 กร พบที่วัดพระเดิม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และพระ
 พิมพ์แบบศรีวิชัย อาทิเช่น พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ปางมารวิชัยอายุประมาณครึ่งหลังพุทธ
 ศตวรรษที่ 14-15 พบที่ถ้ำเขาชุมทอง อำเภออ่อนพิบูลย์, พระพิมพ์พระพุทธรูปประทับยืนปาง
 ประทานพรอยู่บนฐานดอกบัวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14 พบที่เขาชุมทอง อำเภออ่อนพิบูลย์
 เป็นต้น

ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ปรากฏการติดต่อกับอาณาจักรจาม ทำให้มีการส่ง
 อิทธิพลซึ่งกันและกัน โดยมีการพบพระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่โบราณสถานตุ้ม
 บึง อำเภอท่าศาลา ที่แสดงอิทธิพลศิลปะจาม

ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 อาณาจักรขอมได้เผยแพร่อิทธิพลพุทธศาสนamahayana ลงสู่ นครศรีธรรมราช ทำให้มีการพบหลักฐานพุทธศาสนamahayana ตามอย่างเขมร อาทิเช่น พระพุทธรูป ประทับยืนปางประทานธรรม ล้ำริด พบที่วัดนางตรา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช, ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตาราวพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช และพระพิมพ์ตามแบบเขมร อาทิเช่น พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ประทับนั่งบน บัลลังก์ปางมารวิชัย ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 พบที่กรุวัดพระนางตรา และกรุพระเวียง, พระ พิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปางนาคปรกขนาดข้างซ้ายพระโพธิสัตว์พบที่กรุวัดพระเชียน ราวครึ่งหลัง พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้น

หลังจากนั้นในช่วงราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18-19 นครศรีธรรมราช อาจเป็นช่วงที่เริ่ม มีการเปลี่ยนแปลงจากพุทธศาสนamahayana เป็นพุทธศาสนาเถรวาทจากศรีลังกา เนื่องจากมีการ พบ จารึกวิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรมอญ ภาษามอญและ ภาษาพม่าโบราณ ราวพุทธศักราชที่ 1775 -1825 ซึ่งอาจมีนัยยะถึงการเข้ามามีบทบาทของพุทธ ศาสนาเถรวาทอีกครั้ง

ภาพที่ 62 ความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนายานระหว่างนครศรีธรรมราชและอาณาจักร
ภายนอกก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

บทที่ 5

สรุปร่องรอยคติพุทธศาสนamahayanในนครศรีธรรมราช

ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

พุทธศาสนาเข้าสู่นครศรีธรรมราช พร้อมกับการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 โดยมีหลักฐานที่สำคัญ ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 13-18 ก็ปรากฏการเข้ามาของพุทธศาสนamahayanภายใต้อิทธิพลอาณาจักรศรีวิชัย และในช่วงนี้เองที่พุทธศาสนamahayanจากนครศรีธรรมราช ได้แพร่อิทธิพลไปยัง อาณาจักรทวารวดี ทางภาคกลางซึ่งทำให้ปรากฏหลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนamahayanตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัยในหลายพื้นที่ เช่น นครสวรรค์ นครปฐม มหาสารคาม เป็นต้น และในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ก็ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรจาม ได้มีการเผยแพร่อิทธิพลพุทธศาสนamahayanเข้าสู่นครศรีธรรมราชเช่นกัน ต่อมาราวพุทธศตวรรษ 17-19 มีการรับอิทธิพลพุทธศาสนamahayanจากอาณาจักรเขมรเข้ามา เผยแพร่อิทธิพลลงสู่ภาคใต้

พุทธศาสนamahayan ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 กับชุมชนในนครศรีธรรมราช

เมื่อพิจารณาความต่อเนื่องของหลักฐานทางโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนamahayanตามพื้นที่ของการกระจายตัวของหลักฐานทางด้านโบราณคดี แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ ที่มีการนับถือพุทธศาสนamahayanอย่างต่อเนื่องอันได้แก่ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-19 ,อำเภอท่าศาลา ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-19 ,อำเภอร่อนพิบูลย์ เป็นอีกเขตพื้นที่หนึ่งที่มีการพบพระพิมพ์ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14 -19 โดยพื้นที่ ที่สันนิษฐานได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญคือ เขาชุมทอง โดยเขตพื้นที่เหล่านี้ล้วนเป็นเขตพื้นที่ที่มีการอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยแรกเริ่มพุทธศตวรรษที่ 12 และล้วนเป็นพื้นที่สำคัญของนครศรีธรรมราช

พุทธศาสนamahayanก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 กับความสัมพันธ์แหล่งอื่น ๆ

จากการศึกษาร่องรอยพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ทำให้เห็นการเผยแพร่พุทธศาสนamahayanจาก 2 อาณาจักร ได้แก่อาณาจักรศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 และอาณาจักรเขมร ราวพุทธศตวรรษที่ 16-19

โดยในช่วงแรกนั้นพุทธศาสนมหายานตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัยเจริญอยู่ในภาคใต้ รวมทั้งมาเลเซีย อินโดนีเซีย และต่อมาสันนิษฐานว่าราวพุทธศตวรรษที่ 13 ได้มีการเผยแพร่สู่ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดี ในหลายพื้นที่ เช่น พระพิมพ์ตามอย่างศิลปะศรีวิชัย ที่นครปฐมราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 ปัทมปาณีที่มีการค้นพบที่อุ้งทองสุพรรณบุรี ซึ่งแสดงออกถึงอิทธิพลศิลปะศรีวิชัย (Nandana Chutiwongs 1984 : 220) พระพุทธเจ้าไวโรจนะ ศิลปะศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 14 จากอำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หรือแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-15 เช่น คูบัว จังหวัดราชบุรี ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ล้วนเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนมหายาน (Nandana Chutiwongs 1984 : 220) เป็นต้น

ช่วงต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 16-19 อาณาจักรเขมรได้แพร่แพร่อิทธิพลของพุทธศาสนมหายาน ครอบคลุมทั้งภาคเหนือ เช่น จังหวัดลำพูน ภาคกลาง เช่นลพบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเกือบทุกจังหวัด และภาคใต้ เช่นที่นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และสงขลา เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงการเผยแพร่พุทธศาสนมหายานของทั้งสองอาณาจักร แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนมหายานของอาณาจักรเขมร ที่เริ่มเข้าสู่ประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ 16-19 มีความเจริญรุ่งเรือง และสามารถเผยแพร่อิทธิพลได้อย่างกว้างไกล ยิ่งกว่าพุทธศาสนมหายานตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการที่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 อาณาจักรทวารวดี ที่ให้การยกย่องพุทธศาสนาเถรวาทยังคงรุ่งเรือง และเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้คน เป็นเหตุให้พุทธศาสนมหายานจากอาณาจักรศรีวิชัย ที่แผ่อิทธิพลไปถึงได้เพียงบางพื้นที่เท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องราวของพุทธศาสนมหายานที่ปรากฏในนครศรีธรรมราช ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อให้เกิดแนวคิดเพิ่มเติมในการศึกษาเรื่องราวทางด้านโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้าต่อไป ได้แก่

1. ควรมีการศึกษาร่องรอยการเผยแพร่พุทธศาสนมหายานตามอย่างอาณาจักรศรีวิชัย สู่พื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เนื่องจากในหลายพื้นที่ที่มีการพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนมหายาน เช่น สุพรรณบุรี มหาสารคาม

2. ควรมีการศึกษาร่องรอยการเผยแพร่พุทธศาสนamahayanตามอย่างอาณาจักรเขมร
 สู่พื้นที่ภาคใต้ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เนื่องจากเมื่อมีการศึกษาพบว่า ในจังหวัดนครศรีธรรมราชมี
 การพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนamahayanตามอย่างเขมร เป็นจำนวนมาก
 ดังนั้นควรมีการศึกษาในภาพรวมของภาคใต้ เพื่อแสดงให้เห็นร่องรอยของพุทธศาสนamahayan
 ตามอย่างอาณาจักรเขมรที่ชัดเจน

3. ควรมีการศึกษาร่องรอยพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในจังหวัดสงขลาและจังหวัด
 ใกล้เคียง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เนื่องจากจังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่มีการพบหลักฐาน
 โบราณคดีเนื่องในพุทธศาสนamahayan อิทธิพลศิลปะปาละ เป็นจำนวนมาก ซึ่งควรมีการศึกษาว่า
 มีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้มีการพบหลักฐานเหล่านั้นในพื้นที่จังหวัดสงขลามากกว่าพื้นที่อื่น ๆ
 ในภาคใต้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักฐานลายลักษณ์อักษรในพุทธศาสนมหายานอิทธิพลอาณาจักรศรีวิชัยที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
1	จารึกวัดมเหยงค์ 	วัดมเหยงค์ (ร้าง) ต. บ้านสระแก้ว อ.ท่าศาลา จ. นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑ์สถาน พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพฯ มหานคร)	พุทธ ศตวรรษ ที่ 12	จารึกเป็นภาษาสันสกฤต อักษร ปัลลวะ กล่าวถึงเรื่องราวของ พุทธศาสนา และการปฏิบัติธรรม ของพระสงฆ์	จารึกจาก Kutai ประเทศอินโดนีเซีย โดยกษัตริย์ Mulavarman ซึ่งเป็น ยุคที่เริ่มเข้าสู่สมัยของอาณาจักร ศรีวิชัย ทำให้รูปแบบของตัวอักษร ที่มีการจารึกมีลักษณะคล้ายคลึงกับ ตัวอักษรที่ใช้ในจารึกวัดมเหยงค์ ซึ่งเป็นตัวอักษรปัลลวะตอนต้น เหมือนกัน 	(ยอร์ช เซเดย์, 2529 : 44-47) (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ, 2529 : 120) (Chia and Andya 2554 : 286)

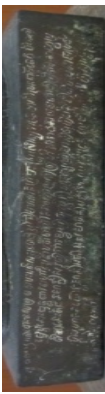
ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
2	จารึกเสมาเมือง 	วัดเสมาเมือง ต.ในเมือง อ. เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน พระนคร)	ด้านที่ 1 จารึก ในศักราช 697 ตรงกับ พ.ศ. 1318 และ ด้านที่ 2 จารึก พ.ศ. 1325	จารึกเป็นภาษาสันสกฤต อักษร หลังปัลลวะ ข้อความจารึกตอน หนึ่งที่กล่าวว่า “เอ กะ ปถา ปิต ไชย ฏิก เคหรรตฺรยเมตฺต กชกรมารนิ สุทนพฺทฺธิวาต” มีคำแปลว่า “พระราชกษัตริย์เป็นเอก ทรงสร้าง อาคารอิฐมีสวามทั้งสามหลัง นี้ให้เป็นของพระโพธิสัตว์ผู้มี ดอกบัวในพระหัตถ์ของพระ พุทธเจ้าผู้ทรงชนะมารและ พระโพธิสัตว์ผู้มีวัชร”	ข้อความที่กล่าวถึง “พระโพธิสัตว์ ผู้มีดอกบัว ใน พระหัตถ์ของ พระพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมารและ พระ โพธิสัตว์ผู้มีวัชร” นั้นมีความที่ คล้ายกับจารึกที่พบที่วัด Abhayagiri ที่ Ratu Baka ในชวาภาคกลาง ที่มี การกล่าวถึงการอุปถัมภ์วัดแห่งนี้ โดยมีการจารึกไว้แต่ “Kamalapani” (กมลปานี) ผู้มีดอกบัวอยู่ในมือและ เป็นผู้ปกป้องจากความทุกข์ พุทธศักราช 1335-1336 นอกจากนี้แล้วคำแปลดังกล่าว อาจ มีนัยยะหมายถึง 1. พระโพธิสัตว์ผู้ถือดอกบัวสีแดง (กมลปานี) อันอาจหมายถึง พระ โพธิสัตว์ปัทมปาณี หรืออวโลกิเตศวร	(ยอร์ช เทเดย์, 2529 : 190- 203) (Chia and Andy 2554, 289) (อมรา ศรีสุชาติ, 2555 : 62) (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523 : 179)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
					2. พระพุทธรูปเจ้าผู้ทรงพระธรรม หมายถึงพระพุทธรูปเจ้าผู้ซึ่งทรง พระธรรม 3. พระโพธิสัตว์ผู้มีพระอา หมายถึง พระโพธิสัตว์วิฆเนศวรปาณ นอกจากนี้แล้วนั้นตัวอักษรที่ใช้ ในการจารึก ซึ่งเป็นอักษรหลังปัล ลวะ นั้นได้มีลักษณะคล้ายคลึงกับ ตัวอักษรของจารึก Katukapu เป็น จารึกสมัยศรีวิชัย พบที่แม่น้ำ Menduk เกาะ Bangka อักษร หลังปัลลวะ ราว 686 CE (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 12) ซึ่งตอนท้ายของ จารึกมีการกล่าวถึงอาณาจักรศรี วิชัยที่พยายามยึดครอง Bhumijava	

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบหลักฐานลายลักษณ์อักษรในพุทธศาสนมหายานอิทธิพลอาณาจักรเขมรที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราชก่อน
พุทธศตวรรษที่ 19

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
1	จารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรก ปางมาร วิชัย(จารึกพระพุทธรูปแห่งครี) 	วัดเจียง อ.ไทรยา จ.สุราษฎร์ธานี (พิพิธภัณฑสถาน พระนคร)	พุทธศักราช 1726	จารึกเป็นภาษาเขมรในช่วง พ.ศ. 1726 กล่าวถึงการสร้าง พระพุทธรูปนาคปรก โดย ลักษณะของศิลปกรรมตาม พุทธศาสนาแบบมหายาน ต้นตระกูลเขมร	จารึกที่แสดงให้เห็นถึงการ เผยแพร่อิทธิพลของพุทธศาสนาแบบ มหายานจากเขมรที่ค่อนข้างเด่นชัด คือ 1. จารึกศาลสูงภาษาเขมร ซึ่งพบที่ โบราณสถานศาลสูง อ.เมือง จ.ลพบุรี กล่าวถึงเรื่องของพระพุทธรูปศาสนา แบบมหายานในสมัยพระเจ้าสุริยวง มันที่ 1 เมื่อศักราช 944 และ 947 (พ.ศ. 1565 และ 1568) ที่กล่าวถึง เรื่องราวของการบำเพ็ญตบะของ นักบวชทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธ ศาสนาทั้งมหายานและเถรวาทเพื่อ อุทิศบุญศลให้พระมหา กษัตริย์	(จารึกใน ประเทศไทย เล่ม 3, 2529 : 159) (จารึกใน ประเทศไทย เล่ม 4, 2529 : 117-120) (จารึกใน ประเทศไทย เล่ม 4, 2529 : 140-143)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
					จารึกศาลสูงภาษาเขมร จากโบราณสถาน ศาลสูง อ.เมือง จ.ลพบุรี นอกจากนี้การสร้างพระพุทธรูปนาคนครและการจารึกและมีการจารึก อาจมีการสงฆ์พิธีพลีกรรมและ กันทำให้มีการค้นพบจารึก หลังพระพุทธรูปนาคนครที่มี การจารึกด้วยอักษรขอม ภาษาไทย เขมร และสันสกฤต จารึกใน พ.ศ. 1756 กล่าวถึง การสร้างพระพุทธรูปสมาธินาคนคร ประดิษฐานใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูปนาคนคร พ.ศ. 1756	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
2	จารึกวัดหัวเวียง 	วัดหัวเวียง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (พิพิธภัณฑสถาน พระนคร)	พุทธศักราช 1773	จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาสันสกฤต พุทธศักราช 1773 มีคำจารึก “สุวรรณคีรี กมลกุลสมุद्रภา (ต) ตามพร ลิงเคญว” ซึ่งอาจมีนัยยะ ว่า พระเจ้าจันทรภาณุทรงคำ ฐหรือเชิดชูไว้สูงสุด ต่อ ตระกูลอดอภักบัวหลง(กมล) ซึ่ง เป็น ตระกูลของ พระพุฒเจ้า อมิตาภา	เนื้อความของจารึกวัดหัวเวียงกล่าวถึงเรื่องราวของ พุทธศาสนายาน ซึ่งในขณะนั้นมีการติดต่อกับ อาณาจักรขอม ในพื้นที่ภาคกลาง เนื่องจากในจารึก ดงแมนเมือง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ที่มีการ จารึกใน พ.ศ. 1710 มีการกล่าวพระนามของพระ เจ้า ศิริธรรมโศกราช ว่าให้พระเจ้าสุทัต ถวายพินา เพื่อบูชาพระธาตุ ซึ่งคำว่า พระเจ้าศิริธรรมโศกราช เป็นพระนามที่ใช้เรียก พระกษัตริย์ใน นครศรีธรรมราช	(จารึกใน ประเทศไทย เล่ม 4, 2529 : 144-146) (จำทองคำ วรรณ, 2508 : 12-13)

จารึกดงแมนเมือง
อ.บรรพตพิสัย
จ.นครสวรรค์

ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาหายานอิทธิพลอาณาจักรศรีวิชัยที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช
ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
1	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร 	วัดพระเพรง อ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาตินครศรี ธรรมราช)	ราวพุทธ ศตวรรษ ที่ 13-14	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ราว พุทธศตวรรษที่ 13-14 แสดงให้เห็น อิทธิพลของศิลปะจากชาวที่มีการ ผสมผสานกันกับศิลปะปาละที่เจริญ อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย อินเดีย โดยมีศูนย์กลางอยู่ใน แคว้นเบงกอลและพิหารทางภาค วันออกเฉียงเหนือ	พระโพธิสัตว์อวโลกิ เตศวร 4 กร สักริด พบที่ อ.สตึงพระ จ.สงขลา อายุราวครึ่งแรกของ พุทธศตวรรษที่ 14 แสดงอิทธิพลศิลปะ ชาว พระโพธิสัตว์อวโลกิเต ศวร สักริดที่มีการค้นพบ ที่ Tekaran "Wonogiri" จากาตารีนโดนีเซีย ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14	(ณัฐภัทร จันทร์, 2543 : 55) (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2542 : 5104) (Beguin 2009 : 140)

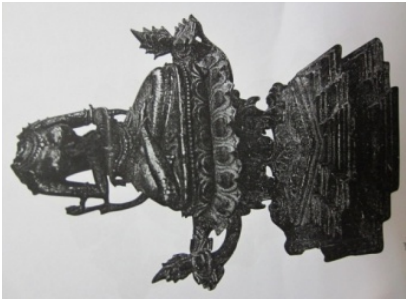
ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
2	พระโพธิสัตว์ 	โบราณสถานตมบึง อ.ท่าศาลา นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาตินครศรี ธรรมราช)	ราวพุทธ ศตวรรษที่ 13-14	พระโพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่โบราณสถานตมบึง แสดงคงอิทธิพลของศิลปะจาม	 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด พบที่จังหวัด Binhinh ประเทศเวียดนาม กำหนดอายุ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 ถึงกลางพุทธ ศตวรรษที่ 14	(ปริยะ ไกรฤกษ์. 2542 : 5110) (Guillon 2001 : 35)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
3	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร 	พบที่ ต.ท่าเรือ อ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาตินครศรี ธรรมราช)	ราวครึ่ง หลังพุทธ ศตวรรษ ที่ 14	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 กร อายุประมาณครึ่งหลัง พุทธศตวรรษที่ 14 แสดง อิทธิพลของศิลปะชาวภาค กลาง และอิทธิพลอินเดีย สมัยคุปตะ	 	(ปิยะ ไกรฤกษ์, 2542 : 5108) (นำชมพิพิธ ภัณฑสถาน แห่งชาติ สงขลา, 2525 : 160)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
4	พระโพธิสัตว์ปัทมปารมिता 2 กร ลำริด 	วัดพระเดิม อ.เมือง นครศรีธรรมราช (สมบัติเอกชน)	ราวช่วงครึ่ง แรกของพุทธ ศตวรรษที่ 17	พระโพธิสัตว์ปัทมปารมिता 2 กร ลำริด แสดงให้เห็นอิทธิพล ของศิลปะอินเดียแบบปาละ ราว ช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 17	ลักษณะส่วนพระวรกายของพระโพธิสัตว์ ปัทมปารมिता 2 กร มีลักษณะของพำนัง เครื่องประดับรวมทั้งลักษณะของฐานบัว คล้ายคลึงกับพระโพธิสัตว์ปัทมปารมिता 2 กร จากทวารวดีนอก	(พิริยะ ไกรฤกษ์, 2542:3486) (Miksic, 2007 :150)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
5	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ประทับยืน ขนาดข้างด้วย สลัก 	กรุกำแพงม อ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ นครศรี ธรรมราช)	อายุประมาณ พุทธศตวรรษ ที่ 13-16	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ประทับยืน ขนาดข้างด้วย สลัก	 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางสมาธิ ขนาดข้าง ด้วยสลักพบที่ถ้ำเขาอกทะลุ จ.พัทลุง ราว พุทธศตวรรษที่ 13	(ประทุม ชุมเพ็งพันธ์, พระเครื่อง: กุหลาบ นครฯ. สารานุกรม วัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 10, 4919 , 5045)
					 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางสมาธิ ขนาดข้าง ด้วยสลักพบที่พบที่จ.ยะลา อายุประมาณ ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 13	(ปริยะ ไกรฤกษ์. พระพิมพ์: ที่พบใน ภาคใต้ก่อนพุทธ ศตวรรษที่ 20. สารานุกรมวัฒนธรรม ภาคใต้ เล่มที่ 10 , 5049)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
6	พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ปางสมาธิ ขนาบข้างด้วย องค์ศฤง	ถ้ำมีนยม เขา เหม็น อ.ฉวาง (ไม่ระบุที่เก็บ รักษา)	อายุประมาณ ครึ่งหลังพุทธ ศตวรรษที่ 14-18	พระพิมพ์ภาพ พระพุทธเจ้าปางสมาธิ ขนาบข้างด้วย องค์ศฤง	 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 13- 14 โดยได้รับมอบจาก พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ พระนคร ลักษณะของศิลปะ โดยเฉพาะพระเศียรที่มี ลักษณะของการสวมมงกุฎแสดงอิทธิพล ศิลปะปาละ พระพุทธรูปปาง มารวิชัย ศิลปะ ปาละ จากแคว้น พินาร ราวพุทธ ศตวรรษที่ 14-18	(ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, 2542 : 4918) (พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ สงขลา, 2543 : 168) (Leeuw, 1984 : figures 151)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
7	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ประทับยืน ปางประทานพร 	เขตชุมทอง อ.รัตนพิบูลย์ จ.นครศรีธรรมราช	ครั้งแรก ของพุทธ ศตวรรษ ที่ 14-18	พระพิมพ์พระพุทธรูปประทับ ยืน ปางประทานพร อยู่ใน ฐานดอกบัว	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางประทานพร พบที่ อำเภอขาม จ.สุราษฎร์ธานี อายุประมาณครึ่งแรกของ พุทธศตวรรษที่ 14 อยู่ในพื้นที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร	(สุริยศักดิ์ สุข สวัสดิ์ ณ อยุธยา, 2528 : 191) (Proceeding of the seminar on Thailand- Malaysia, 2005 : 201)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
					 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางประทานพร พบที่คอน พูนดิน จ.สุราษฎร์ธานี อายุประมาณครึ่งแรกของ พุทธศตวรรษที่ 14 พระพิมพ์พระพุทธรูปปางประทานพร พบที่ถ้ำเขา ส่าย จ.ตรัง ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18	(พิพิธภัณฑ สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี, 2542, 100)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
8	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย 	ถ้ำเขาชุมทอง อ.ร่อนพิบูลย์ นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครศรีอยุธยา)	อายุ ประมาณ ครึ่งหลัง พุทธ ศตวรรษที่ 14-15	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย จากเขารวม จ.สุราษฎร์ธานี รวบรวม ศตวรรษที่ 14-15	(ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร, 2542 : 4926)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
9	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้ามาร วิชัย ขนบข้างด้วยองค์ศุรูป 	กรุวัดนาสน อ.เมือง นครศรีธรรมราช (ไม่ระบุที่เก็บรักษา)	ราวครึ่ง หลังพุทธ ศตวรรษที่ 14-18	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า มารวิชัย ขนบข้างด้วย องค์ศุรูป	ลักษณะของพระพิมพ์สร้างตามคติไตรกายพุทธ ศาสนาแบบมหายานซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจาก ศิลปะปาละ 	(ประทุม ชุ่มเพ็ง พันธ์และวิเชียร ณ นคร, 2542 : 4918) (Leeuw, 1984: Figures 156)
					พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะปาละราวพุทธ ศตวรรษที่ 16	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
10	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า และพระโพธิสัตว์ 	วัดท่ากวัดโคตร อ.เมือง นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช) พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติพระนครศรี อยุธยา	ราวพุทธ ศตวรรษที่ 13-16	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ประทับยืนบนดอกบัว พระ หัตถ์แสดงปางประทานอภัย? มีพระโพธิสัตว์ขนาดใหญ่ ด้าน บนมีพระพุทธรูปปางสมาธิ ที่มีสัญลักษณ์การขนาบ ข้าง	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ขนาบข้างด้วยพระ โพธิสัตว์ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 เก็บรักษาที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครศรีอยุธยา	(พิพิธภัณฑ สถานแห่งชาติ พระนครศรี อยุธยา)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
11	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ประทับนั่งห้อยพระบาท และ พระโพธิสัตว์ ขนาบข้าง 	กรุกำแพงม อเมื่อง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ นครศรีธรรมราช)	อายุ ประมาณ พุทธ ศตวรรษที่ 13-16	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ประทับนั่งห้อยพระบาท และพระหัตถ์ขวาแสดงปาง ประทานธรรม และขนาบข้าง ด้วยพระโพธิสัตว์	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งและมี พระโพธิสัตว์ขนาบข้างติดลบ ราวพุทธ ศตวรรษ ที่ 12-13 ได้จากเขาอกทะลุ จ. พัทลุง พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางประทานธรรม? ติดลบ ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ได้จากถ้ำ คูหาสวรรค์ จ.พัทลุง	(ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, พระเครื่อง: กลุ่มเอง นครฯ. สารานุกรม วัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 10, 4919) (พิพิธภัณฑสถาน มูนิ) (กรณีกาจ รรย์แสง, นครปฐมศึกษาใน เอกสารพิเศษ: รวมบทความแปล, 2552, 82)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
					 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ประทับนั่งมีพระโพธิสัตว์ 2 องค์ขนาบข้าง พบที่ เมืองท่งพุมพล จ.นคร สวรรค์ ศิลปะทวาร วดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ประทับนั่งมีพระโพธิสัตว์ 2 องค์ขนาบข้าง พบที่ เมืองท่งพุมพล จ.นคร สวรรค์ ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13	(Stephen Chia & Barbara Watson Andya. Bujang Valley and Early Civilisations in Southeast Asia. Department of National Heritage, Ministry of Information, Communications and Culture, Malaysia 2011, 292)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง	
					 พระพิมพ์พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปประทับนั่งมีพระโพธิสัตว์ 2 องค์ขนาบข้าง ที่มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีButujaya ที่ Karawangทางขวาตะวันตก โดยมีการพบร่วมกับจารึก รวบรวมศตวรรษที่ 12-13		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
12	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ประทับนั่งห้อยพระบาท ชนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ 	กรุกำแพงมอ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ นครศรี ธรรมราช)	ราวพุทธ ศตวรรษที่ 13-16	พระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าปาง ประทับนั่ง ประทับนั่ง ห้อยพระบาท และมีพระ โพธิสัตว์ชนาบข้าง	มีการพบพระพิมพ์ที่มีลักษณะคล้ายกับพระ พิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาท ชนาบ ข้างด้วยพระโพธิสัตว์ ที่จากควน สราญรัมย์ จ.สุราษฎร์ธานีและวัดพระ ประโทน นครปฐม 	(ประทุม ชุ่มเพ็ง พินธ์, 2542 : 4919)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
13	พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า และโพธิสัตว์ชานาปซ้าง 	เขาคุ่มทอง อ.ร่อนพิบูลย์ จ.นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร)	ราวพุทธ ศตวรรษ ที่ 14-15	พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ภายใต้ร่มปรกโพธิ์ และพระ โพธิสัตว์ชานาปซ้าง	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าชานาปซ้างด้วยพระ โพธิสัตว์ พุทธศตวรรษที่ 13-18 พบที่เขาคุ่ม จ.พัทลุง	(พิพิธภัณฑ สถานแห่งชาติ พระนคร)

ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาหายานอิทธิพลอาณาจักรเขมรที่มีการค้นพบในนครศรีธรรมราช
ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
1	พระพุทธรูปประทับยืนปาง ประทานธรรมสำริด 	วัดนางตรา อ.ท่าศาลา จ.นคร ศรี ธรรมราช (พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาตินครศรี ธรรมราช)	ราว กลาง พุทธศตวรรษ ที่ 18 ถึงราว กลางพุทธ ศตวรรษที่ 19	พระพุทธรูปประทับยืนปาง ประทานธรรม สำริด อิทธิพลของศิลปะมอญ และศิลปะเขมร	พระพุทธรูปปางประทาน อภัย ศิลปะลพบุรี พุทธ ศตวรรษที่ 18-19 ได้จากถ้ำ เขาพระพุทธ อ.พระพุท บาท จ.สระบุรี มีลักษณะ ของปั้นหม่นที่คล้ายคลึงกัน	(พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523 : 237)

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
2	พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สำริด 	ต.ท่าเรือ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑ สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช)	อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 18	พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา สำริดแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของ ศิลปะเขมรอย่างชัดเจน โดย ลักษณะของชายผ้าด้านหน้า ปลดยให้ห้อยยาว เป็นรูปคล้าย หางปลาทาบไปมาตามลักษณะ ศิลปะเขมรแบบบาเยน		(ณัฐภัทร จันทร์, 2529 : 55) (Pierre Baptiste Thierry Zephir, - L'Art Khmer 2001: 2 08)

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
3	พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนบช่างด้วยพระสาวก 	กรุพระนางตรา กรุวัดนาสน และ เจดีย์เก่าวัดท้าว โคตร อ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติพระนคร)	ราว พุทธ ศตวรรษที่ 18-19	พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัยดินเผา	พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ดินเผา ขนบช่างด้วยพระสาวก 	(ประทุม ชุ่มเพ็ง และ วิเชียร ณ นคร, 2542 : 4918)
					พระพิมพ์จากกรุวัดราชมาร พระนคร ศรีอยุธยา จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถาน มุนี	

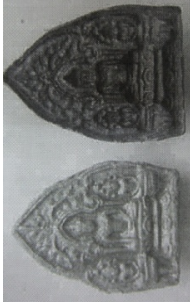
ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
4	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป ประทับนั่งบนบัลลังก์ปาง มารวิชัย 	กรุวัดพระนางตรา อ.ท่าศาลา และ กรุพระเวียง อ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติพระนคร)	ราวครึ่งหลัง พุทธศตวรรษที่ 18	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป แบบศรีภักย์ โดยมี พระพุทธรูปประทับนั่งบน บัลลังก์ปางมารวิชัย และ ชนาข้างด้วยพระพุทธรูป นาคปรก	 พระพิมพ์ ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธ ศตวรรษที่ 18 (จาก พิพิธภัณฑ์ยมนาพูนี แต่ไม่ระบุที่มา) พระพิมพ์ ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธ ศตวรรษที่ 18 -19(จาก พิพิธภัณฑ์ยมนาพูนี แต่ไม่ระบุที่มา)	(ปริยะ ไกรฤกษ์ 2542, 5051)

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
4					 พระพิมพ์ ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธศตวรรษที่ 18 -19 จากกรุวัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา พระพิมพ์รูปพระพุทเจ้าสามองค์ จากวัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-19	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
5	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปาง มารวิชัย ชูมือขึ้นแล้ว ปกป้อง 	กรุวัดนาสน และ วัดโพธิ์ อ.เมือง (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระ นคร?)	ราวครึ่งหลัง พุทธศตวรรษ ที่ 18	พระพิมพ์ภาพ พระพุทธรูป ปางมารวิชัยในชุ่มเรือน แก้วปกิโพธิ์ ขนาดข้าง ด้วยพระพุทธรูปขนาดปกิ บนฐานดอกบัวฐาน	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัยในชุ่ม เรือนแก้วปกิโพธิ์ขนาดข้างด้วยพระพุทธรูปขนาด ปกิ บนฐานดอกบัวฐาน พบที่จ. นครสวรรค์	(ประทุม ชุ่มเพ็ง และ วิเชียร ณ นคร, 2542 : 4919)
					 พระพิมพ์ดินเผาปางมารวิชัย พบที่เมืองสิงห์ จ.กาญจนบุรีกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
					 พระพิมพ์ดินเผา พบที่วัดดอนแก้ว จ.ลำพูน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 พระพิมพ์พบที่เจดีย์องค์ใหญ่ วัดมหาธาตุชัยนาท กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-19	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
6	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปาง นาคปรกขนานข้างด้วยพระ โพธิสัตว์ 	กรุวัดพระเขียน อ.เมือง นครศรีธรรมราช (พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติพระนครศรี ธรรมราช)	ราวครึ่งหลัง พุทธศตวรรษ ที่ 18	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า ปางนาคปรกขนานข้าง ด้วยพระโพธิสัตว์	 แม่พิมพ์สัมฤทธิ์ รัตนตรัยมหายาน ราวพุทธ ศตวรรษที่ 18 จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พระพิมพ์ ศิลปะลพบุรี กำหนดอายุราว พุทธ ศตวรรษที่ 18 (จากพิพิธภัณฑ์สยามใหม่ แต่ ไม่ระบุที่มา)	(ประทุม ชุ่มเพ็ง และ วิเชียร ณ นคร, 2542 : 4916) (นำชมพิพิธภัณฑ์ สถานแห่งชาติ พิมาย, 2551 : 127) (Auboyer, 1965 : 202)

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
6					 แม่พิมพ์สัมฤทธิ์ รัตนตรัยมหายาน รวบรวม ศตวรรษที่ 18 พบบริเวณเมืองพิมาย อ.พิมาย นครราชสีมา พระพิมพ์ปางพระพุทธรูปนาครปรก ขนาดต่าง ด้วยพระโพธิสัตว์ ศิลปะบายน รวบรวม ศตวรรษที่ 18 อยู่พิพิธภัณฑสถาน	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
7	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปาง นาคปรก ขนาบข้างด้วยพระ โพธิสัตว์ 	กรุวัดพระนางตรา อ.ท่าศาลา (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติพระนคร)	ราวครึ่งแรก ของพุทธ ศตวรรษที่ 18	ลักษณะของพระพิมพ์มีพระพุทธรูปเจ้า ปางนาคปรก ขนาบข้างด้วยพระอว โลกิเตศวรทางด้านขวาของพระองค์ และพระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา ทางด้านซ้ายของพระองค์และเห็นขึ้น ไปทางด้านขวาของพระองค์ เป็น พระพุทธรูปปางมารวิชัย ตรงกลางเป็น พระโพธิสัตว์ปรัชญาปารมิตา 11 เศียร และถัดไปเป็น พระโพธิสัตว์ปรัชญา ปารมิตา 2 กร ลักษณะดังกล่าวแสดง ให้เห็นถึงพุทธศาสนิกมหายาน	 พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าปาง นาคปรก ขนาบข้างด้วยพระ โพธิสัตว์เจ้ากกรัตราขุมนุญ พระนครศรีอยุธยา ราวพุทธ ศตวรรษที่ 18-19	(ปริยะ ไกรฤกษ์, 2542, 5051)

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐานภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
8	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป หลายองค์ 	กรุวัดโพธิ์ ท่าเตี๋ย อ.เมือง นครศรีธรรมราช และเขาชุมทอง อ. ร่อนพิบูลย์ (พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ พระ นคร)	ราวครึ่งหลัง พุทธศตวรรษ ที่ 18	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูป หลายองค์	 พระพิมพ์รูปพระพุทธรูปหลายองค์ จากกรุ ปรางค์ประธานวัดราชนิมิต จ.พระนครศรี อยุธยา ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18	(ประทุม ชุ่มแพ้ง และ วิเชียร ณ นคร, 2542 : 4917) (กรรณิกา จรรย์แสง, 2552 : 82)
					 พระพิมพ์พระพุทธรูปหลายพระองค์ จาก จ.กาญจนบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 18	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
					 พระพิมพ์แผ่น จากจ.อุทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 พระพิมพ์แผ่น จากจ.อุทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อหลักฐาน/ภาพ	แหล่งที่พบ/ที่มา และที่เก็บรักษา	อายุสมัย	คำอธิบายหลักฐาน	หลักฐานเปรียบเทียบ	อ้างอิง
9	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้าหนก พระองค์	กรุวัดนาขอม(ร้าง) อ.สีชล (พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระ นคร?)	ราวครึ่งหลัง พุทธศตวรรษ ที่ 18	พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า หนกหลายพระองค์	ลักษณะของพระพิมพ์สามารถแสดงได้ เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบ มหายานจากเขมร ราวช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 18	(ปริยะ ไกรฤกษ์, 2542 : 5918)

พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปเจ้า คิลปะ
ลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 18

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กวรรณิกา จรรย์แสง. **นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส : รวมบทความแปล**. นครปฐม :

ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

กรมศิลปากร. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 4**, กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.

_____. **จารึกที่พบในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี**. นครศรีธรรมราช : สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11, 2543.

_____. **ประชุมศิลาจารึก ภาค 2**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2526.

_____. **พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2502.

จำ ทองคำวรรณ. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 : ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกและภาคกลางของประเทศไทย อันจารึกด้วยอักษรและภาษาไทย, ขอม, มอญ, บาลีสันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดีสำนักนายกรัฐมนตรี, 2508.

ณัฐฐภัทร จันทวิช. **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช**. กรมศิลปากร, กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์การพิมพ์, 2540.

_____. **เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2529.

ทรงธรรมปานสฤณ, **ร่องรอยพระพุทธศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ 17**, วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาเขมรศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง. **พระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2515.

บัณฑิต เนียมทรัพย์. **พระพิมพ์ที่พบในจังหวัดลำพูน**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ประทีป ชุมพล. “พุทธศาสนาในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ 20.” **ประวัติศาสตร์และ**

โบราณคดีนครศรีธรรมราช วิทยาลัยครุศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. **ตามพรลิงค์**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี

สมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ และ วิเชียร ณ นคร. “พระเครื่อง: กรุเมืองนครฯ.” **สารานุกรมวัฒนธรรม**

วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม

ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

ประเสริฐ ณ นคร. “จารึกที่พบในนครศรีธรรมราช.” **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์**

นครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2521.

ผาสุก อินทวาท. **พุทธศาสนาและประติมานวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

พริยะ ไกรฤกษ์. “เทพในพุทธศาสนาหลังทิวชยาน: ประติมากรรมที่พบในภาคใต้.” **สารานุกรม**

วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 10. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม

ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____. “พระโพธิสัตว์: ประติมากรรมที่พบในภาคใต้.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**

ภาคใต้ เล่มที่ 10. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร

ไทยพาณิชย์, 2542.

_____. **ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์,

2523.

_____. **อารยธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

มยุรี วีระประเสริฐ. **โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับมือสังคม**.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.

วรรณวิภา สุเนตต์ตา. **คติรัตนตรัยมหายานในศิลปเขมรพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลาง**

ของประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, “ภาคใต้.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 12.

กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์การพิมพ์, 2529.

สุภัทร ดิศักดิ์กุล, หม่อมหลวง. ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน., 2545.

_____. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000, กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, 2522.

_____. ศิลปะอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

ศักดิ์ชัย เจียจันทร์พงษ์ และ สรัญญา สุริยรัตนกร. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติปราจีนบุรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2542.

อนุกุลจันทร์มานะอรจิ และคนอื่น ๆ, นิภายสำคัญในพระพุทธศาสนา. แปลโดย อมร ไสภณ วิเชษฐวงศ์. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542.

อมรา ศรีสุชาติ และ ธราพงษ์ ศรีสุชาติ. “ชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์รัฐโบราณในภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

อมรรัตน์ พิชะกุล. พัฒนาการของชุมชนโบราณในจังหวัดพัทลุงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 จากหลักฐานทางโบราณคดี. คณะโบราณคดี. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนามหายาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ภาษาต่างประเทศ

Auboyer, Jeannine. L' Art Khmer: Cambodge, VI-XIIIeSiede, Paris : Publications Filmeesd'Art et d'Histoire, 1965.

Besguin, Gilles. Buddhist Art : An Historical and Cultural Journey, Bangkok: River Book, 2009.

Department of National Heritage, Bujung valley and early civilisations in southeast Asia, Kuala Lumpur : Ministry of Information, Communications and Culture, 2554.

- Guillon. Emmanuel. **Cham art : Treasure from the Da Nang museam, Vietnam,**
Bangkok : River Books, 2001.
- J. G. De Casparis. "The date of the Grahi Buddha." **Journey of the Siam**
Society. Bangkok : Siam Society, 2510.
- Malay Peninsula Archaeology Department. **Proceeding of the seminar on Thailand-**
Malaysia. Malaysia : Malay Peninsula Archaeology Department Programme,
2005.
- Piriya Krairiksh. **Art in Peninsular Thailand Prior to the Fourteenth Century A. D.,**
Bangkok : The Fine Arts Department, 2003.
- Stephen Chia & Barbara Watson Andya. **Bujang Valley and Early Civilisations in**
Southeast Asia. Malaysia : Department of National Heritage : Ministry of
Information, Communications and Culture, 2011.
- Tara Sosrowardoyo. **Indonesian art : treasures of the National Museum,** Jakarta,
Singapore : Periplus Edition, 1998.
- Van, J. E. and Lohuizen-De Leeum. "Pala-Sena Schools of Sculpture." **Studies in**
South Asian Culture. England : Institute of South Asain Archaeology
University of Amsterdam, 1984.
- Williams, M. Monier. **.A Sanskrit-English Dictionary, 1819-1899.** Delhi : Motilal
Banarsidass, 1970.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

นางสาวมณศศิชา โมสลียานนท์

ที่อยู่

142 ม.5 ถนนวิริยนาสตร์ ต. บ้านเกาะ อ.พรหมคีรี
จ. นครศรีธรรมราช 80320

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. 2549 ปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต วิชาเอกภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พ.ศ. 2554 ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. 2552 พนักงานส่วนนำเข้า บริษัท วนชัย กรุ๊ปจำกัด (มหาชน)
- พ.ศ. 2554 ข้าราชการครู ตำแหน่งครูผู้ช่วย โรงเรียนยานเวชวิทยาคม
- พ.ศ. 2555 Academic Director Assistant at L@C Education Ltd.